

«Σχολή Κοινωνικών Επιστημών»

«Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία»

Διπλωματική Εργασία

Η σημασία, ο ρόλος και η συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην
Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας

Ιωάννα Θεοδοροπούλου

Επιβλέπων καθηγητής: Αντώνης Κώστας

Πάτρα, Ιούνιος , 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Ιωάννα Θεοδοροπούλου, «Η σημασία, ο ρόλος και η συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας»

Η σημασία, ο ρόλος και η συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας

Ιωάννα Θεοδοροπούλου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Αντώνης Κώστας

Μέλος Σ.Ε.Π.-Ε.Α.Π.

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Θεοδοσία Ανθοπούλου

Μέλος Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π.

Πάτρα, Ιούνιος, 2026

Ιωάννα Θεοδωροπούλου, «Η σημασία, ο ρόλος και η συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας»

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στον επιβλέποντα της εργασίας μου, Αντώνιο Κώστα, μέλος Σ.Ε.Π.-Ε.Α.Π., ο οποίος με καθοδήγησε με υπομονή και επιστημονική γνώση, συμβάλλοντας καθοριστικά στην επιστημονική τεκμηρίωση των γραφομένων μου και στην ψυχική ενδυνάμωση που χρειαζόμουν προκειμένου να ολοκληρώσω την συγκεκριμένη διπλωματική εργασία.

Στη συν-επιβλέπουσα της εργασίας μου, Θεοδοσία Ανθοπούλου, καθώς και σε όλα μέλη Δ.Ε.Π. και Σ.Ε.Π. που με βοήθησαν να γνωρίσω το τόσο σημαντικό και όμορφο πεδίο της ΚΑΛΟ .

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τη σημασία, τον ρόλο και τη δυνητική συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ) στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα, με ειδική μελέτη περίπτωσης τον Δήμο Ήλιδας. Σκοπός της εργασίας είναι η αποτύπωση του θεσμικού και θεωρητικού πλαισίου της ΚΑΛΟ, η διερεύνηση της σχέσης της με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και η ανάδειξη των δυνατοτήτων αξιοποίησής της σε έναν περιφερειακό δήμο με αστικά, ημιαστικά και αγροτικά χαρακτηριστικά. Η μεθοδολογία βασίζεται σε βιβλιογραφική ανασκόπηση και ανάλυση δευτερογενών δεδομένων. Αξιοποιούνται ακαδημαϊκές πηγές, θεσμικά κείμενα και νομοθετικές ρυθμίσεις, όπως οι Ν. 4019/2011 και Ν. 4430/2016, εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του ΟΟΣΑ και της ΔΟΕ, καθώς και επίσημα δεδομένα από την ΕΛΣΤΑΤ, τον Δήμο Ήλιδας και την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η ΚΑΛΟ παραμένει σχετικά περιορισμένη στην ελληνική περιφέρεια, αντιμετωπίζοντας εμπόδια χρηματοδότησης, θεσμικής υποστήριξης, τεχνογνωσίας και κοινωνικής αναγνωρισιμότητας. Ωστόσο, ο Δήμος Ήλιδας παρουσιάζει σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης φορέων ΚΑΛΟ, ιδίως στους τομείς της αγροδιατροφής, της κοινωνικής φροντίδας, της πολιτιστικής αξιοποίησης και της τοπικής απασχόλησης. Η εργασία καταλήγει ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ, εφόσον υιοθετήσει στρατηγικό σχεδιασμό, κοινωνικά κριτήρια στις δημόσιες συμβάσεις, μηχανισμούς υποστήριξης και συνεργασίες με φορείς κοινωνικής οικονομίας.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Δήμος Ήλιδας, Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Κοινωνική Πολιτική.

The importance, role and contribution of the Social and Solidarity Economy in Local Government in Greece. Case study of the Municipality of Ilida

Ioanna Theodoropoulou

Abstract

This thesis aims at exploring the importance, role and potential contribution of the Social and Solidarity Economy (SSE) in Local Government in Greece, having as a case study the Municipality of Ilida. The aim of the work is to illustrate the institutional and theoretical context of SSE, to explore the relationship of SSE with Local Government and to identify the potential of exploiting SSE in a representative regional urban, semi-urban and rural municipality. The methodology is based on a bibliographic review and analysis of secondary data. Academic literature, institutional documents and regulatory laws (4019/2011, 4430/2016), data from the European Union, OECD and the ILO, official data from ELSTAT, the Municipality of Ilida and the Region of Western Greece are used. The results indicate that SSE in the Greek region is still quite limited, with funding and institutional support, know-how and social awareness being persistent obstacles. The Municipality of Ilida, however, offers considerable potential for the establishment of SSE entities, particularly in the areas of agri-food, social care, cultural development and local employment. The paper concludes that Local Government can stimulate the development of SSE, if it implements strategic planning, social criteria in public procurement, support measures and cooperation with social economy organisations.

Key words: Social and Solidarity Economy, Local Government, Municipality of Ilida, Social Entrepreneurship, Social Policy.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
1 Εισαγωγή	1
2 Θεωρητικό και Εννοιολογικό Πλαίσιο.....	9
2.1 Η έννοια της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας	9
2.2 Κοινωνική οικονομία, τρίτος τομέας και κοινωνική επιχειρηματικότητα	14
2.3 Αρχές, αξίες και χαρακτηριστικά των φορέων ΚΑΛΟ	22
2.4 Η ΚΑΛΟ ως εργαλείο κοινωνικής ένταξης και τοπικής ανάπτυξης.....	28
2.5 Η σχέση ΚΑΛΟ και Τοπικής Αυτοδιοίκησης.....	33
2.6 Κριτικές προσεγγίσεις και περιορισμοί της ΚΑΛΟ	35
3 Θεσμικό Πλαίσιο και Ελληνική Εμπειρία.....	37
3.1 Η ευρωπαϊκή θεσμική προσέγγιση για την κοινωνική οικονομία.....	37
3.2 Η ιστορική και η θεσμική εξέλιξη της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα	42
3.2.1 Η ιστορική εξέλιξη της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα	42
3.2.2 Ο Ν. 4019/2011 και η αρχική θεσμική κατοχύρωση.....	46
3.2.3 Ο Ν. 4430/2016 και το σύγχρονο πλαίσιο της ΚΑΛΟ	47
3.3 Φορείς ΚΑΛΟ στην Ελλάδα: μορφές, λειτουργίες και πεδία δράσης	53
3.4 Προκλήσεις εφαρμογής στην ελληνική πραγματικότητα	57
4 Μεθοδολογία της Μελέτης.....	60
4.1 Ερευνητική προσέγγιση και φιλοσοφική βάση της μελέτης.....	60
4.2 Σκοπός, ερευνητικά ερωτήματα και επιμέρους στόχοι	62

4.3	Θεματικές Ενότητες/Άξονες	64
5	Η ΚΑΛΟ στο Πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του Δήμου Ήλιδας	67
5.1	Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην κοινωνική πολιτική.....	67
5.2	Η Τοπική Αυτοδιοίκηση ως πεδίο κοινωνικής καινοτομίας.....	73
5.3	Κοινωνικές ανάγκες και τοπική ανάπτυξη σε μη μητροπολιτικούς δήμους.....	76
5.4	Κοινωνικές δομές και υπηρεσίες του Δήμου Ήλιδας.....	79
5.5	Δυνατότητες σύνδεσης του Δήμου Ήλιδας με φορείς ΚΑΛΟ	81
5.6	Ερευνητικό κενό και αιτιολόγηση της μελέτης περίπτωσης.....	84
6	Συμπεράσματα και Προτάσεις	87
	Βιβλιογραφία	93

1 Εισαγωγή

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (ΚΑΛΟ) συνιστά ένα ιδιαίτερο πεδίο οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας, το οποίο αναπτύσσεται στον ενδιαμέσο χώρο ανάμεσα στο κράτος, την αγορά και την κοινωνία των πολιτών. Σε αντίθεση με τη συμβατική ιδιωτική επιχειρηματικότητα, η οποία στηρίζεται κυρίως στην επιδίωξη και μεγιστοποίηση του κέρδους, η ΚΑΛΟ θέτει στο επίκεντρο τον κοινωνικό σκοπό, τη συλλογική ωφέλεια, τη δημοκρατική συμμετοχή και την αξιοποίηση των πλεονασμάτων προς όφελος της κοινότητας. Στη διεθνή βιβλιογραφία, η κοινωνική οικονομία έχει συνδεθεί με τον λεγόμενο «τρίτο τομέα», δηλαδή με ένα σύνολο οργανώσεων, φορέων και πρωτοβουλιών που δεν εντάσσονται πλήρως ούτε στον δημόσιο τομέα ούτε στον ιδιωτικό κερδοσκοπικό τομέα, αλλά επιδιώκουν την κάλυψη κοινωνικών αναγκών μέσα από συλλογικές και οικονομικά βιώσιμες μορφές δράσης (Defourny & Develtere, 1999; Defourny, 2001; Evers & Laville, 2004). Υπό αυτή την έννοια, η ΚΑΛΟ δεν αποτελεί απλώς μια εναλλακτική μορφή επιχειρηματικότητας, αλλά έναν διαφορετικό τρόπο οργάνωσης της οικονομικής δραστηριότητας, ο οποίος συνδέει την παραγωγή και την παροχή υπηρεσιών με την κοινωνική συνοχή, την αλληλεγγύη και τη συμμετοχική δημοκρατία.

Η σημασία της ΚΑΛΟ έχει ενισχυθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, ιδιαίτερα υπό την επίδραση διαδοχικών οικονομικών, κοινωνικών και υγειονομικών κρίσεων. Οι κρίσεις αυτές ανέδειξαν τα όρια τόσο της αγοράς όσο και του κράτους στην αντιμετώπιση σύνθετων κοινωνικών προβλημάτων, όπως η ανεργία, η φτώχεια, η κοινωνική απομόνωση, η περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες φροντίδας, η ένταξη ευάλωτων ομάδων και η αναπτυξιακή υστέρηση πολλών τοπικών κοινωνιών. Η κοινωνική οικονομία μπορεί να λειτουργήσει ως πεδίο κοινωνικής καινοτομίας, καθώς συνδέει την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών με την ενδυνάμωση των κοινοτήτων και την κινητοποίηση τοπικών πόρων (Amin et al., 2002; Moulaert & Ailenei, 2005). Το κρίσιμο στοιχείο, όμως, είναι ότι η ΚΑΛΟ δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται μόνο ως

μηχανισμός αντιμετώπισης της κρίσης. Αν περιοριστεί σε αυτόν τον ρόλο, κινδυνεύει να θεωρηθεί προσωρινή λύση ανάγκης. Αντίθετα, η πραγματική της αξία βρίσκεται στη δυνατότητά της να συμβάλει σε ένα πιο σταθερό, συμμετοχικό και κοινωνικά προσανατολισμένο μοντέλο τοπικής ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΚΑΛΟ αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, επειδή οι δήμοι αποτελούν τους δημόσιους θεσμούς που βρίσκονται πιο κοντά στους πολίτες και καλούνται να αντιμετωπίσουν άμεσα τις κοινωνικές συνέπειες της οικονομικής ανασφάλειας, του αποκλεισμού και της άνισης πρόσβασης σε υπηρεσίες. Ο δήμος είναι συχνά το πρώτο επίπεδο στο οποίο ο πολίτης αναζητά στήριξη, πληροφόρηση, κοινωνική φροντίδα ή λύση σε καθημερινά προβλήματα. Επομένως, η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να περιορίζεται σε διοικητικές και τεχνικές αρμοδιότητες. Ιδίως σε περιόδους αυξημένων κοινωνικών αναγκών, καλείται να λειτουργήσει ως θεσμός κοινωνικής προστασίας, τοπικής διαμεσολάβησης και ενεργοποίησης της κοινότητας. Εδώ ακριβώς εντοπίζεται η σημασία της σχέσης ανάμεσα στην ΚΑΛΟ και την Τοπική Αυτοδιοίκηση: η ΚΑΛΟ μπορεί να προσηγη: η ΚΑΛΟ μπορεί ναφέρει συμμετοχικές και συλλογικές μορφές δράσης, ενώ ο δήμος μπορεί να προσφέρει θεσμική στήριξη, γνώση των τοπικών αναγκών και δυνατότητα συντονισμού.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η κοινωνική οικονομία έχει πλέον αποκτήσει σαφή θεσμική αναγνώριση. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω του Social Economy Action Plan, το οποίο υιοθετήθηκε το 2021, συνδέει την κοινωνική οικονομία με την κοινωνική επένδυση, τη δημιουργία θέσεων εργασίας, τη βιώσιμη ανάπτυξη, την καινοτομία και την ανθεκτικότητα των τοπικών κοινωνιών (European Commission, 2021). Το σχέδιο δράσης δίνει έμφαση στη διαμόρφωση ευνοϊκών θεσμικών συνθηκών, στη βελτίωση της πρόσβασης των φορέων κοινωνικής οικονομίας σε χρηματοδότηση και αγορές, καθώς και στην ενίσχυση της ορατότητας και της αναγνώρισης του κοινωνικού τους ρόλου (European Commission, 2021). Η ευρωπαϊκή αυτή κατεύθυνση είναι ιδιαίτερα σημαντική για την Ελλάδα, καθώς παρέχει ένα ευρύτερο στρατηγικό πλαίσιο μέσα στο

οποίο η ΚΑΛΟ μπορεί να αξιοποιηθεί ως εργαλείο κοινωνικής συνοχής, τοπικής ανάπτυξης και συμμετοχικής διακυβέρνησης. Ταυτόχρονα, όμως, δείχνει και μια πρόκληση: η θεσμική αναγνώριση σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν αρκεί από μόνη της, εάν δεν μεταφραστεί σε πρακτικές πολιτικές σε τοπικό επίπεδο.

Στην ελληνική περίπτωση, η θεσμική διαμόρφωση της ΚΑΛΟ συνδέθηκε αρχικά με τον Ν. 4019/2011 και, στη συνέχεια, με τον Ν. 4430/2016, ο οποίος επιχείρησε να θεσπίσει ένα πιο ολοκληρωμένο πλαίσιο για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Ο Ν. 4430/2016 αναγνώρισε τον ιδιαίτερο ρόλο των φορέων ΚΑΛΟ και έδωσε έμφαση στον κοινωνικό σκοπό, στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων, στον περιορισμό της διανομής κερδών και στην εξυπηρέτηση συλλογικών ή κοινωνικών αναγκών (Adam, 2019). Παράλληλα, το θεσμικό πλαίσιο συνέδεσε την ΚΑΛΟ με την εργασιακή ένταξη, την κοινωνική και συλλογική ωφέλεια και τη δυνατότητα ανάπτυξης κοινωνικών επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο (Αδάμ, 2020). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει ότι ο νόμος του 2016 αποτέλεσε βασικό σημείο αναφοράς για την οργάνωση, την παρακολούθηση και τη θεσμική συγκρότηση του πεδίου της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα (European Commission, n.d.).

Παρά τη θεσμική αυτή κατοχύρωση, η ελληνική εμπειρία δείχνει ότι η ανάπτυξη της ΚΑΛΟ συνοδεύτηκε από σημαντικές δυσκολίες. Η σχετική βιβλιογραφία αναδεικνύει προβλήματα όπως η θεσμική ασάφεια, η περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοδότηση, η έλλειψη τεχνογνωσίας, η αδύναμη δικτύωση και η χαμηλή κοινωνική αναγνωρισιμότητα των φορέων κοινωνικής οικονομίας (Adam, 2019; Kostas et al., 2017; Kostas et al., 2018). Επιπλέον, η ΚΑΛΟ στην Ελλάδα αναπτύχθηκε συχνά ως απάντηση στις πιέσεις της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας, χωρίς πάντοτε να συνοδεύεται από μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, σταθερούς μηχανισμούς υποστήριξης και ουσιαστική σύνδεση με τις τοπικές δημόσιες πολιτικές (Αδάμ και Παπαθεοδώρου, 2010; Γεώργιας και Κώστας, 2018). Αυτό αποτελεί ένα από τα βασικά προβλήματα του πεδίου: υπάρχει θεσμική αναγνώριση, αλλά όχι πάντα πρακτική ενσωμάτωση στην καθημερινή λειτουργία των δήμων και των τοπικών κοινωνιών.

Για τον λόγο αυτόν, η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην ΚΑΛΟ και την Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι ιδιαίτερα κρίσιμη. Ο δήμος μπορεί να λειτουργήσει είτε ως παθητικός παρατηρητής είτε ως ενεργός συντονιστής ενός τοπικού οικοσυστήματος κοινωνικής οικονομίας. Στην πρώτη περίπτωση, η ΚΑΛΟ παραμένει ένα αφηρημένο θεσμικό πεδίο, γνωστό κυρίως σε ειδικούς ή σε λίγους ενδιαφερόμενους φορείς. Στη δεύτερη περίπτωση, μπορεί να μετατραπεί σε εργαλείο κοινωνικής πολιτικής, τοπικής παραγωγής, απασχόλησης, κοινωνικής φροντίδας και συμμετοχής των πολιτών. Αυτή η διάκριση είναι ιδιαίτερα σημαντική για την παρούσα εργασία, διότι το ζητούμενο δεν είναι μόνο να περιγραφεί τι είναι η ΚΑΛΟ, αλλά να εξεταστεί εάν και πώς μπορεί να αποκτήσει πραγματική λειτουργία σε έναν συγκεκριμένο δήμο της ελληνικής περιφέρειας.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να συμβάλει με πολλούς τρόπους στην ανάπτυξη της ΚΑΛΟ. Πρώτον, έχει τη δυνατότητα να εντοπίζει και να χαρτογραφεί τις κοινωνικές ανάγκες της περιοχής, επειδή διαθέτει άμεση επαφή με τους πολίτες και γνώση των τοπικών προβλημάτων. Δεύτερον, μπορεί να δημιουργεί δίκτυα συνεργασίας ανάμεσα σε κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμούς, συλλόγους, κοινωνικές υπηρεσίες, σχολικές μονάδες, πολιτιστικούς φορείς και τοπικές επιχειρήσεις. Τρίτον, μπορεί να στηρίζει φορείς ΚΑΛΟ μέσα από παραχώρηση χώρων, ενημερωτικές δράσεις, κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις, τοπικά προγράμματα απασχόλησης και συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού. Τέταρτον, μπορεί να ενισχύει τη διαφάνεια, τη λογοδοσία και την αξιολόγηση του κοινωνικού αντίκτυπου των παρεμβάσεων. Επομένως, η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν υποκαθιστά τους φορείς ΚΑΛΟ, αλλά μπορεί να διαμορφώσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε αυτοί να λειτουργούν με βιώσιμο, συνεργατικό και κοινωνικά αποτελεσματικό τρόπο (Σκαμνάκης, 2006, 2020).

Η σύνδεση της ΚΑΛΟ με την τοπική ανάπτυξη αποκτά ιδιαίτερη αξία σε δήμους που συνδυάζουν αστικά, ημιαστικά και αγροτικά χαρακτηριστικά. Σε τέτοιες περιοχές, η κοινωνική οικονομία μπορεί να αξιοποιηθεί για την υποστήριξη ευάλωτων ομάδων, την παροχή υπηρεσιών φροντίδας, την ενίσχυση της τοπικής παραγωγής, την

προώθηση της απασχόλησης, την ανάπτυξη συνεργατικών σχημάτων, την ανακύκλωση, την κυκλική οικονομία, τον πολιτισμό και την κοινωνική ένταξη. Συνεπώς, η ΚΑΛΟ μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός ενεργοποίησης τοπικών πόρων και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής, ιδίως όταν εντάσσεται σε ένα ευρύτερο δημοτικό σχέδιο κοινωνικής πολιτικής και τοπικής ανάπτυξης (Καβουλάκος και Γριτζάς, 2015; Kostas, 2022). Η συμβολή της δεν πρέπει να περιορίζεται σε αποσπασματικές ή φιλανθρωπικού χαρακτήρα δράσεις, αλλά να συνδέεται με μια πιο ολοκληρωμένη αντίληψη για την τοπική διακυβέρνηση, τη συμμετοχή των πολιτών και την κοινωνική και παραγωγική ανασυγκρότηση.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στον Δήμο Ήλιδας, ο οποίος ανήκει στην Περιφερειακή Ενότητα Ηλείας της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας και έχει διοικητική έδρα την Αμαλιάδα. Σύμφωνα με την Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2021 της ΕΛΣΤΑΤ, ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου Ήλιδας ανέρχεται σε 29.347 κατοίκους, ενώ η περιοχή περιλαμβάνει τόσο την αστική συγκέντρωση της Αμαλιάδας όσο και ευρύτερες ημιαστικές και αγροτικές κοινότητες (ΕΛΣΤΑΤ, 2023). Τα χαρακτηριστικά αυτά καθιστούν τον Δήμο Ήλιδας ενδιαφέρουσα περίπτωση μελέτης, καθώς επιτρέπουν τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η ΚΑΛΟ μπορεί να συνδεθεί με κοινωνικές ανάγκες, δημοτικές υπηρεσίες, τοπικές παραγωγικές δυνατότητες και ζητήματα κοινωνικής συνοχής σε μια περιοχή εκτός των μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων.

Η επιλογή του Δήμου Ήλιδας δεν είναι τυχαία. Πρόκειται για έναν δήμο που συγκεντρώνει χαρακτηριστικά τα οποία συναντώνται σε πολλές περιοχές της ελληνικής περιφέρειας: συνύπαρξη αστικού κέντρου και αγροτικών κοινοτήτων, εξάρτηση από την τοπική παραγωγή, ανάγκη ενίσχυσης κοινωνικών δομών, πληθυσμιακή διασπορά, πολιτιστικό απόθεμα και περιορισμένους πόρους για ολοκληρωμένες αναπτυξιακές πολιτικές. Αυτά τα χαρακτηριστικά καθιστούν τον Δήμο Ήλιδας κατάλληλο παράδειγμα για να εξεταστεί ένα ευρύτερο ερώτημα: πώς μπορεί ένας μεσαίος περιφερειακός δήμος να αξιοποιήσει την ΚΑΛΟ όχι μόνο για να

αντιμετωπίσει κοινωνικά προβλήματα, αλλά και για να δημιουργήσει νέες μορφές τοπικής συνεργασίας, παραγωγής και κοινωνικής συμμετοχής;

Ο Δήμος Ήλιδας διαθέτει ήδη κοινωνικές δομές και υπηρεσίες που μπορούν να αποτελέσουν βάση για ευρύτερες συνέργειες με φορείς ΚΑΛΟ. Ενδεικτικά, στην κοινωνική πολιτική του δήμου εντάσσονται το Κέντρο Κοινότητας, η Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών και το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» (Δήμος Ήλιδας, n.d.-a, n.d.-b). Η Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών αφορά την υποστήριξη ατόμων και οικογενειών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες διαβίωσης, μέσω της διανομής τροφίμων, ειδών πρώτης ανάγκης και άλλων βασικών αγαθών (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, n.d.). Η ύπαρξη αυτών των δομών δείχνει ότι στον δήμο υπάρχει ήδη ένα πεδίο κοινωνικής παρέμβασης, πάνω στο οποίο μπορούν να αναπτυχθούν πιο οργανωμένες μορφές συνεργασίας με κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιριστικά σχήματα και τοπικές συλλογικότητες.

Ωστόσο, η ύπαρξη κοινωνικών δομών δεν συνεπάγεται από μόνη της την ύπαρξη ολοκληρωμένου οικοσυστήματος ΚΑΛΟ. Αυτό είναι ένα κρίσιμο σημείο για την παρούσα εργασία. Ο Δήμος Ήλιδας διαθέτει πεδία παρέμβασης, ανάγκες και τοπικούς πόρους, αλλά το ερώτημα είναι αν αυτά μπορούν να συνδεθούν μέσα από σταθερές συνεργασίες, θεσμική υποστήριξη και συμμετοχικό σχεδιασμό. Με άλλα λόγια, η κοινωνική πολιτική του δήμου μπορεί να αποτελέσει αφετηρία, αλλά χρειάζεται να εμπλουτιστεί με αναπτυξιακή και συνεργατική λογική. Η ΚΑΛΟ μπορεί να καλύψει ακριβώς αυτό το κενό, εφόσον δεν αντιμετωπιστεί ως περιφερειακή ή δευτερεύουσα δράση, αλλά ως εργαλείο τοπικής στρατηγικής.

Η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην ΚΑΛΟ και τον Δήμο Ήλιδας έχει τόσο θεωρητική όσο και πρακτική σημασία. Σε θεωρητικό επίπεδο, συμβάλλει στην κατανόηση της ΚΑΛΟ ως πεδίου που συνδέει την κοινωνική πολιτική, την τοπική ανάπτυξη και τη συμμετοχική διακυβέρνηση. Σε πρακτικό επίπεδο, μπορεί να αναδείξει δυνατότητες αξιοποίησης της κοινωνικής οικονομίας για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων τοπικών αναγκών, όπως η κοινωνική ένταξη, η φροντίδα ευάλωτων

ομάδων, η στήριξη της απασχόλησης και η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Η σημασία της εργασίας έγκειται, επομένως, στο ότι δεν προσεγγίζει την ΚΑΛΟ μόνο ως γενική θεωρητική έννοια, αλλά ως πιθανό εργαλείο εφαρμοσμένης τοπικής πολιτικής, με άμεση σύνδεση με τις ανάγκες και τις δυνατότητες του Δήμου Ήλιδας.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει τη σημασία, τον ρόλο και τη συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα, με ειδική μελέτη περίπτωσης τον Δήμο Ήλιδας. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, επιχειρείται η σύνδεση του θεωρητικού και θεσμικού πλαισίου της ΚΑΛΟ με τις πραγματικές δυνατότητες και προκλήσεις εφαρμογής της σε δημοτικό επίπεδο. Ειδικότερα, η εργασία επιδιώκει να αναδείξει πώς η ΚΑΛΟ μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική πολιτική, στην τοπική ανάπτυξη, στην ενίσχυση της συμμετοχής των πολιτών και στη δημιουργία συνεργατικών μορφών δράσης στον Δήμο Ήλιδας.

Η εργασία βασίζεται σε βιβλιογραφική ανασκόπηση και σε ανάλυση δευτερογενών δεδομένων. Για τη συγγραφή της αξιοποιήθηκαν ελληνόγλωσσα και αγγλόγλωσσα ακαδημαϊκά άρθρα, θεσμικά κείμενα, νόμοι, εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του ΟΟΣΑ και της ΔΟΕ, καθώς και επίσημα δεδομένα για τον Δήμο Ήλιδας από την ΕΛΣΤΑΤ 2021, την ιστοσελίδα του δήμου και την ιστοσελίδα της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας. Ως προς τη μεθοδολογία, η εργασία δεν περιλαμβάνει πρωτογενή εμπειρική έρευνα, αλλά στηρίζεται αποκλειστικά στη βιβλιογραφική ανασκόπηση και στην επεξεργασία διαθέσιμων δευτερογενών πηγών. Η επιλογή αυτή επιτρέπει τη συστηματική χαρτογράφηση του θεωρητικού, θεσμικού και τοπικού πλαισίου, αλλά ταυτόχρονα αναγνωρίζεται ότι δεν αποτυπώνει άμεσα τις εμπειρίες και αντιλήψεις των τοπικών δρώντων.

Η εργασία δομείται σε έξι κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί την εισαγωγή και παρουσιάζει το αντικείμενο, τη σημασία, τον σκοπό και τη μεθοδολογική κατεύθυνση της μελέτης. Το δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσει το θεωρητικό πλαίσιο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, εξετάζοντας τους ορισμούς, τις αρχές, τις αξίες και τη σχέση της με την κοινωνική επιχειρηματικότητα και τον τρίτο τομέα. Το τρίτο

κεφάλαιο παρουσιάζει την ευρωπαϊκή και ελληνική θεσμική προσέγγιση για την ΚΑΛΟ, με έμφαση στη νομοθεσία, στους φορείς και στις προκλήσεις εφαρμογής στην ελληνική πραγματικότητα. Το τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει τη μεθοδολογία της μελέτης, δηλαδή τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, την ανάλυση δευτερογενών δεδομένων και τη μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας. Το πέμπτο κεφάλαιο εξετάζει τη σχέση της ΚΑΛΟ με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και αναλύει τις δυνατότητες σύνδεσης του Δήμου Ήλιδας με φορείς κοινωνικής οικονομίας. Τέλος, το έκτο κεφάλαιο παρουσιάζει τα συμπεράσματα της μελέτης, τους περιορισμούς, τις προτάσεις πολιτικής και τις κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα.

2 Θεωρητικό και Εννοιολογικό Πλαίσιο

2.1 Η έννοια της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία αποτελεί ένα εννοιολογικά σύνθετο και πολυδιάστατο πεδίο, καθώς στη σχετική βιβλιογραφία χρησιμοποιούνται αρκετοί όροι που συχνά τέμνονται ή επικαλύπτονται. Έννοιες όπως «Κοινωνική Οικονομία», «Μη Κερδοσκοπικός Τομέας», «Τρίτο Σύστημα», «Τρίτος Τομέας» και «Αλληλέγγυα Οικονομία» χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν μορφές οικονομικής και κοινωνικής δράσης που δεν εντάσσονται πλήρως ούτε στη λογική του κράτους ούτε στη συμβατική λειτουργία της αγοράς. Παρά τη συχνή χρήση τους, οι όροι αυτοί δεν έχουν αποκτήσει έναν απόλυτα ενιαίο και καθολικά αποδεκτό ορισμό. Ωστόσο, στον ευρωπαϊκό χώρο, ο όρος που φαίνεται να έχει επικρατήσει περισσότερο είναι εκείνος της «Κοινωνικής Οικονομίας» (Κώστας, 2014).

Ο Defourny (2001) προσεγγίζει την κοινωνική οικονομία ως ένα ευρύ σύνολο δραστηριοτήτων, κυρίως μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, οι οποίες στοχεύουν στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για την κάλυψη συλλογικών κοινωνικών και οικονομικών αναγκών. Οι δραστηριότητες αυτές αναπτύσσονται από φορείς που έχουν σαφή κοινωνικό προσανατολισμό και επιδιώκουν να υπηρετήσουν την κοινότητα ή συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, ιδίως όταν πρόκειται για ευάλωτες κοινωνικές κατηγορίες. Η σημασία του ορισμού αυτού βρίσκεται στο ότι δεν αντιμετωπίζει τους φορείς κοινωνικής οικονομίας ως οργανισμούς που απλώς δραστηριοποιούνται εκτός του παραδοσιακού κερδοσκοπικού πεδίου, αλλά ως σχήματα με διπλή αποστολή: αφενός αναπτύσσουν οικονομική δραστηριότητα και αφετέρου υπηρετούν έναν κοινωνικό σκοπό. Με άλλα λόγια, το οικονομικό και το κοινωνικό στοιχείο δεν λειτουργούν ως δύο ξεχωριστές διαστάσεις, αλλά ως αλληλένδετες πλευρές της ίδιας οργανωτικής λογικής.

Από λειτουργική άποψη, η κοινωνική οικονομία καταλαμβάνει έναν ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Δεν ταυτίζεται με το κράτος, διότι

δεν οργανώνεται αποκλειστικά μέσω δημόσιων μηχανισμών, ούτε όμως ταυτίζεται με την αγορά, επειδή δεν έχει ως πρωταρχικό στόχο τη μεγιστοποίηση του ιδιωτικού κέρδους. Αντίθετα, ενεργοποιείται ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου το κράτος και η αγορά αδυνατούν, παραλείπουν ή δεν επιθυμούν να ανταποκριθούν σε κοινωνικές ανάγκες μέσα από οικονομική δραστηριότητα με συλλογικό προσανατολισμό (Defourny & Develtere, 1999; Borzaga & Defourny, 2001). Επομένως, η κοινωνική οικονομία μπορεί να γίνει αντιληπτή ως συμπληρωματικός μηχανισμός κάλυψης κοινωνικών και οικονομικών κενών. Δεν λειτουργεί ως πλήρες υποκατάστατο ούτε του κράτους ούτε της αγοράς, αλλά ως τρίτος χώρος που εμπλουτίζει το συνολικό σύστημα κοινωνικής προστασίας, παραγωγής και παροχής υπηρεσιών.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η κοινωνική οικονομία έχει προσεγγιστεί μέσα από έναν σχετικά ευρύ ορισμό, ο οποίος δίνει έμφαση στα κοινά χαρακτηριστικά των οργανισμών που εντάσσονται σε αυτήν. Σύμφωνα με τον Οδηγό για την Κοινωνική Ευρώπη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας παρουσιάζουν τέσσερα βασικά γνωρίσματα. Πρώτον, ο πρωταρχικός τους σκοπός είναι η εξυπηρέτηση των μελών τους ή της ευρύτερης κοινότητας και όχι η επιδίωξη της μέγιστης δυνατής κερδοφορίας. Δεύτερον, διαθέτουν αυτονομία στη διακυβέρνησή τους, καθώς διοικούνται από τα ίδια τα μέλη τους ή από συλλογικά όργανα που εκφράζουν τη συμμετοχική τους βάση. Τρίτον, στηρίζονται σε δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ώστε η διοίκηση και ο έλεγχός τους να μην εξαρτώνται αποκλειστικά από την κατοχή κεφαλαίου. Τέταρτον, τα κέρδη ή τα πλεονάσματα που ενδεχομένως προκύπτουν δεν διανέμονται με βάση τη λογική της ατομικής απόδοσης κεφαλαίου, αλλά αξιοποιούνται σύμφωνα με αρχές αλληλεγγύης, ισότητας και συλλογικής ωφέλειας (European Commission, 2013).

Στο ίδιο πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει τέσσερις παραδοσιακές μορφές οργανισμών κοινωνικής οικονομίας, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί ιστορικά στην Ευρώπη: τους συνεταιρισμούς, τις ενώσεις ή σωματεία, τις αλληλασφαλιστικές εταιρείες και τα ιδρύματα (European Commission, 2013). Οι μορφές αυτές δεν είναι

ομοιογενείς, καθώς κάθε μία έχει διαφορετική ιστορική αφετηρία, διαφορετικό νομικό καθεστώς ανά χώρα και διαφορετικό πεδίο εφαρμογής. Οι συνεταιρισμοί, για παράδειγμα, συνδέθηκαν συχνά με την αγροτική παραγωγή, την κατανάλωση, τη στέγαση και την εργασία. Οι ενώσεις και τα σωματεία αναπτύχθηκαν κυρίως γύρω από κοινωνικούς, πολιτιστικούς, εκπαιδευτικούς ή προνοιακούς σκοπούς. Οι αλληλασφαλιστικές οργανώσεις συνδέθηκαν με μορφές αμοιβαίας προστασίας και κοινωνικής ασφάλειας, ενώ τα ιδρύματα ανέλαβαν συχνά ρόλους κοινωνικής παρέμβασης, χρηματοδότησης και παροχής υπηρεσιών σε τομείς όπως η υγεία, η παιδεία και η κοινωνική φροντίδα.

Η θεσμική και πολιτική αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη δεν υπήρξε άμεση ούτε αυτονόητη. Παρότι οι οργανώσεις που σήμερα εντάσσονται στο πεδίο αυτό έχουν μακρά ιστορική παρουσία, η κοινωνική οικονομία αναγνωρίστηκε ως διακριτό σύνολο οικονομικών φορέων σχετικά πρόσφατα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επισημαίνει ότι οι σχετικές οργανώσεις αποτελούν σημαντικό τμήμα της ευρωπαϊκής οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας για σχεδόν δύο αιώνες, ακόμη κι αν η συστηματική πολιτική τους αναγνώριση άργησε να εδραιωθεί (European Commission, 2013). Ο ίδιος ο όρος «κοινωνική οικονομία» εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία τον 19ο αιώνα και στη συνέχεια διαδόθηκε σταδιακά σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, αποκτώντας διαφορετικές εκδοχές ανάλογα με το θεσμικό, πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον κάθε χώρας.

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, όπως γίνεται σήμερα αντιληπτή, δεν περιορίζεται σε ένα σύνολο νομικών μορφών ή οργανωτικών σχημάτων. Αντιθέτως, συνιστά ένα ευρύτερο πεδίο οικονομικής δραστηριότητας, κοινωνικής οργάνωσης και συλλογικής δράσης, το οποίο διαφοροποιείται από την κυρίαρχη αγοραία λογική. Η βασική αυτή διαφοροποίηση έγκειται στο γεγονός ότι οι φορείς ΚΑΛΟ δεν θέτουν στο επίκεντρο τη μεγιστοποίηση του ιδιωτικού κέρδους, αλλά την κάλυψη κοινωνικών, συλλογικών ή περιβαλλοντικών αναγκών. Η προτεραιότητα των ανθρώπων έναντι του κεφαλαίου, η δημοκρατική διακυβέρνηση, η συλλογική συμμετοχή και η

επανεπένδυση των πλεονασμάτων αποτελούν βασικά στοιχεία της ταυτότητάς της. Ο ΟΟΣΑ ορίζει την κοινωνική οικονομία ως σύνολο οργανώσεων, όπως συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικές οργανώσεις, ενώσεις, ιδρύματα και κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες καθοδηγούνται από κοινωνικούς στόχους, αξίες αλληλεγγύης και συμμετοχικά μοντέλα διακυβέρνησης (OECD, 2022). Συνεπώς, η ΚΑΛΟ δεν αποτελεί απλώς έναν ακόμη τομέα της οικονομίας, αλλά εκφράζει μια διαφορετική αντίληψη για τον τρόπο με τον οποίο παράγεται, διανέμεται και αξιοποιείται η οικονομική αξία.

Η έννοια της ΚΑΛΟ συνδέεται άμεσα με την ιδέα ότι η οικονομία δεν είναι μια ουδέτερη ή απομονωμένη τεχνική διαδικασία, αλλά μια κοινωνικά ενσωματωμένη δραστηριότητα. Η παραγωγή αξίας δεν αποτιμάται αποκλειστικά με χρηματικούς δείκτες, αλλά και με βάση την κοινωνική χρησιμότητα που δημιουργείται. Τέτοια κοινωνική αξία μπορεί να αφορά την ένταξη ευάλωτων ομάδων στην εργασία, τη δημιουργία τοπικών θέσεων απασχόλησης, την πρόσβαση σε υπηρεσίες φροντίδας, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας και αμοιβαιότητας. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας αναγνωρίζει ότι η ΚΑΛΟ περιλαμβάνει οργανώσεις, επιχειρήσεις και πρωτοβουλίες που βασίζονται στις αρχές της συνεργασίας, της αμοιβαιότητας, της δημοκρατικής διακυβέρνησης και της κοινωνικής ή δημόσιας ωφέλειας (International Labour Organization [ILO], 2022). Με αυτή την προσέγγιση, η ΚΑΛΟ αναδεικνύεται ως πεδίο που συνδέει την οικονομική δραστηριότητα με την αξιοπρεπή εργασία, την κοινωνική δικαιοσύνη και τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης.

Κεντρικό γνώρισμα της ΚΑΛΟ είναι η υπεροχή του κοινωνικού σκοπού έναντι της διανομής κερδών. Η αρχή αυτή δεν πρέπει να παρερμηνεύεται ως απόρριψη της οικονομικής δραστηριότητας ή της επιχειρηματικής λειτουργίας. Οι φορείς ΚΑΛΟ συχνά δραστηριοποιούνται σε αγορές, παράγουν προϊόντα, παρέχουν υπηρεσίες, αναλαμβάνουν επενδυτικές πρωτοβουλίες και επιδιώκουν οικονομική βιωσιμότητα. Η κρίσιμη διαφορά βρίσκεται στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται το κέρδος. Στις συμβατικές επιχειρήσεις το κέρδος αποτελεί συνήθως τον τελικό σκοπό της

οικονομικής δραστηριότητας. Στην ΚΑΛΟ, αντιθέτως, το πλεόνασμα αντιμετωπίζεται κυρίως ως μέσο για τη συνέχιση της δραστηριότητας, την ενίσχυση της κοινωνικής αποστολής και την παραγωγή θετικών κοινωνικών αποτελεσμάτων. Οι Borzaga, Salvatori και Bodini (2019) τονίζουν ότι η ΚΑΛΟ μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη δημιουργία αξιοπρεπούς εργασίας και στη μείωση κοινωνικών ανισοτήτων, ακριβώς επειδή οργανώνει την παραγωγή με βάση τη συνεργασία, τη συμμετοχή και την κοινωνική αποστολή.

Ένα ακόμη βασικό στοιχείο της ΚΑΛΟ είναι η δημοκρατική και συμμετοχική διακυβέρνηση. Η διοίκηση των φορέων αυτών δεν πρέπει να εξαρτάται αποκλειστικά από την κεφαλαιακή ισχύ των μελών ή των επενδυτών, αλλά από τη συμμετοχή των ανθρώπων που εμπλέκονται στη λειτουργία τους. Τα μέλη, οι εργαζόμενοι, οι χρήστες των υπηρεσιών και η τοπική κοινότητα μπορούν να έχουν ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αποφάσεων. Η αρχή αυτή διαφοροποιεί τους φορείς ΚΑΛΟ από τις κλασικές επιχειρηματικές μορφές, καθώς ενισχύει τη λογοδοσία, τη συλλογική ευθύνη και την κοινωνική νομιμοποίηση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει ότι οι φορείς κοινωνικής οικονομίας συνδυάζουν οικονομική δραστηριότητα με συλλογικό ή γενικό συμφέρον, επανεπένδυση πλεονασμάτων και συμμετοχικά πρότυπα διακυβέρνησης (Council of the European Union, 2023). Κατά συνέπεια, η ΚΑΛΟ δεν έχει μόνο οικονομική και κοινωνική σημασία, αλλά και πολιτική διάσταση, επειδή συνδέεται με τη συμμετοχή των πολιτών, τη δημοκρατική οργάνωση της παραγωγής και την ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών.

Συνοψίζοντας, η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία μπορεί να οριστεί ως ένα πεδίο συλλογικής οικονομικής δραστηριότητας που επιδιώκει την κοινωνική ωφέλεια μέσα από βιώσιμες, συνεργατικές και δημοκρατικά οργανωμένες μορφές παραγωγής, ανταλλαγής και παροχής υπηρεσιών. Η σημασία της δεν εξαντλείται στην αντιμετώπιση επιμέρους κοινωνικών προβλημάτων ή στην κάλυψη κενών που αφήνουν το κράτος και η αγορά. Αντίθετα, επεκτείνεται στη διαμόρφωση εναλλακτικών αναπτυξιακών προτύπων, τα οποία δίνουν έμφαση στη συλλογική

δράση, στην κοινωνική συνοχή, στην τοπική ανθεκτικότητα και στη βιώσιμη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων. Για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, η ΚΑΛΟ αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός κινητοποίησης τοπικών δυνάμεων, ενίσχυσης της κοινωνικής φροντίδας, συμμετοχής των πολιτών και αντιμετώπισης αναγκών που δεν καλύπτονται επαρκώς από τις συμβατικές δημόσιες ή ιδιωτικές δομές. Με τον τρόπο αυτό, η ΚΑΛΟ μπορεί να αποτελέσει όχι μόνο εργαλείο κοινωνικής πολιτικής, αλλά και μοχλό τοπικής ανάπτυξης, κοινωνικής καινοτομίας και δημοκρατικής ανασυγκρότησης της οικονομικής ζωής.

2.2 Κοινωνική οικονομία, τρίτος τομέας και κοινωνική επιχειρηματικότητα

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αναπτύχθηκε σταδιακά ως ειδικότερη έκφραση του ευρύτερου πεδίου της κοινωνικής οικονομίας, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα. Η εμφάνισή της συνδέθηκε με την ανάγκη εντονότερης συμμετοχής κοινωνικά προσανατολισμένων φορέων στην παραγωγή και παροχή αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και με την αναζήτηση νέων μορφών αντιμετώπισης κοινωνικών προβλημάτων που δεν μπορούσαν να καλυφθούν επαρκώς από το κράτος ή την αγορά. Ως όρος, η κοινωνική επιχειρηματικότητα άρχισε να χρησιμοποιείται συστηματικότερα στις αγγλοσαξονικές χώρες κατά τη δεκαετία του 1990 και από τα μέσα της ίδιας δεκαετίας εισήλθε και στον ευρωπαϊκό δημόσιο και επιστημονικό λόγο. Ωστόσο, η πρώτη θεσμικά αναγνωρίσιμη μορφή κοινωνικής επιχείρησης εντοπίζεται ήδη στα τέλη της δεκαετίας του 1980 στην Ιταλία, γεγονός που δείχνει ότι η πρακτική προηγήθηκε σε σημαντικό βαθμό της θεωρητικής και θεσμικής της αποτύπωσης (Γεώργιας και Κώστας, 2018).

Σε γενικές γραμμές, η κοινωνική επιχειρηματικότητα μπορεί να περιγραφεί ως ένα ευρύ σύνολο σχέσεων, πρακτικών, δράσεων και επιχειρηματικών λειτουργιών που έχουν ρητά κοινωνικό προσανατολισμό. Δεν αφορά απλώς την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας με μειωμένο κερδοσκοπικό χαρακτήρα, αλλά τη συστηματική αξιοποίηση επιχειρηματικών εργαλείων για την αντιμετώπιση κοινωνικών αναγκών. Οι ανάγκες αυτές συχνά αφορούν πεδία όπου το κράτος αδυνατεί

να παρέμβει αποτελεσματικά ή όπου η αγορά δεν έχει οικονομικό κίνητρο να αναπτύξει λύσεις (European Commission, 2013). Με αυτή την έννοια, η κοινωνική επιχειρηματικότητα συγκροτείται ως ένας καινοτόμος θεσμός που επιχειρεί να απαντήσει σε κρίσιμα ζητήματα της αγοράς εργασίας, της κοινωνικής ένταξης και της τοπικής ανάπτυξης. Η συμβολή της μπορεί να εντοπιστεί στην παραγωγή αγαθών, στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και στην ενεργοποίηση τοπικών πόρων προς όφελος της κοινότητας (Borzaga & Defourny, 2001; Κώστας, 2013).

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν είναι μονοδιάστατη έννοια, καθώς περιλαμβάνει τρεις αλληλένδετες διαστάσεις. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η πρώτη είναι η επιχειρηματική διάσταση, η οποία αφορά την ανάπτυξη σταθερής οικονομικής δραστηριότητας με κοινωνικό σκοπό. Η διάσταση αυτή διαφοροποιεί την κοινωνική επιχείρηση από τις κλασικές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις που μπορεί να στηρίζονται αποκλειστικά σε δωρεές ή επιχορηγήσεις. Η δεύτερη είναι η κοινωνική διάσταση, δηλαδή η ύπαρξη ενός σαφούς κοινωνικού σκοπού που διακρίνει τις κοινωνικές επιχειρήσεις από τις συμβατικές εμπορικές επιχειρήσεις. Η τρίτη είναι η διάσταση της διακυβέρνησης, η οποία συνδέεται με την αυτονομία, τη δημοκρατική συμμετοχή, τη συλλογική λήψη αποφάσεων και τον περιορισμό της εξουσίας που απορρέει αποκλειστικά από την κατοχή κεφαλαίου (European Commission, 2014). Στο ίδιο πνεύμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή περιγράφει την κοινωνική επιχείρηση ως φορέα της κοινωνικής οικονομίας, του οποίου ο κύριος στόχος είναι η παραγωγή θετικού κοινωνικού αντίκτυπου και όχι η δημιουργία κέρδους προς όφελος ιδιοκτητών ή μετόχων (European Commission, 2013).

Από θεωρητική άποψη, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η κοινωνική επιχείρηση δεν ταυτίζεται με το σύνολο της κοινωνικής οικονομίας. Αντίθετα, αποτελεί ειδικότερη μορφή της, δηλαδή σχέση «είδους προς γένος» (Μητροσύλη, 2007). Η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει ένα ευρύτερο φάσμα οργανωτικών μορφών, ενώ η κοινωνική επιχείρηση αποτελεί μία συγκεκριμένη εκδοχή της, στην οποία η

επιχειρηματική λειτουργία συνδέεται άμεσα με την κοινωνική αποστολή. Η κοινωνική επιχείρηση αναπτύσσεται στον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στο κράτος και την αγορά και χαρακτηρίζεται από τον συνδυασμό επιχειρηματικών, κοινωνικών και οικονομικών στόχων (Γεώργιας και Κώστας, 2018). Παράλληλα, διακρίνεται από πολυεταρτικότητα, καθώς στη λειτουργία της μπορούν να εμπλέκονται μέλη, εργαζόμενοι, εθελοντές, χρήστες υπηρεσιών, δημόσιοι φορείς, ιδιωτικοί οργανισμοί και τοπικές κοινότητες (Μητροσύλη, 2007). Η σύνθεση αυτή επιτρέπει στην κοινωνική επιχείρηση να αξιοποιεί πόρους τόσο από την αγορά όσο και εκτός αυτής, με σκοπό την αντιμετώπιση της φτώχειας, της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού και άλλων μορφών κοινωνικής ευαλωτότητας.

Ιδιαίτερη σημασία για τη θεωρητική οριοθέτηση της κοινωνικής επιχείρησης έχει η προσέγγιση του ευρωπαϊκού ερευνητικού δικτύου EMES. Το EMES ανέπτυξε ένα διπλό σύνολο κριτηρίων, οικονομικών και κοινωνικών, τα οποία δεν λειτουργούν ως αυστηρός νομικός ορισμός, αλλά ως αναλυτικό πλαίσιο αναγνώρισης των κοινωνικών επιχειρήσεων. Τα οικονομικά κριτήρια περιλαμβάνουν, πρώτον, τη συνεχή παραγωγή αγαθών ή υπηρεσιών, ώστε ο φορέας να διαθέτει πραγματική και σταθερή οικονομική δραστηριότητα. Δεύτερον, απαιτούν υψηλό βαθμό διαχειριστικής και διοικητικής αυτονομίας, δηλαδή δυνατότητα λήψης αποφάσεων χωρίς πλήρη εξάρτηση από το κράτος ή άλλους εξωτερικούς φορείς. Τρίτον, προϋποθέτουν την ανάληψη επιχειρηματικού και οικονομικού κινδύνου, καθώς η κοινωνική επιχείρηση δεν λειτουργεί απλώς ως διοικητικός μηχανισμός υλοποίησης επιδοτούμενων δράσεων. Τέταρτον, προβλέπουν την ύπαρξη αμειβόμενης και ασφαλιζόμενης εργασίας, στοιχείο που τη συνδέει με την απασχόληση και την παραγωγική δραστηριότητα.

Αντίστοιχα, τα κοινωνικά κριτήρια του EMES εστιάζουν στον σκοπό και στον τρόπο λειτουργίας της κοινωνικής επιχείρησης. Περιλαμβάνουν την επιδίωξη ωφέλειας για τα μέλη ή την ευρύτερη κοινότητα, τη συλλογική διάσταση της πρωτοβουλίας, τη συμμετοχή των μελών στις αποφάσεις, την πολυ-εταιρικήτητα και τον περιορισμό στη διανομή του πλεονάσματος (EMES European Network, 1999; Defourny, 2001). Τα

κριτήρια αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά, διότι αποτυπώνουν τη διπλή φύση της κοινωνικής επιχείρησης: από τη μία πλευρά, πρόκειται για φορέα που ασκεί οικονομική δραστηριότητα, ενώ από την άλλη, η δραστηριότητα αυτή οργανώνεται γύρω από συλλογικούς, κοινωνικούς και δημοκρατικούς σκοπούς. Η επίδραση της προσέγγισης EMES υπήρξε σημαντική σε πολλά εθνικά θεσμικά πλαίσια, καθώς αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τη νομοθετική αναγνώριση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, συμπεριλαμβανομένου και του ελληνικού Ν. 4430/2016.

Στο ίδιο αναλυτικό πλαίσιο, οι Γεώργιας και Κώστας (2018) προσδιορίζουν μια σειρά από βασικά κριτήρια που πρέπει να πληροί ένας φορέας ώστε να μπορεί να αναγνωριστεί ως κοινωνική επιχείρηση. Πρώτον, ο φορέας πρέπει να αναπτύσσει επιχειρηματική δραστηριότητα με σταθερό και όχι περιστασιακό τρόπο. Δεύτερον, οφείλει να διαθέτει σαφώς καθορισμένο κοινωνικό σκοπό, ο οποίος να αποτελεί τον πυρήνα της λειτουργίας του. Τρίτον, πρέπει να θέτει αυστηρούς περιορισμούς στη διανομή των κερδών, ώστε το οικονομικό πλεόνασμα να μην κατευθύνεται κυρίως σε ιδιωτική ωφέλεια. Τέταρτον, χρειάζεται να διατηρεί ανεξαρτησία τόσο από το κράτος όσο και από ιδιωτικές επιχειρήσεις, ώστε να μη μετατρέπεται σε απλό εργαλείο εξωτερικών συμφερόντων. Πέμπτον, η διοίκησή του πρέπει να στηρίζεται σε δημοκρατικές διαδικασίες και στη συμμετοχή εργαζομένων και ωφελουμένων. Τα κριτήρια αυτά λειτουργούν ως εγγυήσεις ουσιαστικής κοινωνικής αποστολής, καθώς αποτρέπουν τη μετατροπή της κοινωνικής επιχείρησης σε απλή εταιρική μορφή με φορολογικά ή χρηματοδοτικά πλεονεκτήματα, χωρίς πραγματικό κοινωνικό αντίκτυπο.

Στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας, οι συνεταιρισμοί αποτελούν μία από τις παλαιότερες και σημαντικότερες οργανωτικές μορφές. Σύμφωνα με τον ορισμό της Διεθνούς Συνεταιριστικής Ένωσης του 1995, ο οποίος επικυρώθηκε από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας μέσω της Σύστασης 193/2002, ο συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση προσώπων που ενώνονται εθελοντικά για να ικανοποιήσουν κοινές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες μέσα από μια επιχείρηση που είναι συνιδιόκτητη και διοικείται δημοκρατικά. Ο ορισμός αυτός αναδεικνύει τρία κρίσιμα

χαρακτηριστικά: την εθελοντική συμμετοχή, τη συλλογική ιδιοκτησία και τη δημοκρατική διοίκηση. Οι συνεταιρισμοί έχουν ιστορικά λειτουργήσει ως μηχανισμοί αντιμετώπισης οικονομικών και κοινωνικών δυσκολιών, ιδιαίτερα για μικροπαραγωγούς, περιφερειακές κοινότητες και ομάδες που αντιμετωπίζουν περιορισμένη πρόσβαση σε πόρους, αγορές ή υπηρεσίες (European Commission, 2013).

Η σημασία των συνεταιρισμών στον ευρωπαϊκό χώρο παραμένει ιδιαίτερα μεγάλη. Στην Ευρώπη λειτουργούν περισσότερες από 160.000 συνεταιριστικές επιχειρήσεις, οι οποίες προσφέρουν περίπου 5,4 εκατομμύρια θέσεις εργασίας. Οι συνεταιρισμοί χαρακτηρίζονται από ισχυρή τοπική ενσωμάτωση, καθώς συνήθως δραστηριοποιούνται στις κοινότητες από τις οποίες προέρχονται τα μέλη τους και στις οποίες επιστρέφει σημαντικό μέρος της παραγόμενης αξίας. Η λειτουργία τους συνδυάζει επιχειρηματική δραστηριότητα με κοινωνικούς και συλλογικούς σκοπούς, γεγονός που τους καθιστά σημαντικούς φορείς βιώσιμης απασχόλησης και τοπικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στον αγροτικό και ημιαστικό χώρο (European Commission, 2013). Για έναν αγροτικό δήμο, όπως ο Δήμος Ήλιδας, οι αγροτικοί και παραγωγικοί συνεταιρισμοί μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμα παραδείγματα σύνδεσης της τοπικής παραγωγής με την κοινωνική ωφέλεια, την απασχόληση και την ενδυνάμωση της τοπικής οικονομίας.

Παρότι η κοινωνική οικονομία, ο τρίτος τομέας και η κοινωνική επιχειρηματικότητα συνδέονται στενά, δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ταυτόσημες έννοιες. Ο τρίτος τομέας χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει οργανώσεις που βρίσκονται ανάμεσα στο κράτος και την αγορά. Σε αυτές περιλαμβάνονται μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, ιδρύματα, ενώσεις, σωματεία, εθελοντικοί φορείς και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Η έννοια του τρίτου τομέα δίνει έμφαση κυρίως στη θεσμική θέση αυτών των οργανώσεων, δηλαδή στο γεγονός ότι δεν ανήκουν στον δημόσιο τομέα, αλλά ούτε λειτουργούν ως κλασικές κερδοσκοπικές

επιχειρήσεις. Εστιάζει, επομένως, περισσότερο στο «πού» τοποθετούνται οι οργανώσεις μέσα στο κοινωνικοοικονομικό σύστημα.

Η κοινωνική οικονομία, αντίθετα, δεν περιορίζεται μόνο στη θεσμική θέση των φορέων. Δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στις αρχές λειτουργίας τους, όπως η αλληλεγγύη, η συλλογική ωφέλεια, η δημοκρατική διακυβέρνηση, η κοινωνική αποστολή και η προτεραιότητα των ανθρώπων έναντι του κεφαλαίου. Για τον λόγο αυτόν, η κοινωνική οικονομία μπορεί να θεωρηθεί ευρύτερη και περισσότερο κανονιστική έννοια σε σχέση με τον τρίτο τομέα. Δεν περιγράφει απλώς ποιες οργανώσεις βρίσκονται εκτός κράτους και αγοράς, αλλά προσδιορίζει και το αξιακό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτές πρέπει να λειτουργούν. Με άλλα λόγια, ο τρίτος τομέας αναφέρεται κυρίως σε μια θεσμική κατηγορία, ενώ η κοινωνική οικονομία αναφέρεται σε έναν τρόπο οργάνωσης της οικονομικής δραστηριότητας με κοινωνικό, συλλογικό και δημοκρατικό προσανατολισμό.

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί ακόμη πιο ειδική έννοια, καθώς αφορά κυρίως την αξιοποίηση επιχειρηματικών μεθόδων για την επίλυση κοινωνικών ή περιβαλλοντικών προβλημάτων. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι οργανωτικά σχήματα που συνδυάζουν εμπορική δραστηριότητα και κοινωνική αποστολή. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, μια κοινωνική επιχείρηση παράγει ή εμπορεύεται αγαθά και υπηρεσίες, επιδιώκει κοινωνικό σκοπό και δεν έχει ως βασική αποστολή τη μεγιστοποίηση του κέρδους των ιδιοκτητών, αλλά την επανεπένδυση πόρων και πλεονασμάτων προς την επίτευξη κοινωνικών στόχων (OECD, 2022). Αυτή η διάσταση τη διαφοροποιεί τόσο από τη φιλανθρωπία όσο και από τη συμβατική επιχειρηματικότητα. Δεν πρόκειται απλώς για δωρεά ή εθελοντική προσφορά, αλλά για παραγωγή οικονομικά βιώσιμων λύσεων με κοινωνικό προσανατολισμό. Ταυτόχρονα, δεν πρόκειται για συμβατική επιχειρηματική δραστηριότητα, επειδή η οικονομική απόδοση υποτάσσεται στην κοινωνική αποστολή.

Η σχέση ανάμεσα στον τρίτο τομέα, την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα μπορεί να γίνει κατανοητή ως σχέση μερικής επικάλυψης. Ο τρίτος

τομέας περιλαμβάνει οργανώσεις που μπορεί να έχουν περιορισμένη ή και καθόλου εμπορική δραστηριότητα, όπως εθελοντικά σωματεία, σύλλογοι ή κοινωφελή ιδρύματα. Η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει φορείς που λειτουργούν με συλλογικές, δημοκρατικές και κοινωνικά προσανατολισμένες αρχές, όπως συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικές οργανώσεις, κοινωνικές επιχειρήσεις και άλλοι φορείς συλλογικής ωφέλειας. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα, από την άλλη, αποτελεί ειδικότερη μορφή μέσα στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας, καθώς εστιάζει στην επιχειρηματική δράση, στην καινοτομία, στο μοντέλο εσόδων και στη δυνατότητα οικονομικής βιωσιμότητας. Για τον λόγο αυτόν, οι κοινωνικές επιχειρήσεις περιγράφονται συχνά στη σύγχρονη βιβλιογραφία ως «υβριδικές» οργανώσεις, επειδή συνδυάζουν στοιχεία μη κερδοσκοπικής αποστολής με πρακτικές επιχειρηματικής λειτουργίας (Park, 2020; Powell, 2021).

Η υβριδική αυτή ταυτότητα προσφέρει σημαντικές δυνατότητες, αλλά παράλληλα δημιουργεί και εσωτερικές εντάσεις. Από τη μία πλευρά, οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να μειώσουν την εξάρτησή τους από κρατικές επιχορηγήσεις ή δωρεές, να διαμορφώσουν πιο σταθερά έσοδα, να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας και να αναπτύξουν καινοτόμες υπηρεσίες σε πεδία όπως η κοινωνική φροντίδα, η ένταξη στην εργασία, η ανακύκλωση, η αγροδιατροφή, η πολιτιστική δραστηριότητα και η τοπική ανάπτυξη. Η επιχειρηματική τους λειτουργία μπορεί να τους προσφέρει ευελιξία, προσαρμοστικότητα και δυνατότητα άμεσης ανταπόκρισης σε ανάγκες της κοινότητας. Από την άλλη πλευρά, ακριβώς επειδή λειτουργούν σε περιβάλλον αγοράς, μπορεί να δεχθούν πιέσεις εμπορευματοποίησης, να απομακρυνθούν από τον αρχικό κοινωνικό τους σκοπό ή να αναγκαστούν να δώσουν υπερβολική έμφαση στην οικονομική βιωσιμότητα εις βάρος των πιο ευάλωτων ωφελουμένων.

Οι προκλήσεις αυτές συνδέονται και με πρακτικά ζητήματα διοίκησης, χρηματοδότησης και αξιολόγησης. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις καλούνται να αποδείξουν όχι μόνο ότι είναι οικονομικά βιώσιμες, αλλά και ότι παράγουν μετρήσιμο κοινωνικό αντίκτυπο. Αυτό δεν είναι πάντοτε εύκολο, διότι η κοινωνική αξία δεν

αποτυπώνεται πάντα με απλούς οικονομικούς δείκτες. Για παράδειγμα, η κοινωνική ένταξη, η ενδυνάμωση μιας ευάλωτης ομάδας, η βελτίωση της ποιότητας ζωής ή η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής είναι αποτελέσματα που απαιτούν σύνθετες μεθόδους αξιολόγησης. Οι Neessen et al. (2021) επισημαίνουν ότι το επιχειρηματικό μοντέλο των κοινωνικών επιχειρήσεων πρέπει να συνδέει με σαφήνεια την κοινωνική αποστολή, τους διαθέσιμους πόρους, τις βασικές δραστηριότητες, τους ωφελούμενους και τον τρόπο με τον οποίο δημιουργείται αξία. Επομένως, η κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο σε καλές προθέσεις, αλλά χρειάζεται συνεκτικό σχεδιασμό, σαφές μοντέλο λειτουργίας και αξιόπιστους μηχανισμούς αποτίμησης των αποτελεσμάτων της.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, η διάκριση ανάμεσα στις τρεις έννοιες είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία δεν πρέπει να περιοριστεί αποκλειστικά στην κοινωνική επιχείρηση, διότι κάτι τέτοιο θα περιόριζε υπερβολικά το εύρος της. Παράλληλα, δεν πρέπει να ταυτιστεί γενικά και αόριστα με τον εθελοντισμό, τη φιλανθρωπία ή τον μη κερδοσκοπικό τομέα, καθώς περιλαμβάνει και φορείς με παραγωγική, οικονομική και επιχειρηματική δραστηριότητα. Αντίθετα, χρειάζεται να γίνει κατανοητή ως ένα ευρύτερο οικοσύστημα φορέων, αξιών, πρακτικών και συνεργασιών, το οποίο μπορεί να υποστηρίξει τόσο την κοινωνική πολιτική όσο και την τοπική ανάπτυξη. Για έναν δήμο, όπως ο Δήμος Ήλιδας, αυτή η προσέγγιση έχει ιδιαίτερη πρακτική σημασία. Η ΚΑΛΟ μπορεί να περιλαμβάνει συνεργασίες με κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμούς, συλλόγους, ομάδες πολιτών, φορείς φροντίδας, παραγωγικά σχήματα και άλλες συλλογικές πρωτοβουλίες που λειτουργούν με κοινωνικό σκοπό και δημοκρατική λογική. Έτσι, η κοινωνική οικονομία δεν αποτελεί απλώς μια κατηγορία επιχειρηματικής δραστηριότητας, αλλά μετατρέπεται σε πεδίο τοπικής διακυβέρνησης, κοινωνικής καινοτομίας και συλλογικής ενεργοποίησης της κοινότητας.

2.3 Αρχές, αξίες και χαρακτηριστικά των φορέων ΚΑΛΟ

Οι φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας συγκροτούνται στη βάση ενός ιδιαίτερου αξιακού, θεσμικού και οργανωτικού πλαισίου, το οποίο τους διαφοροποιεί τόσο από τις συμβατικές ιδιωτικές επιχειρήσεις όσο και από τις κλασικές δημόσιες δομές. Η διαφοροποίηση αυτή δεν αφορά μόνο τη νομική μορφή τους, αλλά κυρίως τον σκοπό, τον τρόπο διοίκησης, τη χρήση των πλεονασμάτων και τη σχέση τους με την κοινωνία. Στον πυρήνα της ΚΑΛΟ βρίσκεται η προτεραιότητα του ανθρώπου, της κοινότητας και του συλλογικού συμφέροντος έναντι της κυριαρχίας του κεφαλαίου και της ατομικής κερδοφορίας. Συνεπώς, οι φορείς ΚΑΛΟ δεν κρίνονται αποκλειστικά με βάση την οικονομική τους απόδοση, αλλά και με βάση την ικανότητά τους να παράγουν κοινωνική αξία, να ενισχύουν τη συμμετοχή και να ανταποκρίνονται σε πραγματικές ανάγκες της κοινότητας.

Έναν από τους πιο ολοκληρωμένους και συχνά αξιοποιούμενους ευρωπαϊκούς ορισμούς της κοινωνικής οικονομίας διατυπώνει η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. Σύμφωνα με την ΕΟΚΕ, η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει ιδιωτικές και τυπικά οργανωμένες επιχειρήσεις, οι οποίες διαθέτουν αυτονομία στη λήψη αποφάσεων, λειτουργούν με ελεύθερη συμμετοχή των μελών και δεν συνδέουν τη διανομή κερδών άμεσα με το κεφάλαιο που έχει εισφέρει κάθε μέλος. Στο ίδιο πλαίσιο, κάθε μέλος διαθέτει μία ψήφο, γεγονός που αποτυπώνει τη δημοκρατική λογική της κοινωνικής οικονομίας. Ο ορισμός περιλαμβάνει επίσης οργανώσεις που παρέχουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες σε νοικοκυριά, χωρίς τα πλεονάσματα να μπορούν να ιδιοποιηθούν από ιδρυτές, χρηματοδότες ή ελέγχοντες φορείς (ΕΟΚΕ, 2013).

Η σημασία αυτού του ορισμού είναι ότι αναδεικνύει τη διπλή φύση της κοινωνικής οικονομίας. Από τη μία πλευρά, περιλαμβάνει φορείς που μπορούν να έχουν οικονομική δραστηριότητα στην αγορά, όπως συνεταιρισμοί, κοινωνικές επιχειρήσεις και άλλες συλλογικές μορφές παραγωγής. Από την άλλη πλευρά, περιλαμβάνει και οργανώσεις που παρέχουν υπηρεσίες χωρίς εμπορευματικό

χαρακτήρα, ιδίως σε τομείς κοινωνικής φροντίδας, υποστήριξης νοικοκυριών και συλλογικής ωφέλειας. Επομένως, η κοινωνική οικονομία δεν ταυτίζεται με τον στενό μη κερδοσκοπικό τομέα, αλλά καλύπτει ένα ευρύτερο φάσμα οργανώσεων που συνδέουν την οικονομική ή υπηρεσιακή δραστηριότητα με κοινωνικό προσανατολισμό (ΕΟΚΕ, 2013).

Πέρα από τον γενικό ορισμό, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή προσδιορίζει οκτώ βασικές αρχές λειτουργίας των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας. Πρώτη αρχή είναι η προτεραιότητα του ατόμου και του κοινωνικού σκοπού έναντι του ιδιωτικού κέρδους. Δεύτερη είναι η εθελοντική και συμμετοχική συνεργασία των μελών, ώστε η ένταξη και η δράση μέσα στον φορέα να στηρίζονται στην ενεργό συμμετοχή και όχι σε εξαναγκασμό ή καθαρά κεφαλαιακή σχέση. Τρίτη αρχή είναι η δημοκρατικότητα σε όλες τις διαστάσεις της λειτουργίας, τόσο στη διοίκηση όσο και στη λήψη αποφάσεων. Τέταρτη είναι ο συνδυασμός των συμφερόντων των μελών ή των χρηστών με το ευρύτερο κοινωνικό ή συλλογικό συμφέρον.

Πέμπτη αρχή είναι η εφαρμογή αξιών όπως η δημοκρατία, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, η ισότητα και η αμοιβαιότητα. Έκτη είναι η αυτόνομη διαχείριση και η ανεξαρτησία από το κράτος, ώστε οι φορείς κοινωνικής οικονομίας να μην λειτουργούν ως απλά παραρτήματα δημόσιων μηχανισμών. Έβδομη αρχή είναι η αξιοποίηση των πλεονασμάτων για κοινωνικούς σκοπούς και όχι για ιδιωτική συσσώρευση κέρδους. Όγδοη είναι η ανάπτυξη δράσεων που εξυπηρετούν την κοινότητα και συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη (ΕΟΚΕ, 2013). Οι αρχές αυτές συγκροτούν το αξιακό υπόβαθρο της ΚΑΛΟ και καθορίζουν το πώς οι φορείς της πρέπει να οργανώνονται, να διοικούνται και να αξιολογούνται.

Από τις παραπάνω αρχές προκύπτουν ορισμένα διακριτικά χαρακτηριστικά των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας. Σύμφωνα με τον Muukkonen (2009), πρώτο χαρακτηριστικό είναι ότι τα κέρδη ή τα οικονομικά πλεονάσματα επανεπενδύονται και δεν αποτελούν το βασικό κίνητρο της δράσης. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομική

δραστηριότητα δεν απορρίπτεται, αλλά εντάσσεται σε ένα πλαίσιο κοινωνικής αποστολής. Δεύτερο χαρακτηριστικό είναι ότι οι φορείς κοινωνικής οικονομίας μπορούν να εμφανίζουν μεγαλύτερη ευελιξία και διαχειριστική προσαρμοστικότητα σε σχέση με τους δημόσιους φορείς. Η ευελιξία αυτή τους επιτρέπει να ανταποκρίνονται πιο άμεσα σε τοπικές ανάγκες και σε μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες. Τρίτο χαρακτηριστικό είναι η εφαρμογή συμμετοχικών και δημοκρατικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Τέταρτο είναι η προτεραιότητα στα άτομα, στην ποιότητα της εργασίας και στη σταθερότητα των θέσεων απασχόλησης (Muukkonen, 2009).

Τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της πρακτικής λειτουργίας των φορέων ΚΑΛΟ. Ένας φορέας κοινωνικής οικονομίας δεν διαφοροποιείται μόνο επειδή δηλώνει κοινωνικό σκοπό, αλλά επειδή οργανώνει διαφορετικά τη χρήση των πόρων, τη διοίκηση, τις εργασιακές σχέσεις και τη σχέση του με την κοινότητα. Η επανεπένδυση των πλεονασμάτων, η δημοκρατική λειτουργία και η έμφαση στην ποιότητα της απασχόλησης δείχνουν ότι η ΚΑΛΟ δεν αποσκοπεί απλώς στην παροχή υπηρεσιών, αλλά στη δημιουργία πιο δίκαιων και συμμετοχικών μορφών οικονομικής οργάνωσης. Για τον λόγο αυτόν, οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς συνεργάτες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ιδίως σε πεδία όπου απαιτείται συνδυασμός κοινωνικής ευαισθησίας, τοπικής γνώσης και λειτουργικής αποτελεσματικότητας.

Οι στόχοι και οι δράσεις της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να οργανωθούν γύρω από τρεις βασικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά την προώθηση και ενδυνάμωση της απασχόλησης, ιδιαίτερα για ομάδες που δυσκολεύονται να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Ο δεύτερος αφορά την υιοθέτηση και ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, όχι όμως με την κλασική έννοια της ατομικής κερδοφορίας, αλλά ως συλλογικής και κοινωνικά προσανατολισμένης παραγωγικής δραστηριότητας. Ο τρίτος άξονας αφορά την υποστήριξη και ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης, ιδίως για ευάλωτα άτομα και ομάδες που βιώνουν αποκλεισμό ή περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες, εργασία και κοινωνική συμμετοχή (Defourny, 2001).

Οι άξονες αυτοί μεταφράζονται σε συγκεκριμένα αποτελέσματα σε τοπικό και κοινωνικό επίπεδο. Η κοινωνική οικονομία μπορεί να συμβάλει στην προστασία ευπαθών ομάδων, στην καταπολέμηση της ανεργίας, στην αναβάθμιση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, στην προαγωγή της υγείας, στην προστασία του περιβάλλοντος και στην ενίσχυση της ευημερίας της τοπικής κοινότητας. Επομένως, η αξία της δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά και κοινωνική, αναπτυξιακή και περιβαλλοντική. Η ΚΑΛΟ λειτουργεί ως πεδίο όπου η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών συνδέεται με την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων και την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής.

Σύγχρονες θεσμικές προσεγγίσεις επιβεβαιώνουν αυτή τη σύνδεση κοινωνικού σκοπού, δημοκρατικής λειτουργίας και οικονομικής δραστηριότητας. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας περιγράφει την ΚΑΛΟ ως πεδίο οργάνωσης, επιχειρήσεων και πρωτοβουλιών που βασίζονται στην εθελοντική συνεργασία, την αμοιβαία βοήθεια, τη δημοκρατική ή συμμετοχική διακυβέρνηση, την αυτονομία, την ανεξαρτησία και την υπεροχή του κοινωνικού σκοπού στη χρήση των πλεονασμάτων και των περιουσιακών στοιχείων (International Labour Organization [ILO], 2022). Η διατύπωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι αναγνωρίζει ότι η ΚΑΛΟ δεν είναι απλώς μια οικονομική κατηγορία, αλλά ένα πλαίσιο κοινωνικής οργάνωσης που συνδέει την εργασία, την αλληλεγγύη, τη συμμετοχή και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Αντίστοιχα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογραμμίζει ότι οι φορείς κοινωνικής οικονομίας χαρακτηρίζονται από την προτεραιότητα του κοινωνικού ή και περιβαλλοντικού σκοπού, την επανεπένδυση του μεγαλύτερου μέρους των κερδών και τη δημοκρατική ή συμμετοχική διοίκηση (European Commission, 2021). Η προσέγγιση αυτή δείχνει ότι η ΚΑΛΟ δεν περιορίζεται πλέον μόνο σε παραδοσιακές μορφές, όπως οι συνεταιρισμοί ή τα σωματεία, αλλά περιλαμβάνει ένα ευρύτερο φάσμα φορέων που μπορούν να συμβάλουν σε σύγχρονες προκλήσεις, όπως η κοινωνική ένταξη, η πράσινη μετάβαση, η τοπική ανθεκτικότητα, η απασχόληση και η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

Βασικό γνώρισμα των φορέων ΚΑΛΟ είναι η συλλογική και δημοκρατική λήψη αποφάσεων. Σε αντίθεση με τις συμβατικές επιχειρήσεις, όπου η δύναμη επιρροής συνδέεται συνήθως με το ύψος της κεφαλαιακής συμμετοχής, οι φορείς ΚΑΛΟ επιδιώκουν να ενισχύουν τον ρόλο των μελών, των εργαζομένων, των ωφελουμένων και, σε αρκετές περιπτώσεις, της ευρύτερης τοπικής κοινότητας. Η συμμετοχή αυτή δεν αποτελεί απλώς τυπική διαδικασία ή συμβολικό στοιχείο. Αντίθετα, συνδέεται με τη λογοδοσία, τη διαφάνεια, τη συλλογική ευθύνη και την κοινωνική νομιμοποίηση του φορέα. Μέσα από αυτή τη λογική, η διοίκηση των φορέων ΚΑΛΟ δεν αντιμετωπίζεται ως τεχνική λειτουργία αποκομμένη από την κοινωνία, αλλά ως διαδικασία διαβούλευσης και συλλογικού προσανατολισμού.

Η συμμετοχική διακυβέρνηση συνδέεται επίσης με την ανάγκη ύπαρξης κατάλληλου θεσμικού περιβάλλοντος. Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τονίζει ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας προϋποθέτει θεσμικές συνθήκες που επιτρέπουν στους φορείς της να λειτουργούν με αυτονομία, κοινωνικό σκοπό και συμμετοχικό χαρακτήρα (Council of the European Union, 2023). Αυτό σημαίνει ότι η ΚΑΛΟ δεν μπορεί να αναπτυχθεί μόνο μέσα από την πρωτοβουλία των ίδιων των φορέων, αλλά χρειάζεται υποστηρικτικές πολιτικές, πρόσβαση σε χρηματοδότηση, κατάλληλο νομικό πλαίσιο, μηχανισμούς δικτύωσης και συνεργασία με δημόσιους φορείς. Για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, διότι οι δήμοι μπορούν να λειτουργήσουν ως καταλύτες για την ενίσχυση τέτοιων οικοσυστημάτων σε τοπικό επίπεδο.

Παρά τον κοινωνικό τους προσανατολισμό, οι φορείς ΚΑΛΟ δεν λειτουργούν εκτός οικονομίας ούτε έξω από την αγορά. Πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμοί και οργανώσεις συλλογικής ωφέλειας παράγουν αγαθά, παρέχουν υπηρεσίες, απασχολούν εργαζόμενους, αναπτύσσουν επιχειρηματικά σχέδια και επιδιώκουν οικονομική βιωσιμότητα. Η διαφορά τους από τις συμβατικές επιχειρήσεις βρίσκεται στο ότι η οικονομική δραστηριότητα υπηρετεί έναν κοινωνικό σκοπό. Τα πλεονάσματα δεν κατευθύνονται κυρίως στην ατομική ιδιοποίηση ή στη

μεγιστοποίηση της απόδοσης κεφαλαίου, αλλά επανεπενδύονται στην ίδια τη δραστηριότητα, στην υποστήριξη των μελών, στην κάλυψη αναγκών της κοινότητας και στη διεύρυνση του κοινωνικού αντίκτυπου.

Για τον λόγο αυτόν, η βιωσιμότητα των φορέων ΚΑΛΟ πρέπει να αξιολογείται με διπλό τρόπο. Αφενός, χρειάζεται να εξετάζεται η οικονομική τους ικανότητα να συνεχίζουν τη λειτουργία τους, να καλύπτουν τα κόστη τους, να διατηρούν θέσεις εργασίας και να παρέχουν υπηρεσίες με συνέπεια. Αφετέρου, πρέπει να αξιολογείται η ικανότητά τους να παράγουν κοινωνική αξία, δηλαδή να επιφέρουν απτά ή αναγνωρίσιμα οφέλη για τα μέλη, τους εργαζόμενους, τους ωφελούμενους και την κοινότητα. Η διπλή αυτή αξιολόγηση είναι κρίσιμη, διότι ένας φορέας ΚΑΛΟ που δεν είναι οικονομικά βιώσιμος δεν μπορεί να έχει σταθερή κοινωνική παρουσία, ενώ ένας φορέας που είναι οικονομικά επιτυχημένος αλλά δεν παράγει κοινωνικό όφελος απομακρύνεται από την ουσία της ΚΑΛΟ (OECD & European Commission, 2016).

Οι αξίες που διαπερνούν τη λειτουργία των φορέων ΚΑΛΟ περιλαμβάνουν την αλληλεγγύη, την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη, την αμοιβαιότητα, την ενδυνάμωση ευάλωτων ομάδων, τη φροντίδα για την κοινότητα και την περιβαλλοντική υπευθυνότητα. Οι αξίες αυτές δεν έχουν μόνο θεωρητικό ή διακηρυκτικό χαρακτήρα. Επηρεάζουν άμεσα το είδος των υπηρεσιών που παρέχονται, τις ομάδες που τίθενται σε προτεραιότητα, τον τρόπο κατανομής των πόρων, τις εργασιακές σχέσεις, τη συνεργασία με άλλους φορείς και τη σχέση με την τοπική κοινωνία. Ένας φορέας ΚΑΛΟ, για παράδειγμα, δεν αξιολογεί την επιτυχία του αποκλειστικά με βάση τον κύκλο εργασιών του, αλλά και με βάση το αν βελτιώνει την πρόσβαση σε υπηρεσίες, αν δημιουργεί θέσεις εργασίας για ευάλωτες ομάδες, αν ενισχύει την τοπική συνοχή ή αν συμβάλλει στη βιώσιμη διαχείριση πόρων.

Επομένως, οι φορείς ΚΑΛΟ δεν μπορούν να προσδιοριστούν μόνο μέσω της νομικής τους μορφής. Η νομική μορφή είναι σημαντική, αλλά δεν αρκεί από μόνη της για να αποδείξει ότι ένας φορέας λειτουργεί πράγματι με βάση τις αρχές της κοινωνικής οικονομίας. Καθοριστική σημασία έχει ο τρόπος λειτουργίας του, ο βαθμός

συμμετοχής των μελών, η διαφάνεια στη διοίκηση, η σχέση με τις κοινωνικές ανάγκες, η χρήση των πλεονασμάτων και η πραγματική παραγωγή συλλογικού οφέλους. Με αυτή την έννοια, η ΚΑΛΟ πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ουσιαστικό μοντέλο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης και όχι ως απλή τυπική κατηγορία.

Η διάσταση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Οι δήμοι δεν έχουν ανάγκη μόνο από εξωτερικούς παρόχους υπηρεσιών, αλλά από κοινωνικούς εταίρους που μπορούν να λειτουργήσουν με αξιοπιστία, κοινωνική ευαισθησία και συμμετοχικό προσανατολισμό. Οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να στηρίξουν δράσεις κοινωνικής φροντίδας, απασχόλησης, περιβαλλοντικής προστασίας, πολιτισμού, ανακύκλωσης, τοπικής παραγωγής, φροντίδας ηλικιωμένων και ένταξης ευάλωτων ομάδων. Παράλληλα, μπορούν να ενισχύσουν τη συμμετοχή των πολιτών, να δημιουργήσουν δίκτυα εμπιστοσύνης και να συμβάλουν στην τοπική ανθεκτικότητα. Για τον λόγο αυτόν, η συνεργασία των δήμων με φορείς ΚΑΛΟ δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται μόνο ως τεχνική ανάθεση υπηρεσιών, αλλά ως δυνατότητα ανάπτυξης ενός πιο δημοκρατικού, συμμετοχικού και κοινωνικά προσανατολισμένου μοντέλου τοπικής διακυβέρνησης.

2.4 Η ΚΑΛΟ ως εργαλείο κοινωνικής ένταξης και τοπικής ανάπτυξης

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία συνδέεται στενά με την κοινωνική καινοτομία, καθώς οι φορείς της συχνά αναπτύσσουν λύσεις που προκύπτουν μέσα από την ίδια την κοινότητα και όχι αποκλειστικά από κεντρικά σχεδιασμένες δημόσιες πολιτικές. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013), εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική οικονομία ανταποκρίνεται σε νέες κοινωνικές ανάγκες, υπογραμμίζει ότι η κοινωνική καινοτομία παράγεται συχνά μέσα από τη συνεργασία του δημόσιου τομέα, της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών επιχειρήσεων. Η συνεργασία αυτή επιτρέπει την αξιοποίηση διαφορετικών μορφών γνώσης, εμπειρίας και πόρων, με αποτέλεσμα τη δημιουργία παρεμβάσεων που είναι πιο κοντά στις πραγματικές ανάγκες των πολιτών. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, ειδικότερα, μπορούν να παράγουν

λύσεις «εκ των κάτω», επειδή βρίσκονται σε άμεση επαφή με τις τοπικές κοινότητες και γνωρίζουν καλύτερα τα προβλήματα, τις ελλείψεις και τις δυνατότητές τους.

Η διαφοροποίηση αυτή είναι ουσιώδης σε σχέση με τον παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας του δημόσιου τομέα. Οι δημόσιες πολιτικές σχεδιάζονται συχνά με τρόπο ιεραρχικό, δηλαδή «από πάνω προς τα κάτω», με αποτέλεσμα να μην λαμβάνουν πάντα επαρκώς υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής. Αντίθετα, οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να επιδείξουν μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα, επειδή αναπτύσσονται μέσα στο ίδιο το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο καλούνται να παρέμβουν. Η γνώση της τοπικής πραγματικότητας, η εγγύτητα προς τους ωφελούμενους και η δυνατότητα συνεργασίας με συλλόγους, ομάδες πολιτών και τοπικούς θεσμούς επιτρέπουν στους φορείς αυτούς να ανταποκρίνονται πιο άμεσα σε κοινωνικές ανάγκες που μεταβάλλονται ή δεν καλύπτονται επαρκώς από τις υπάρχουσες δομές.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής επιχείρησης, σύμφωνα με τον Οδηγό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2013), είναι ότι δεν περιορίζει τη δράση της στην εξυπηρέτηση των ιδιοκτητών, των μελών ή των άμεσα εμπλεκόμενων, αλλά προσανατολίζεται προς το ευρύτερο συμφέρον της κοινότητας. Αυτό σημαίνει ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να παρέχουν υπηρεσίες γενικού συμφέροντος σε κρίσιμους τομείς, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η παιδική μέριμνα, η εκπαίδευση, η κοινωνική φροντίδα και οι περιβαλλοντικές υπηρεσίες. Με τον τρόπο αυτόν, δεν αντικαθιστούν απαραίτητα τον δημόσιο τομέα, αλλά μπορούν να τον συμπληρώνουν, να καλύπτουν πρακτικά κενά και να ενισχύουν την πρόσβαση των πολιτών σε υπηρεσίες που διαφορετικά θα παρέμεναν ανεπαρκείς ή ανύπαρκτες. Για δήμους με περιορισμένους ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους, η ΚΑΛΟ μπορεί να αποτελέσει σημαντικό συνεργατικό εταίρο στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

Η ΚΑΛΟ μπορεί επίσης να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής ένταξης, επειδή δημιουργεί χώρους συμμετοχής για άτομα και ομάδες που συχνά βρίσκονται στο περιθώριο της αγοράς εργασίας ή αντιμετωπίζουν δυσκολίες πρόσβασης σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής ένταξης, οι

συνεταιριστικές πρωτοβουλίες, οι δομές κοινωνικής φροντίδας και οι οργανώσεις συλλογικής ωφέλειας μπορούν να προσφέρουν ευκαιρίες απασχόλησης, κατάρτισης, κοινωνικοποίησης και ενδυνάμωσης. Τέτοιες δράσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές για ανέργους, άτομα με αναπηρία, ηλικιωμένους, γυναίκες, νέους, μετανάστες και άλλες κοινωνικά ευάλωτες ομάδες. Μέσα από τη συμμετοχή σε παραγωγικές και συλλογικές δραστηριότητες, τα άτομα αυτά δεν λαμβάνουν μόνο υποστήριξη, αλλά μπορούν να αποκτήσουν δεξιότητες, κοινωνικές σχέσεις και μεγαλύτερη αυτονομία.

Ωστόσο, η συμβολή της ΚΑΛΟ στην κοινωνική ένταξη δεν πρέπει να παρουσιάζεται με υπερβολικά ιδεαλιστικό τρόπο. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να δημιουργήσουν σημαντικές ευκαιρίες, αλλά δεν μπορούν από μόνες τους να επιλύσουν δομικά προβλήματα αποκλεισμού. Οι Chui, Chan και Chandra (2023) δείχνουν ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν πράγματι να παρέχουν εργασιακές δυνατότητες σε άτομα με αναπηρία, αλλά η μετάβαση των ατόμων αυτών στην ανοιχτή αγορά εργασίας παραμένει δύσκολη όταν απουσιάζουν ευρύτερες θεσμικές πολιτικές ένταξης. Το εύρημα αυτό είναι κρίσιμο, διότι δείχνει ότι η ΚΑΛΟ λειτουργεί αποτελεσματικότερα όταν εντάσσεται σε ένα οργανωμένο πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής, με δημόσια υποστήριξη, κατάλληλη χρηματοδότηση, υπηρεσίες συνοδείας και μηχανισμούς διασύνδεσης με την αγορά εργασίας. Συνεπώς, δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως υποκατάστατο των δημόσιων ευθυνών, αλλά ως συμπληρωματικός και συνεργατικός μηχανισμός κοινωνικής παρέμβασης.

Εξίσου σημαντική είναι η σύνδεση της ΚΑΛΟ με την τοπική ανάπτυξη. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας εμφανίζουν συχνά υψηλό βαθμό τοπικής ενσωμάτωσης, επειδή δημιουργούνται μέσα από συγκεκριμένες κοινωνικές ανάγκες, σχέσεις εμπιστοσύνης και διαθέσιμους πόρους της κοινότητας. Η δράση τους μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία τοπικών θέσεων εργασίας, στην παροχή υπηρεσιών που δεν καλύπτονται επαρκώς από το κράτος ή την αγορά, στην αξιοποίηση τοπικών δεξιοτήτων, στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και στη διαμόρφωση νέων σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών και θεσμών. Με αυτή την έννοια, η ΚΑΛΟ δεν

αφορά μόνο την κοινωνική πολιτική, αλλά και την αναπτυξιακή στρατηγική μιας περιοχής.

Η σημασία αυτή επιβεβαιώνεται από τη συστηματική ανασκόπηση των van Twuijver, Olmedo, O'Shaughnessy και Hennessy (2020) για τις αγροτικές κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ευρώπη. Οι συγγραφείς δείχνουν ότι οι φορείς αυτοί μπορούν να ανταποκρίνονται σε ανικανοποίητες τοπικές ανάγκες, να συνδυάζουν οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους και να βασίζονται στην ενεργό συμμετοχή της τοπικής κοινότητας. Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για δήμους με αγροτικά και ημιαστικά χαρακτηριστικά, όπου η πρόσβαση σε υπηρεσίες, η απασχόληση, η φροντίδα ηλικιωμένων, η στήριξη ευάλωτων ομάδων και η παραγωγική ανασυγκρότηση αποτελούν κρίσιμες προκλήσεις. Σε τέτοια περιβάλλοντα, οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να λειτουργήσουν ως γέφυρα ανάμεσα στην κοινωνική ανάγκη και στην τοπική παραγωγική δυνατότητα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οικονομική και εργασιακή σημασία της κοινωνικής οικονομίας είναι πλέον σημαντική. Ο OECD (2025) τεκμηριώνει ότι η κοινωνική οικονομία απασχολεί κατά μέσο όρο το 6,3% του εργατικού δυναμικού στην Ευρώπη και δημιουργεί κύκλο εργασιών που υπερβαίνει τα 912 δισ. ευρώ. Ταυτόχρονα, όμως, η απασχόληση στους φορείς ΚΑΛΟ παρουσιάζει μεγάλες διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς κυμαίνεται από 0,6% έως 9,9%. Η απόκλιση αυτή δείχνει ότι η κοινωνική οικονομία δεν έχει αναπτυχθεί ισόρροπα σε όλη την Ευρώπη και ότι σε χώρες όπου ο τομέας παραμένει σχετικά αδύναμος, όπως η Ελλάδα, υπάρχουν σημαντικές ανεκμετάλλευτες δυνατότητες. Η ενίσχυση του τομέα μπορεί να συμβάλει τόσο στην απασχόληση όσο και στη δημιουργία νέων μορφών παροχής υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο.

Ένα πεδίο στο οποίο η ΚΑΛΟ μπορεί να αποκτήσει ιδιαίτερη πρακτική σημασία είναι η φροντίδα ηλικιωμένων. Η ανάγκη για υπηρεσίες κατ' οίκον φροντίδας, κοινοτικής υποστήριξης και συνοδείας αυξάνεται σταθερά, ιδίως σε περιοχές με γηράσκοντα πληθυσμό, αγροτικούς οικισμούς και περιορισμένη πρόσβαση σε

εξειδικευμένες δημόσιες δομές. Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, περίπου ένας στους τρεις Ευρωπαίους έχει φροντιστικές ευθύνες για ηλικιωμένο άτομο ή άτομο με αναπηρία, ενώ οι ανάγκες αυτές αναμένεται να ενταθούν λόγω της δημογραφικής γήρανσης (OECD, 2025). Για έναν δήμο όπως ο Δήμος Ήλιδας, όπου υπάρχουν αγροτικά χαρακτηριστικά, διασπορά πληθυσμού και ανάγκη ενίσχυσης των κοινωνικών υποδομών, οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να αποτελέσουν αξιόπιστη λύση για την ανάπτυξη κοινοτικών υπηρεσιών φροντίδας και υποστήριξης.

Η συμβολή της ΚΑΛΟ στην τοπική ανάπτυξη δεν περιορίζεται στην απλή παροχή υπηρεσιών. Επεκτείνεται στη δημιουργία τοπικών οικοσυστημάτων συνεργασίας, μέσα στα οποία διαφορετικοί φορείς μπορούν να συντονίσουν πόρους, γνώσεις και δράσεις. Οι φορείς κοινωνικής οικονομίας μπορούν να λειτουργήσουν ως σύνδεσμοι ανάμεσα στους δήμους, τις κοινωνικές υπηρεσίες, τους πολιτιστικούς συλλόγους, τις τοπικές επιχειρήσεις, τα σχολεία, τους αγροτικούς φορείς και τις ομάδες πολιτών. Μέσα από τέτοιες συμπράξεις, η τοπική ανάπτυξη παύει να νοείται αποκλειστικά ως οικονομική μεγέθυνση και συνδέεται με την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου, τη συμμετοχή των πολιτών, την κοινωνική καινοτομία και τη συλλογική ικανότητα αντιμετώπισης προβλημάτων.

Ο ΟΟΣΑ επισημαίνει ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να συμβάλει στην τοπική ανάπτυξη μέσω της δημιουργίας ποιοτικών θέσεων εργασίας, της ένταξης μειονεκτουσών ομάδων, της πράσινης μετάβασης, της βελτίωσης των τοπικών υπηρεσιών, της ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου και της προώθησης κοινοτικών μορφών τοπικής οικονομικής ανάπτυξης (OECD, 2023a). Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, επειδή συνδέει την κοινωνική πολιτική με την οικονομική ανθεκτικότητα, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και τη συμμετοχική διακυβέρνηση. Ένας δήμος που αξιοποιεί την ΚΑΛΟ δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες δράσεις κοινωνικής φροντίδας, αλλά μπορεί να διαμορφώσει ένα ευρύτερο πλαίσιο συνεργασιών που ενισχύει την τοπική κοινωνία συνολικά.

Η αποτελεσματικότητα αυτής της συμβολής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον ρόλο των δημόσιων πολιτικών και ειδικότερα από τη στάση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Οι δήμοι μπορούν να ενισχύσουν την ΚΑΛΟ μέσα από κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις, παραχώρηση χώρων, τεχνική υποστήριξη, ενημέρωση των πολιτών, δημιουργία δικτύων συνεργασίας, συμμετοχικό σχεδιασμό και ένταξη των φορέων ΚΑΛΟ στα τοπικά σχέδια κοινωνικής πολιτικής και ανάπτυξης. Οι παρεμβάσεις αυτές μπορούν να δημιουργήσουν ένα πιο σταθερό περιβάλλον για την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων, συνεταιρισμών και συλλογικών πρωτοβουλιών, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου οι διαθέσιμοι πόροι είναι περιορισμένοι.

Οι Chaves-Avila και Gallego-Bono (2020) υποστηρίζουν ότι οι σύγχρονες πολιτικές για την κοινωνική οικονομία δεν πρέπει να περιορίζονται σε αποσπασματικά μέτρα ή μεμονωμένες χρηματοδοτικές ενισχύσεις. Αντίθετα, χρειάζεται να στηρίζονται σε δημόσιες-κοινοτικές συμπράξεις, μακροπρόθεσμες στρατηγικές, θεσμική συνέχεια και διαμόρφωση ευνοϊκών τοπικών οικοσυστημάτων. Αυτή η προσέγγιση είναι κρίσιμη για τον Δήμο Ήλιδας, καθώς δείχνει ότι η ΚΑΛΟ μπορεί να αξιοποιηθεί όχι μόνο ως εργαλείο αντιμετώπισης κοινωνικών ελλείψεων, αλλά ως μηχανισμός σύνδεσης της κοινωνικής πολιτικής με την τοπική ανάπτυξη. Για να επιτευχθεί αυτό, όμως, απαιτείται θεσμική υποστήριξη, συμμετοχικός σχεδιασμός, συνεργασία με την τοπική κοινωνία και προσαρμογή των δράσεων στις πραγματικές ανάγκες του δήμου.

2.5 Η σχέση ΚΑΛΟ και Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Η σχέση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ) με την Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι καθοριστική, διότι οι δήμοι αποτελούν το θεσμικό επίπεδο που βρίσκεται πλησιέστερα στις καθημερινές ανάγκες των πολιτών. Η ΚΑΛΟ δεν αναπτύσσεται σε κοινωνικό κενό αλλά αντιθέτως χρειάζεται τοπικά δίκτυα, θεσμική αναγνώριση, χώρους συνεργασίας, πρόσβαση σε πληροφόρηση και σύνδεση με πραγματικές κοινωνικές ανάγκες. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να λειτουργήσει ως ενδιάμεσος φορέας ανάμεσα στο κράτος, την κοινωνία των πολιτών και τους φορείς κοινωνικής οικονομίας, δημιουργώντας συνθήκες μέσα στις οποίες οι κοινωνικές

επιχειρήσεις, οι συνεταιρισμοί, οι σύλλογοι και οι λοιποί φορείς συλλογικής ωφέλειας μπορούν να αναπτυχθούν με μεγαλύτερη σταθερότητα. Σύμφωνα με τις κατευθύνσεις των UNRISD, οι τοπικές κυβερνήσεις μπορούν να διαμορφώνουν «οικοσυστήματα» ΚΑΛΟ μέσα από πολιτικές, θεσμούς και προγράμματα που στηρίζουν τη συνεργασία, την κοινωνική καινοτομία και τη συμμετοχή των πολιτών (Jenkins et al., 2021).

Ένας πρώτος ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι ο διαγνωστικός και συντονιστικός. Οι δήμοι γνωρίζουν άμεσα τα προβλήματα της τοπικής κοινωνίας, όπως την ανεργία, τη φτώχεια, τη γήρανση του πληθυσμού, την έλλειψη υπηρεσιών φροντίδας, τις ανάγκες ευάλωτων ομάδων, την κοινωνική απομόνωση και την αναπτυξιακή υστέρηση ορισμένων περιοχών. Αυτή η εγγύτητα επιτρέπει στην Τοπική Αυτοδιοίκηση να εντοπίζει ανάγκες που συχνά δεν αποτυπώνονται επαρκώς σε κεντρικές πολιτικές. Η ΚΑΛΟ μπορεί να αξιοποιηθεί ακριβώς σε αυτό το επίπεδο, επειδή συνδέει την κοινωνική παρέμβαση με την τοπική γνώση, την εμπιστοσύνη και την ενεργοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων. Ο ΟΟΣΑ τονίζει ότι οι περιφερειακές και τοπικές στρατηγικές κοινωνικής οικονομίας μπορούν να στηρίξουν την ανάπτυξη όταν ανταποκρίνονται στις τοπικές ιδιαιτερότητες και όταν συνδέονται με θεσμική υποστήριξη, συνεργασίες και πρόσβαση σε πόρους (OECD, 2023b).

Ένας δεύτερος ρόλος αφορά την υποστήριξη των φορέων ΚΑΛΟ μέσα από συγκεκριμένα εργαλεία πολιτικής. Οι δήμοι μπορούν να ενισχύσουν τους φορείς κοινωνικής οικονομίας με παραχώρηση δημοτικών χώρων, ενημερωτικές δράσεις, τεχνική υποστήριξη, συμβουλευτική, τοπικά δίκτυα συνεργασίας, προγράμματα κατάρτισης και κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις. Ειδικά οι δημόσιες συμβάσεις μπορούν να λειτουργήσουν ως σημαντικός μοχλός ανάπτυξης, όταν δεν περιορίζονται στο χαμηλότερο οικονομικό κόστος, αλλά λαμβάνουν υπόψη κοινωνικά κριτήρια, τοπική απασχόληση, ένταξη ευάλωτων ομάδων και κοινωνικό αντίκτυπο. Ο ΟΟΣΑ επισημαίνει ότι η «κοινωνική αγορά» μέσω δημόσιων προμηθειών μπορεί να ενισχύσει τη συμμετοχή των φορέων κοινωνικής οικονομίας σε δημόσια έργα και

υπηρεσίες, υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχουν σαφείς κανόνες, διαφάνεια και διοικητική ικανότητα (OECD, 2023a).

Η σχέση ΚΑΛΟ και Τοπικής Αυτοδιοίκησης δεν πρέπει, ωστόσο, να περιορίζεται σε εργαλειακή λογική ανάθεσης υπηρεσιών. Η ΚΑΛΟ δεν είναι απλώς ένας φθηνότερος πάροχος κοινωνικών υπηρεσιών, αλλά ένας τρόπος ενίσχυσης της συμμετοχής, της συλλογικής ευθύνης και της κοινωνικής καινοτομίας. Για τον λόγο αυτόν, οι πιο σύγχρονες πολιτικές κοινωνικής οικονομίας δίνουν έμφαση στη συνδιαμόρφωση δημόσιων πολιτικών, στις δημόσιες-κοινοτικές συμπράξεις και στη δημιουργία σταθερών οικοσυστημάτων συνεργασίας (Chaves-Avila & Gallego-Bono, 2020). Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να λειτουργήσει ως θεσμικός εγγυητής αυτής της διαδικασίας, διότι διαθέτει διοικητική νομιμοποίηση, γνώση του τοπικού πεδίου και δυνατότητα να συντονίζει διαφορετικούς κοινωνικούς δρώντες.

Στο ελληνικό πλαίσιο, η σημασία της σχέσης αυτής είναι ακόμη μεγαλύτερη, επειδή η ΚΑΛΟ έχει αναπτυχθεί μέσα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, θεσμικών μεταβολών και περιορισμένης πρόσβασης σε χρηματοδοτικούς πόρους. Οι δήμοι μπορούν να συμβάλουν στη σταθεροποίηση και αναγνώριση του πεδίου, εφόσον εντάξουν την ΚΑΛΟ σε τοπικά σχέδια κοινωνικής πολιτικής και ανάπτυξης. Για έναν δήμο όπως ο Δήμος Ήλιδας, η ΚΑΛΟ μπορεί να συνδεθεί με κοινωνική φροντίδα, απασχόληση, αγροδιατροφικές πρωτοβουλίες, ανακύκλωση, πολιτισμό, κοινωνικές δομές και δράσεις ένταξης. Η ουσιαστική σχέση ΚΑΛΟ και Τοπικής Αυτοδιοίκησης προϋποθέτει, επομένως, όχι μόνο θετική στάση, αλλά στρατηγικό σχεδιασμό, συμμετοχή της κοινότητας, θεσμική συνέχεια και αξιολόγηση του κοινωνικού αντίκτυπου.

2.6 Κριτικές προσεγγίσεις και περιορισμοί της ΚΑΛΟ

Παρότι η ΚΑΛΟ παρουσιάζεται συχνά ως εναλλακτικό και κοινωνικά προσανατολισμένο μοντέλο οικονομικής δράσης, η σχετική βιβλιογραφία αναδεικνύει σημαντικές κριτικές και περιορισμούς. Μια πρώτη κριτική αφορά τον κίνδυνο εξιδανίκευσης της ΚΑΛΟ. Οι φορείς κοινωνικής οικονομίας δεν είναι αυτομάτως

δημοκρατικοί, αποτελεσματικοί ή κοινωνικά δίκαιοι μόνο επειδή έχουν κοινωνικό σκοπό ή μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Η πραγματική τους συμβολή εξαρτάται από τον τρόπο διακυβέρνησης, τη σχέση τους με την κοινότητα, τη διαφάνεια, τη συμμετοχή των μελών και την ικανότητά τους να παράγουν ουσιαστικό κοινωνικό αντίκτυπο. Ο ΟΟΣΑ επισημαίνει ότι το πεδίο της ΚΑΛΟ είναι εννοιολογικά ευρύ και περιλαμβάνει διαφορετικές μορφές οργανώσεων, γεγονός που δημιουργεί δυσκολίες στην αποτύπωση, στη σύγκριση και στην αξιολόγηση των φορέων του (OECD, 2023c).

Ένας δεύτερος περιορισμός αφορά την οικονομική βιωσιμότητα. Οι φορείς ΚΑΛΟ καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στην κοινωνική αποστολή και στην ανάγκη οικονομικής επιβίωσης. Αυτή η διπλή απαίτηση μπορεί να δημιουργήσει οργανωτικές πιέσεις, ιδίως όταν οι φορείς εξαρτώνται υπερβολικά από επιχορηγήσεις, ευρωπαϊκά προγράμματα ή περιστασιακές αναθέσεις. Όταν η οικονομική βιωσιμότητα γίνεται κυρίαρχη προτεραιότητα, υπάρχει κίνδυνος «απόκλισης αποστολής» ή mission drift, δηλαδή σταδιακής απομάκρυνσης από τον κοινωνικό σκοπό προς πιο εμπορικές πρακτικές. Η πρόσφατη βιβλιογραφία για τις κοινωνικές επιχειρήσεις δείχνει ότι η απόκλιση αποστολής μπορεί να λάβει διαφορετικές μορφές, όπως μερική μετατόπιση στόχων, οικονομικά καθοδηγούμενη μεταβολή πρακτικών ή προσαρμογή της κοινωνικής αποστολής στις απαιτήσεις της αγοράς (Chaves-Avila & Gallego-Bono, 2020).

Μια τρίτη κριτική αφορά τον κίνδυνο εργαλειοποίησης της ΚΑΛΟ από το κράτος ή την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Σε περιόδους δημοσιονομικών περιορισμών, οι φορείς ΚΑΛΟ μπορεί να αντιμετωπιστούν ως φθηνότερο υποκατάστατο δημόσιων κοινωνικών υπηρεσιών. Σε αυτή την περίπτωση, η κοινωνική οικονομία δεν ενισχύει την κοινωνική δικαιοσύνη, αλλά μπορεί να συμβάλει έμμεσα στην αποφόρτιση του κράτους από βασικές υποχρεώσεις κοινωνικής προστασίας. Η Adam (2018) τονίζει ότι η ΚΑΛΟ στην Ελλάδα πρέπει να εξετάζεται μέσα από τις αντιφάσεις της δημόσιας πολιτικής, καθώς μπορεί να λειτουργήσει είτε ως πεδίο ενδυνάμωσης κοινωνικών πρωτοβουλιών είτε ως μηχανισμός διαχείρισης της κρίσης χωρίς επαρκή αναδιανεμητική πολιτική.

Επιπλέον, υπάρχουν περιορισμοί που συνδέονται με τη διοικητική ικανότητα, την τεχνογνωσία και την πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Πολλοί φορείς ΚΑΛΟ δυσκολεύονται να ανταποκριθούν σε γραφειοκρατικές απαιτήσεις, να συμμετάσχουν σε δημόσιες προμήθειες, να μετρήσουν κοινωνικό αντίκτυπο ή να αναπτύξουν σταθερά επιχειρησιακά σχέδια. Οι Utting, van Dijk και Matheï (2014) υποστηρίζουν ότι οι πολιτικές για την ΚΑΛΟ πρέπει να συνδιαμορφώνονται με τους ίδιους τους φορείς και τους ωφελούμενους, διαφορετικά υπάρχει κίνδυνος οι δημόσιες παρεμβάσεις να παραμείνουν τυπικές ή να μην ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες του πεδίου.

Συνεπώς, η ΚΑΛΟ δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ούτε ως πανάκεια ούτε ως απλή τεχνική λύση σε προβλήματα κοινωνικής πολιτικής και τοπικής ανάπτυξης. Η αποτελεσματικότητά της εξαρτάται από θεσμική σταθερότητα, δημοκρατική διακυβέρνηση, κοινωνική λογοδοσία, επαρκείς πόρους και ουσιαστική συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Στην περίπτωση του Δήμου Ήλιδας, η αξιοποίηση της ΚΑΛΟ απαιτεί ρεαλιστική προσέγγιση για την αναγνώριση των δυνατοτήτων της, αλλά και για την επίγνωση των περιορισμών που αφορούν τη χρηματοδότηση, την οργανωτική ικανότητα, τη συμμετοχή της κοινότητας και τη θεσμική συνέχεια.

3 Θεσμικό Πλαίσιο και Ελληνική Εμπειρία

3.1 Η ευρωπαϊκή θεσμική προσέγγιση για την κοινωνική οικονομία

Η ευρωπαϊκή θεσμική προσέγγιση απέναντι στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία διαμορφώθηκε προοδευτικά και απέκτησε σαφέστερο πολιτικό και στρατηγικό περιεχόμενο κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία. Αν και οι συνεταιρισμοί, οι ενώσεις, τα ιδρύματα, οι αλληλασφαλιστικοί φορείς και άλλες μορφές κοινωνικής οικονομίας έχουν μακρά ιστορική παρουσία στην Ευρώπη, η αναγνώρισή τους ως διακριτού πεδίου οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής ενισχύθηκε σταδιακά. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με τον ειδικό Οδηγό για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα που εξέδωσε το 2013, αναγνώρισε τον ρόλο των φορέων αυτών στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, στη δημιουργία απασχόλησης,

στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και στην υποστήριξη της τοπικής ανάπτυξης (European Commission, 2013). Η εξέλιξη αυτή είναι σημαντική, διότι η κοινωνική οικονομία δεν αντιμετωπίζεται πλέον αποκλειστικά ως πεδίο φιλανθρωπίας, πρόνοιας ή εθελοντικής δράσης, αλλά ως παραγωγικός τομέας με πραγματική οικονομική, κοινωνική και αναπτυξιακή αξία.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η συγκρότηση πολιτικής για την κοινωνική οικονομία αντανακλά μια ευρύτερη μετατόπιση στον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτός ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών και των συλλογικών φορέων στην οικονομική ζωή. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, ήδη από τη Συνθήκη της Ρώμης του 1957, συνδέθηκε με την επιδίωξη οικονομικής ανάπτυξης, πλήρους απασχόλησης και κοινωνικής προόδου. Η κοινωνική οικονομία εντάσσεται σε αυτή τη λογική, καθώς επιχειρεί να συνδυάσει την οικονομική δραστηριότητα με κοινωνικούς στόχους, όπως η ένταξη, η αλληλεγγύη, η απασχόληση, η ισότιμη πρόσβαση σε υπηρεσίες και η συνοχή των τοπικών κοινωνιών (European Commission, 2013). Επομένως, η ΚΑΛΟ δεν λειτουργεί ως εξωτερικό ή περιθωριακό στοιχείο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής, αλλά ως πεδίο που μπορεί να συνδέσει την οικονομική παραγωγή με την κοινωνική προστασία και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 2010 ανέδειξε με ιδιαίτερη ένταση τις αδυναμίες τόσο του κράτους πρόνοιας όσο και της αγοράς να ανταποκριθούν σε αυξανόμενες και σύνθετες κοινωνικές ανάγκες. Η ανεργία, η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η δημογραφική γήρανση και η αυξανόμενη πίεση στις δημόσιες υπηρεσίες δημιούργησαν ένα περιβάλλον στο οποίο οι παραδοσιακοί μηχανισμοί κοινωνικής προστασίας δεν επαρκούσαν πάντοτε. Ο Οδηγός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επισημαίνει ότι οι παλαιές και νέες κοινωνικές ανάγκες, σε συνδυασμό με τις πιέσεις που δέχθηκε ο δημόσιος τομέας, ανέδειξαν τη σημασία των φορέων κοινωνικής οικονομίας ως συμπληρωματικών παρόχων υπηρεσιών και ως φορέων κοινωνικής καινοτομίας (European Commission, 2013). Με τον τρόπο αυτό, η κοινωνική οικονομία άρχισε να αντιμετωπίζεται ως εργαλείο αντιμετώπισης

κοινωνικών ελλειμμάτων, αλλά και ως μηχανισμός ενεργοποίησης τοπικών πόρων και συλλογικών πρωτοβουλιών.

Η θεσμική αυτή αναγνώριση ενισχύθηκε περαιτέρω το 2021, όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε το Social Economy Action Plan (COM/2021/778). Το σχέδιο αυτό αποτέλεσε σημαντικό βήμα για τη συστηματική ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς δεν περιορίστηκε σε γενικές διακηρύξεις, αλλά έθεσε συγκεκριμένους άξονες πολιτικής. Το σχέδιο δράσης επικεντρώνεται, πρώτον, στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, ώστε οι φορείς της να μπορούν να λειτουργούν σε ευνοϊκότερο θεσμικό, φορολογικό και διοικητικό περιβάλλον. Δεύτερον, δίνει έμφαση στη βελτίωση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση, καθώς η έλλειψη κατάλληλων χρηματοδοτικών εργαλείων αποτελεί διαχρονικό εμπόδιο για πολλούς φορείς ΚΑΛΟ. Τρίτον, επιδιώκει την αύξηση της ορατότητας της κοινωνικής οικονομίας, ώστε να γίνει περισσότερο αναγνωρίσιμη από πολίτες, δημόσιες αρχές, επενδυτές και τοπικές κοινωνίες. Τέταρτον, προωθεί την κοινωνική καινοτομία, δηλαδή την ανάπτυξη νέων λύσεων σε κοινωνικές ανάγκες μέσα από συνεργατικά και συμμετοχικά σχήματα (European Commission, 2021).

Στο πλαίσιο του Social Economy Action Plan, η Τοπική Αυτοδιοίκηση αποκτά ιδιαίτερο ρόλο. Οι δήμοι και οι περιφέρειες βρίσκονται πιο κοντά στις ανάγκες των πολιτών και μπορούν να λειτουργήσουν ως ενδιάμεσοι φορείς ανάμεσα στις ευρωπαϊκές στρατηγικές και στην καθημερινή κοινωνική πραγματικότητα. Η κοινωνική οικονομία δεν μπορεί να αναπτυχθεί ουσιαστικά μόνο μέσα από κεντρικές πολιτικές ή γενικά προγράμματα χρηματοδότησης. Χρειάζεται τοπικά οικοσυστήματα συνεργασίας, θεσμική στήριξη, ενημέρωση, πρόσβαση σε χώρους, τεχνική βοήθεια, δικτύωση και συμμετοχικό σχεδιασμό. Για τον λόγο αυτόν, η Τοπική Αυτοδιοίκηση αναδεικνύεται ως βασικός εταίρος για την πρακτική εφαρμογή των πολιτικών ΚΑΛΟ σε τοπικό επίπεδο, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου υπάρχουν αυξημένες κοινωνικές ανάγκες, περιορισμένοι πόροι και ανάγκη ενίσχυσης της τοπικής απασχόλησης.

Η θεσμική σημασία της ΚΑΛΟ επιβεβαιώθηκε ακόμη περισσότερο με τη Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον Νοέμβριο του 2023, για τη διαμόρφωση κατάλληλων πλαισίων και συνθηκών ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας. Η Σύσταση καλεί τα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν ή να ενισχύσουν εθνικές, περιφερειακές και τοπικές στρατηγικές για την κοινωνική οικονομία, να βελτιώσουν την πρόσβαση των φορέων ΚΑΛΟ σε χρηματοδότηση, να απλοποιήσουν και να καταστήσουν σαφέστερο το νομικό πλαίσιο και να δημιουργήσουν υποστηρικτικά οικοσυστήματα (Council of the European Union, 2023). Η εξέλιξη αυτή δείχνει ότι η κοινωνική οικονομία δεν θεωρείται πλέον περιφερειακό ζήτημα κοινωνικής πολιτικής, αλλά αναγνωρίζεται ως σημαντικός πυλώνας της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση, την κοινωνική ένταξη, την περιφερειακή ανάπτυξη και την πράσινη και ψηφιακή μετάβαση.

Η Σύσταση του 2023 έχει ιδιαίτερη σημασία και για τα κράτη-μέλη με λιγότερο ανεπτυγμένα οικοσυστήματα κοινωνικής οικονομίας. Η ύπαρξη θεσμικού πλαισίου δεν αρκεί από μόνη της, εάν δεν συνοδεύεται από χρηματοδότηση, τεχνική υποστήριξη, διοικητική απλούστευση και συνεργασία με τις τοπικές αρχές. Για τον λόγο αυτόν, η ευρωπαϊκή προσέγγιση δίνει πλέον έμφαση όχι μόνο στη νομική αναγνώριση των φορέων ΚΑΛΟ, αλλά και στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών λειτουργίας. Η ΚΑΛΟ χρειάζεται πρόσβαση σε αγορές, κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις, χρηματοδοτικά εργαλεία προσαρμοσμένα στις ιδιαιτερότητές της, μηχανισμούς μέτρησης κοινωνικού αντίκτυπου και υποστηρικτικές δομές σε τοπικό επίπεδο. Έτσι, η ευρωπαϊκή πολιτική μετακινείται από την απλή αναγνώριση προς την ενεργητική ενίσχυση του τομέα.

Σε επίπεδο χρηματοδοτικών εργαλείων, τα σημαντικότερα μέσα που μπορούν να στηρίξουν την κοινωνική οικονομία είναι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (ΕΚΤ+) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ). Μέσα από την πολιτική συνοχής, τα κράτη-μέλη έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν ευρωπαϊκούς πόρους για τη χρηματοδότηση δράσεων κοινωνικής ένταξης, κατάρτισης, απασχόλησης,

κοινωνικής επιχειρηματικότητας και ανάπτυξης τοπικών οικοσυστημάτων ΚΑΛΟ. Το ΕΚΤ+ μπορεί να στηρίξει κυρίως δράσεις που σχετίζονται με ανθρώπινο δυναμικό, ευάλωτες ομάδες, δεξιότητες και κοινωνική ένταξη, ενώ το ΕΤΠΑ μπορεί να συμβάλει σε υποδομές, τοπική ανάπτυξη, καινοτομία και περιφερειακή συνοχή. Η δυνατότητα συνδυασμού αυτών των εργαλείων είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι η κοινωνική οικονομία χρειάζεται τόσο κοινωνική όσο και παραγωγική υποστήριξη.

Στην ελληνική περίπτωση, οι ευρωπαϊκοί πόροι έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη δράσεων κοινωνικής οικονομίας. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο έχει συγχρηματοδοτήσει προγράμματα κατάρτισης, ενίσχυσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και υποστήριξης φορέων ΚΑΛΟ. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων δεν υπήρξε πάντα επαρκής ως προς τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των φορέων που δημιουργήθηκαν ή ενισχύθηκαν. Όπως επισημαίνει η Adam (2018), τα προγράμματα αυτά συχνά αντιμετώπισαν δυσκολίες στη δημιουργία σταθερών και βιώσιμων σχημάτων κοινωνικής οικονομίας, ιδιαίτερα όταν η στήριξη περιορίστηκε σε βραχυπρόθεσμες χρηματοδοτικές παρεμβάσεις χωρίς επαρκή συνέχεια, τεχνική υποστήριξη και σύνδεση με τοπικές στρατηγικές.

Η ευρωπαϊκή θεσμική προσέγγιση για την κοινωνική οικονομία δείχνει μια σταδιακή μετάβαση από την απλή αναγνώριση του τομέα προς τη συστηματική ένταξή του στις πολιτικές απασχόλησης, κοινωνικής ένταξης, τοπικής ανάπτυξης και καινοτομίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα χρηματοδοτικά εργαλεία της πολιτικής συνοχής διαμορφώνουν πλέον ένα πιο συνεκτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο η ΚΑΛΟ μπορεί να αναπτυχθεί ως παραγωγικός και κοινωνικός τομέας. Για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, αυτή η εξέλιξη δημιουργεί σημαντικές δυνατότητες. Οι δήμοι μπορούν να αξιοποιήσουν την ευρωπαϊκή στρατηγική για να στηρίξουν κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμούς και συλλογικές πρωτοβουλίες, να ενισχύσουν την κοινωνική φροντίδα, να προωθήσουν την απασχόληση και να διαμορφώσουν τοπικά οικοσυστήματα συνεργασίας. Επομένως, η ευρωπαϊκή θεσμική προσέγγιση δεν αποτελεί απλώς γενικό πολιτικό πλαίσιο, αλλά

μπορεί να μετατραπεί σε πρακτικό εργαλείο τοπικής κοινωνικής και αναπτυξιακής πολιτικής.

3.2 Η ιστορική και η θεσμική εξέλιξη της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα

3.2.1 Η ιστορική εξέλιξη της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα

Η πορεία της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα δεν υπήρξε γραμμική, αλλά χαρακτηρίστηκε από περιόδους ανάπτυξης, στασιμότητας και επανενεργοποίησης, σε άμεση σχέση με τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές της χώρας. Πρώιμες μορφές συλλογικής οικονομικής δράσης, συνεργατισμού και αλληλοβοήθειας εντοπίζονται ήδη από τον 19ο αιώνα, κυρίως στον αγροτικό χώρο, αλλά και σε κοινότητες της ελληνικής διασποράς. Οι μορφές αυτές δεν αποτελούσαν ακόμη θεσμικά κατοχυρωμένη κοινωνική οικονομία με τη σύγχρονη έννοια, ωστόσο ανέδειξαν μια παράδοση συλλογικής οργάνωσης για την αντιμετώπιση κοινών οικονομικών και κοινωνικών αναγκών. Η σύγχρονη Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, ως αναγνωρίσιμο θεσμικό και πολιτικό πεδίο, άρχισε να αποκτά πιο σαφή χαρακτηριστικά κυρίως από τη δεκαετία του 1990, υπό την επίδραση τόσο των ευρωπαϊκών πολιτικών όσο και εγχώριων κοινωνικών κινημάτων και πρωτοβουλιών (Γεώργιας και Κώστας, 2018).

Η ευρωπαϊκή εμπειρία υπήρξε καθοριστική για την κατανόηση και τη θεσμική εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Ο Οδηγός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2013) αποτυπώνει το μέγεθος και τη σημασία του τομέα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σημειώνοντας ότι εκείνη την περίοδο λειτουργούσαν στην Ευρώπη περισσότεροι από 2 εκατομμύρια οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας. Οι οργανισμοί αυτοί αντιπροσώπευαν πάνω από το 10% των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και απασχολούσαν περισσότερους από 11 εκατομμύρια εργαζόμενους, δηλαδή περίπου το 6% της συνολικής απασχόλησης. Τα νεότερα στοιχεία του OECD (2025) επιβεβαιώνουν τη βαρύτητα του τομέα και δείχνουν περαιτέρω ενίσχυσή του, καθώς η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση απασχολεί πλέον περίπου 13,6

εκατομμύρια άτομα και παράγει κύκλο εργασιών άνω των 912 δισ. ευρώ. Τα δεδομένα αυτά είναι σημαντικά, διότι δείχνουν ότι η ΚΑΛΟ δεν αποτελεί περιθωριακό ή συμπληρωματικό φαινόμενο, αλλά σημαντικό τμήμα της ευρωπαϊκής οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας.

Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης η παρατήρηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2013) σχετικά με την ανθεκτικότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης 2008–2013. Ενώ πολλές συμβατικές επιχειρήσεις περιόρισαν τη δραστηριότητά τους και μείωσαν θέσεις εργασίας, αρκετές κοινωνικές επιχειρήσεις συνέχισαν να λειτουργούν και σε ορισμένες περιπτώσεις να πολλαπλασιάζονται. Η σχετική αυτή ανθεκτικότητα αποδίδεται σε τρεις βασικούς παράγοντες: στην ισχυρή τοπική τους ενσωμάτωση, στη μακροπρόθεσμη επιχειρηματική τους λογική και στο γεγονός ότι τα μέλη και οι εργαζόμενοί τους κινητοποιούνται όχι μόνο από οικονομικά κίνητρα, αλλά και από κοινωνικούς, συλλογικούς και αξιακούς στόχους. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την ελληνική περίπτωση, καθώς η οικονομική κρίση ανέδειξε την ανάγκη για μορφές οικονομικής δραστηριότητας που μπορούν να στηρίζουν την κοινωνική συνοχή ακόμη και σε περιόδους περιορισμένων πόρων.

Σε επίπεδο ευρωπαϊκής θεσμικής εξέλιξης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013) επισημαίνει ότι οι χώρες στις οποίες η κοινωνική επιχειρηματικότητα αναπτύχθηκε πιο δυναμικά, όπως η Ιταλία, η Φινλανδία, η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, προχώρησαν στη διαμόρφωση ειδικών νομικών μορφών προσαρμοσμένων στις ανάγκες των κοινωνικών επιχειρήσεων. Εμβληματικό παράδειγμα αποτελεί ο ιταλικός κοινωνικός συνεταιρισμός, η *cooperativa sociale*, που θεσπίστηκε το 1991 και λειτούργησε ως πρότυπο για πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Η ιταλική εμπειρία επηρέασε έμμεσα και την ελληνική θεσμική εξέλιξη, αρχικά με τη δημιουργία των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης, δηλαδή των ΚοιΣΠΕ, με τον Ν. 2716/1999, και αργότερα με την εισαγωγή των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων, δηλαδή των ΚοιΣΕπ, μέσω του Ν. 4019/2011 και στη συνέχεια του Ν. 4430/2016.

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα ευρωπαϊκή μορφή που αναδεικνύεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013) είναι η γαλλική Société Coopérative d'Intérêt Collectif (SCIC). Η μορφή αυτή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον επειδή επιτρέπει τη συμμετοχή πολλών και ετερογενών εταίρων στο ίδιο συνεταιριστικό σχήμα, όπως εργαζομένων, εθελοντών, χρηστών υπηρεσιών, δημόσιων φορέων, εταιρειών και ιδιωτών. Το στοιχείο αυτό συνδέεται με τη λογική της πολυεταιρικότητας, η οποία αποτελεί βασικό γνώρισμα πολλών φορέων κοινωνικής οικονομίας. Το ελληνικό μοντέλο της ΚοινΣΕπ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες με αυτή την προσέγγιση, καθώς επιτρέπει τη συμμετοχή διαφορετικών μελών και επιδιώκει να συνδυάσει την κοινωνική ωφέλεια με την επιχειρηματική βιωσιμότητα.

Παρά τις ευρωπαϊκές επιδράσεις, η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα υπήρξε άνιση, αποσπασματική και συχνά εξαρτημένη από συγκυριακές πολιτικές ή χρηματοδοτικές παρεμβάσεις. Η εντονότερη παρουσία του τομέα αρχίζει να γίνεται ορατή από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, χωρίς όμως να συνοδεύεται εξαρχής από συνεκτική στρατηγική. Η αδυναμία των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων, οδήγησε συχνά στην κάλυψη κοινωνικών αναγκών από άτυπα οικογενειακά δίκτυα, εθελοντικές οργανώσεις και εκκλησιαστικούς φορείς. Παράλληλα, η κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα εμφάνιζε περιορισμένη δυναμική σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, γεγονός που επηρέασε και τη βραδύτερη ανάπτυξη θεσμών κοινωνικής οικονομίας (Χρυσάκης κ.ά., 2002; Τσομπάνογλου, 2008).

Οι κινητήριες δυνάμεις που οδήγησαν στην ανάδυση της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα συνδέονται με συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικοοικονομικές μεταβολές. Η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970, η υιοθέτηση περιοριστικών δημοσιονομικών πολιτικών, οι περιορισμένες δυνατότητες τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας και η αναζήτηση εναλλακτικών μορφών κοινωνικής προστασίας συνέβαλαν στη σταδιακή ανάδειξη της κοινωνικής οικονομίας ως πεδίου παρέμβασης (Χρυσάκης

κ.ά., 2002; Σακελλαρόπουλος & Οικονόμου, 2007). Η ΚΑΛΟ εμφανίστηκε έτσι όχι μόνο ως θεσμική καινοτομία, αλλά και ως απάντηση σε υπαρκτά κοινωνικά και οικονομικά αδιέξοδα.

Ταυτόχρονα, μια σειρά από νεότερες εξελίξεις ενίσχυσαν την ανάγκη για κοινωνικά προσανατολισμένες οικονομικές μορφές. Οι τεχνολογικοί μετασχηματισμοί στην εργασία, η δημογραφική γήρανση, η μαζική και μακροχρόνια ανεργία, η παγκοσμιοποίηση, η διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και η υποβάθμιση αστικών περιοχών δημιούργησαν κοινωνικές ανάγκες που δεν μπορούσε να καλύψει πλήρως το παραδοσιακό κοινωνικό κράτος (Γεώργας και Κώστας, 2018). Σε αυτό το πλαίσιο, τμήματα της κοινωνίας των πολιτών ανέπτυξαν πρωτοβουλίες που αντιμετώπισαν την κοινωνική οικονομία ως στρατηγικό εργαλείο κατά του κοινωνικού και οικονομικού αποκλεισμού (Φεφές, 2007). Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, η κοινωνική οικονομία άρχισε να αναγνωρίζεται σταδιακά ως συμπληρωματική πηγή απασχόλησης και στήριξης ευπαθών ομάδων, ενώ αυξήθηκε ο αριθμός των σχετικών οργανώσεων και εργαζομένων (Κώστας, 2014).

Στην ελληνική περίπτωση, ο αγροτικός συνεταιρισμός αποτέλεσε μία από τις πρώτες και πιο γνωστές μορφές συλλογικής οικονομικής οργάνωσης. Η ανάπτυξή του υπήρξε σχετικά πρώιμη, ιδιαίτερα σε σύγκριση με άλλες μορφές κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αντίθετα, η θεσμική κατοχύρωση πιο σύγχρονων μορφών κοινωνικής οικονομίας καθυστέρησε. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης, που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ψυχικής υγείας, εισήχθησαν με τον Ν. 2716/1999 και αποτέλεσαν την πρώτη σαφή θεσμική μορφή κοινωνικής επιχείρησης στην Ελλάδα. Ωστόσο, η ευρύτερη ανάπτυξη της ΚΑΛΟ παρέμεινε καθυστερημένη σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη, εν μέρει λόγω της ισχυρής παράδοσης κρατικής παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και εν μέρει λόγω της ασθενούς παράδοσης τοπικής πολιτικής συμμετοχής και συλλογικής αυτοοργάνωσης (Αδάμ και Παπαθεοδώρου, 2010).

Η οικονομική κρίση της δεκαετίας 2010–2020 λειτούργησε με αντιφατικό τρόπο για την ελληνική κοινωνική οικονομία. Από τη μία πλευρά, περιόρισε σημαντικά τους διαθέσιμους πόρους, δυσχέρανε την πρόσβαση σε χρηματοδότηση και δημιούργησε ένα ασταθές περιβάλλον για νέες συλλογικές πρωτοβουλίες. Από την άλλη πλευρά, η ίδια κρίση ανέδειξε με ιδιαίτερη ένταση την ανάγκη για εναλλακτικές μορφές παραγωγής, απασχόλησης, κοινωνικής φροντίδας και αλληλεγγύης. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον αναπτύχθηκαν νέες συλλογικές πρακτικές, δίκτυα αλληλοβοήθειας, κοινωνικές επιχειρήσεις και συνεταιριστικές πρωτοβουλίες, οι οποίες επιχείρησαν να ανταποκριθούν σε κοινωνικές ανάγκες που δεν καλύπτονταν επαρκώς από το κράτος ή την αγορά (Καβουλάκος και Γριτζάς, 2015).

3.2.2 Ο Ν. 4019/2011 και η αρχική θεσμική κατοχύρωση

Η πρώτη σημαντική θεσμική βάση για την κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα τέθηκε το 1999, με τον Ν. 2716/1999 για την «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών ψυχικής υγείας». Το άρθρο 12 του νόμου αυτού θέσπισε τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης, γνωστούς ως ΚοιΣΠΕ. Οι ΚοιΣΠΕ είχαν ως βασικό στόχο την κοινωνική και εργασιακή ένταξη ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας αποϊδρυματοποίησης των ψυχικά ασθενών. Με αυτή την έννοια, αποτέλεσαν την πρώτη θεσμικά αναγνωρισμένη μορφή κοινωνικής επιχείρησης στη χώρα, καθώς συνδύασαν την οικονομική δραστηριότητα με την κοινωνική και θεραπευτική αποστολή (Κώστας, 2013).

Η επόμενη καθοριστική τομή ήρθε με τον Ν. 4019/2011, ο οποίος δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α΄ 216/30-9-2011 και έφερε τον τίτλο «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα». Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε σε περίοδο βαθιάς οικονομικής κρίσης και εντάχθηκε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αναζήτησης εναλλακτικών μορφών απασχόλησης, κοινωνικής ένταξης και τοπικής ανάπτυξης. Αποτελέσε την πρώτη ολοκληρωμένη νομοθετική πρωτοβουλία για τη θεσμική αναγνώριση της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, καθώς εισήγαγε ένα γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Παρότι στη συνέχεια αντικαταστάθηκε

από τον Ν. 4430/2016, ο Ν. 4019/2011 αποτέλεσε σημαντικό βήμα για την ορατότητα και την αρχική θεσμική συγκρότηση του τομέα (Υπουργείο Εργασίας, 2017).

Με τον Ν. 4019/2011 εισήχθη για πρώτη φορά ο τύπος της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης, δηλαδή της ΚοινΣΕπ. Οι ΚοινΣΕπ διακρίνονταν σε τρεις βασικές κατηγορίες: πρώτον, στις ΚοινΣΕπ Ένταξης, που στόχευαν στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων· δεύτερον, στις ΚοινΣΕπ Κοινωνικής Φροντίδας, που είχαν ως αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας· και τρίτον, στις ΚοινΣΕπ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού, οι οποίες μπορούσαν να αναπτύσσουν ευρύτερες δραστηριότητες συλλογικής ωφέλειας και παραγωγικής συνεργασίας (Ν. 4019/2011, άρθρο 2; Adam, 2018). Η κατηγοριοποίηση αυτή έδωσε για πρώτη φορά συγκεκριμένη νομική μορφή σε φορείς που συνδύαζαν επιχειρηματική λειτουργία και κοινωνική αποστολή.

Ο Ν. 4019/2011 είχε σημαντική συμβολή, διότι προσέφερε θεσμική υπόσταση στις κοινωνικές επιχειρήσεις και δημιούργησε ένα πρώτο πλαίσιο αναγνώρισης και καταγραφής τους. Ωστόσο, η εφαρμογή του παρουσίασε αρκετές αδυναμίες. Οι Kostas, Tsoukalidis και Karasavoglou (2018) επισημαίνουν ότι η μετάβαση από τον Ν. 4019/2011 στον μεταγενέστερο Ν. 4430/2016 πραγματοποιήθηκε χωρίς σαφή και ολοκληρωμένο χάρτη πορείας. Πολλοί φορείς που είχαν δημιουργηθεί υπό το προηγούμενο θεσμικό καθεστώς βρέθηκαν σε συνθήκες αβεβαιότητας, ενώ η γραφειοκρατική επιβάρυνση παρέμεινε σημαντική. Παρά τα προβλήματα αυτά, ο Ν. 4019/2011 αποτέλεσε την αφετηρία για την περαιτέρω θεσμική ωρίμανση της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα και προετοίμασε το έδαφος για ένα ευρύτερο και πιο αναλυτικό νομοθετικό πλαίσιο.

3.2.3 Ο Ν. 4430/2016 και το σύγχρονο πλαίσιο της ΚΑΛΟ

Ο Ν. 4430/2016, ο οποίος δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 205/31-10-2016, αντικατέστησε τον Ν. 4019/2011 και διαμόρφωσε το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα. Η βασική καινοτομία του νόμου ήταν ότι διεύρυνε την έννοια της ΚΑΛΟ, καθώς δεν την περιόρισε αποκλειστικά

στις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις. Αντίθετα, αναγνώρισε τέσσερις βασικές κατηγορίες φορέων: τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις με τις επιμέρους υποκατηγορίες τους, τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης που είχαν ήδη θεσπιστεί με τον Ν. 2716/1999, τους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων, καθώς και κάθε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο που πληροί συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όπως αγροτικοί ή αστικοί συνεταιρισμοί, σωματεία, μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλοι φορείς συλλογικού χαρακτήρα (Adam, 2019).

Κεντρικός άξονας του Ν. 4430/2016 είναι ο ορισμός της ΚΑΛΟ όχι μόνο μέσω νομικών μορφών, αλλά κυρίως μέσω αρχών λειτουργίας. Σύμφωνα με το άρθρο 2, η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία ορίζεται ως σύνολο οικονομικών δραστηριοτήτων που οργανώνονται σε εναλλακτική βάση ως προς την παραγωγή, τη διανομή, την κατανάλωση και την επανεπένδυση. Οι δραστηριότητες αυτές στηρίζονται στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας και του σεβασμού προς τον άνθρωπο και το περιβάλλον (Ν. 4430/2016, άρθρ. 2). Η επιλογή αυτή αποτελεί σημαντική θεσμική καινοτομία, διότι μεταφέρει το βάρος από τη στενή νομική μορφή στον τρόπο οργάνωσης, στον σκοπό και στις αξίες του φορέα.

Ο νόμος αναγνωρίζει αναλυτικά τέσσερις βασικές κατηγορίες Φορέων ΚΑΛΟ. Πρώτον, τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις. Δεύτερον, τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης που διέπονται από τον Ν. 2716/1999. Τρίτον, τους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων. Τέταρτον, οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, εφόσον πληροί σωρευτικά συγκεκριμένα κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά περιλαμβάνουν την ανάπτυξη δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας, τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων με βάση την αρχή «ένα μέλος, μία ψήφος», τον περιορισμό της διανομής κερδών, την ύπαρξη συστήματος σύγκλισης αμοιβών, την οριζόντια δικτύωση και την ανεξαρτησία από οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (Ν. 4430/2016, άρθρ. 3). Με αυτόν τον τρόπο,

ο νόμος επιχειρεί να διασφαλίσει ότι οι φορείς που εντάσσονται στην ΚΑΛΟ δεν έχουν μόνο τυπική μορφή, αλλά και ουσιαστικά κοινωνικά και δημοκρατικά χαρακτηριστικά.

Οι ΚοινΣΕπ διακρίνονται από τον Ν. 4430/2016 σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη είναι οι ΚοινΣΕπ Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, στις οποίες τουλάχιστον το 30% των μελών και των εργαζομένων πρέπει να ανήκει σε ευάλωτες ομάδες. Η δεύτερη είναι οι ΚοινΣΕπ Ένταξης Ειδικών Ομάδων, στις οποίες το αντίστοιχο κατώφλι ανέρχεται στο 50%. Η τρίτη είναι οι ΚοινΣΕπ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, οι οποίες αναπτύσσουν δραστηριότητες βιώσιμης ανάπτυξης ή παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες γενικού ενδιαφέροντος. Σε όλες τις κατηγορίες, η υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα δεν μπορεί να είναι μικρότερη των 100 ευρώ, ενώ κάθε μέλος διαθέτει μία ψήφο ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που κατέχει (Ν. 4430/2016, άρθρ. 14–16). Η ρύθμιση αυτή αποτυπώνει στην πράξη την αρχή της δημοκρατικής συμμετοχής και διαφοροποιεί τις ΚοινΣΕπ από τις συμβατικές κεφαλαιουχικές επιχειρήσεις.

Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι ο Ν. 4430/2016 ρυθμίζει με λεπτομέρεια τη διακυβέρνηση των ΚοινΣΕπ. Η Γενική Συνέλευση αποτελεί το ανώτατο όργανο του συνεταιρισμού και έχει την αρμοδιότητα να αποφασίζει για κάθε κρίσιμο ζήτημα που αφορά τη λειτουργία του. Στην αποκλειστική αρμοδιότητά της υπάγονται η τροποποίηση του Καταστατικού, η συγχώνευση ή διάλυση του συνεταιρισμού, η έγκριση του Εσωτερικού Κανονισμού, η έγκριση του ισολογισμού, η εκλογή της Διοικούσας Επιτροπής, η επιβολή εισφορών για την κάλυψη έκτακτων ζημιών και η συμμετοχή σε κοινοπραξίες. Οι αποφάσεις λαμβάνονται με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών, ενώ κάθε μέλος διαθέτει μία ψήφο ανεξάρτητα από τις συνεταιριστικές μερίδες του (Ν. 4430/2016). Η ρύθμιση αυτή κατοχυρώνει έναν δημοκρατικό τρόπο λειτουργίας που διαφοροποιείται σαφώς από το μοντέλο διοίκησης των συμβατικών επιχειρήσεων.

Η Διοικούσα Επιτροπή αποτελεί το εκτελεστικό όργανο διοίκησης της ΚοινΣΕπ. Αποτελείται από τουλάχιστον τρία μέλη, δηλαδή Πρόεδρο, Γραμματέα και

Ταμία, εκλέγεται από τη Γενική Συνέλευση και έχει θητεία από δύο έως πέντε έτη, με δυνατότητα παράτασης έως τρεις μήνες. Το αξίωμα του μέλους της Διοικούσας Επιτροπής είναι τιμητικό και άμισθο. Στις περιπτώσεις όπου η ΚοινΣΕπ έχει μόνο πέντε μέλη, δεν εκλέγεται Διοικούσα Επιτροπή, αλλά διαχειριστής. Η Διοικούσα Επιτροπή συνεδριάζει τακτικά τουλάχιστον μία φορά κάθε τρεις μήνες, βρίσκεται σε απαρτία όταν παρίσταται το μισό των μελών της και λαμβάνει αποφάσεις με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων (Ν. 4430/2016). Το μοντέλο αυτό αποτυπώνει τη λογική της συλλογικής ευθύνης και της δημοκρατικής διοίκησης, η οποία αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ΚΑΛΟ.

Μία από τις σημαντικότερες ρυθμίσεις του Ν. 4430/2016 αφορά τη διανομή των κερδών. Σύμφωνα με το άρθρο 21, από τα ετήσια κέρδη ποσοστό 5% διατίθεται υποχρεωτικά για τον σχηματισμό τακτικού αποθεματικού. Ποσοστό έως 35% μπορεί να διανεμηθεί στους εργαζόμενους, ενώ το υπόλοιπο ποσό επανεπενδύεται για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη διεύρυνση της παραγωγικής δραστηριότητας (Ν. 4430/2016, άρθρ. 21). Η ρύθμιση αυτή εκφράζει την κεντρική αρχή της ΚΑΛΟ, σύμφωνα με την οποία το πλεόνασμα δεν αποτελεί μέσο ιδιωτικής κερδοφορίας, αλλά εργαλείο κοινωνικής αποστολής, εργασιακής ενίσχυσης και παραγωγικής ανάπτυξης.

Ο Ν. 4430/2016 προέβλεψε επίσης ορισμένα κίνητρα για την υποστήριξη των Φορέων ΚΑΛΟ. Το τέλος επιτηδεύματος ορίστηκε στα 500 ευρώ ετησίως, ενώ προβλέφθηκε πλήρης εξαίρεση από αυτό κατά τα πρώτα πέντε χρόνια λειτουργίας. Επιπλέον, εργαζόμενοι που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες μπορούν να συνεχίσουν να λαμβάνουν προνοιακά επιδόματα παράλληλα με την αμοιβή τους, γεγονός που διευκολύνει την εργασιακή τους ένταξη χωρίς άμεση απώλεια κοινωνικής προστασίας. Ακόμη, ποσοστό έως 35% των προ φόρων κερδών που καταβάλλεται στους εργαζόμενους αντιμετωπίζεται φορολογικά ως εισόδημα από μισθωτή εργασία, μειώνοντας τη φορολογική επιβάρυνση της επιχείρησης (Ν. 4430/2016, άρθρ. 34, 72). Οι ρυθμίσεις αυτές δείχνουν την προσπάθεια του νομοθέτη να δημιουργήσει ένα πιο ευνοϊκό περιβάλλον για τη λειτουργία και τη βιωσιμότητα των φορέων ΚΑΛΟ.

Σημαντική θεσμική καινοτομία του Ν. 4430/2016 ήταν επίσης η δημιουργία της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, ως κεντρικού διοικητικού φορέα παρακολούθησης, υποστήριξης και ανάπτυξης του τομέα. Παράλληλα, θεσπίστηκε το Μητρώο Φορέων ΚΑΛΟ, το οποίο λειτουργεί ως εργαλείο καταγραφής και θεσμικής αναγνώρισης των φορέων. Ο νόμος έδωσε έμφαση στον κοινωνικό σκοπό, στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων, στον περιορισμό της διανομής κερδών και στη δυνατότητα συμμετοχής των φορέων ΚΑΛΟ σε δημόσιες συμβάσεις (Adam, 2019). Παρά τις βελτιώσεις αυτές, η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι παρέμειναν σημαντικά εμπόδια, όπως η περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοδότηση, η ανεπαρκής τεχνική υποστήριξη, η χαμηλή αναγνωρισιμότητα της ΚΑΛΟ στην κοινωνία και η διοικητική επιβάρυνση των φορέων (Kostas et al., 2017).

Ο Οδηγός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2013) αναδεικνύει ότι οι δημόσιες πολιτικές μπορούν να παίξουν κρίσιμο ρόλο στην ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Οι βασικές παρεμβάσεις που αναφέρει περιλαμβάνουν τη δημιουργία κατάλληλων νομικών πλαισίων, την παροχή χρηματοδοτικών κινήτρων, την αξιοποίηση κοινωνικά υπεύθυνων δημόσιων συμβάσεων και τη δημιουργία υποστηρικτικών υποδομών, όπως θερμοκοιτίδες, δίκτυα mentoring και μηχανισμούς πρόσβασης σε τεχνογνωσία. Η σημασία αυτών των πολιτικών είναι ιδιαίτερα μεγάλη για χώρες όπως η Ελλάδα, όπου η κοινωνική οικονομία χρειάζεται όχι μόνο θεσμική αναγνώριση, αλλά και πρακτικά εργαλεία στήριξης.

Η σχέση της ΚΑΛΟ με την Τοπική Αυτοδιοίκηση κατοχυρώνεται ρητά στον Ν. 4430/2016. Το άρθρο 5 προβλέπει ότι δήμοι και περιφέρειες μπορούν να παραχωρούν κινητή και ακίνητη περιουσία σε φορείς ΚΑΛΟ, εφόσον αυτή χρησιμοποιείται για δραστηριότητες κοινωνικής ωφέλειας. Παράλληλα, το άρθρο 6 επιτρέπει τη σύναψη προγραμματικών συμβάσεων μεταξύ φορέων ΚΑΛΟ και ΟΤΑ α' και β' βαθμού για την υλοποίηση έργων και προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας. Οι διατάξεις αυτές είναι ιδιαίτερα σημαντικές, διότι παρέχουν στους δήμους θεσμικά εργαλεία συνεργασίας με

φορείς κοινωνικής οικονομίας. Για τον Δήμο Ήλιδας, ειδικότερα, δημιουργείται νομική βάση για συνεργασία με τοπικές ΚοινΣΕπ ή άλλους φορείς ΚΑΛΟ, χωρίς να απαιτείται πάντοτε η προσφυγή σε χρονοβόρες και δαπανηρές ανταγωνιστικές διαδικασίες, εφόσον πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις.

Ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για την Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι οι Κοινωνικά Υπεύθυνες Δημόσιες Συμβάσεις, όπως επισημαίνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013). Μέσω αυτών, οι δήμοι και οι δημόσιες αρχές μπορούν να ενσωματώνουν κοινωνικά κριτήρια στις διαδικασίες προμηθειών και ανάθεσης υπηρεσιών. Έτσι, μπορούν να δίνουν προτεραιότητα ή να δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες συμμετοχής για φορείς που απασχολούν ευάλωτες ομάδες, παράγουν κοινωνική αξία ή συμβάλλουν στην τοπική κοινωνική συνοχή. Το εργαλείο αυτό συνδέεται άμεσα με τη Δράση 6 του Εθνικού Σχεδίου Δράσης 2023 για την ΚΑΛΟ (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2023) και μπορεί να αποτελέσει πρακτικό μηχανισμό αξιοποίησης της κοινωνικής οικονομίας σε επίπεδο Δήμου Ήλιδας.

Η θεσμική εξέλιξη της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα δείχνει μια πορεία σταδιακής μετάβασης από αποσπασματικές και ειδικές μορφές, όπως οι ΚοιΣΠΕ, προς ένα ευρύτερο πλαίσιο που αναγνωρίζει την κοινωνική οικονομία ως πεδίο συλλογικής παραγωγής, κοινωνικής ένταξης, δημοκρατικής διακυβέρνησης και τοπικής ανάπτυξης. Ο Ν. 4019/2011 αποτέλεσε την πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια θεσμικής αναγνώρισης, ενώ ο Ν. 4430/2016 διεύρυνε και εμβάθυνε το πλαίσιο, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στις αρχές, στη δημοκρατική λειτουργία, στη χρήση των πλεονασμάτων και στη δυνατότητα συνεργασίας με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Παρότι εξακολουθούν να υπάρχουν εμπόδια χρηματοδότησης, διοικητικής υποστήριξης και κοινωνικής αναγνωρισιμότητας, το ισχύον πλαίσιο προσφέρει σημαντικές δυνατότητες για δήμους που επιδιώκουν να συνδέσουν την κοινωνική πολιτική με την τοπική ανάπτυξη. Για τον Δήμο Ήλιδας, η αξιοποίηση των διατάξεων για παραχώρηση πόρων, προγραμματικές συμβάσεις και κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις μπορεί να

αποτελέσει βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός τοπικού οικοσυστήματος ΚΑΛΟ με ουσιαστικό κοινωνικό αντίκτυπο.

3.3 Φορείς ΚΑΛΟ στην Ελλάδα: μορφές, λειτουργίες και πεδία δράσης

Σύμφωνα με την ελληνική βιβλιογραφία, οι οργανώσεις που εντάσσονται ή συνδέονται με το ευρύτερο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα εμφανίζονται με ποικίλες νομικές και οργανωτικές μορφές. Σε αυτές περιλαμβάνονται οι Μη Κυβερνητικές και Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις, τα φιланθρωπικά σωματεία και ιδρύματα, οι οργανώσεις της Εκκλησίας, οι σύλλογοι, οι εθελοντικές οργανώσεις, τα δίκτυα συνεργασίας, οι πρωτοβουλίες πολιτών και οι κοινωνικές επιχειρήσεις (Χρυσάκης κ.ά., 2002). Παρά τη διαφορετική νομική τους υπόσταση και τη διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο λειτουργίας τους, οι φορείς αυτοί έχουν κοινό προσανατολισμό την κάλυψη κοινωνικών αναγκών και την ενίσχυση της συλλογικής ωφέλειας.

Οι βασικοί στόχοι των οργανώσεων αυτών εστιάζουν κυρίως στην αντιμετώπιση της φτώχειας, των κοινωνικών διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού. Παράλληλα, σημαντικό πεδίο δράσης τους αποτελεί η φροντίδα ευπαθών και ευάλωτων ομάδων, η παροχή αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικού χαρακτήρα, καθώς και η συμβολή σε πολιτικές απασχόλησης και τοπικής ανάπτυξης. Με αυτή την έννοια, οι φορείς κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα δεν περιορίζονται σε φιλανθρωπικές ή εθελοντικές παρεμβάσεις, αλλά μπορούν να λειτουργήσουν ως οργανωμένοι κοινωνικοί και αναπτυξιακοί μηχανισμοί, ιδίως όταν συνδέονται με τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας.

Η χαρτογράφηση της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα ανέδειξε πέντε βασικά χαρακτηριστικά των ελληνικών φορέων, όπως αποτυπώνονται από το Υπουργείο Εργασίας (2017). Πρώτον, οι περισσότεροι φορείς είναι σχετικά νέοι, γεγονός που δείχνει ότι ο τομέας βρίσκεται ακόμη σε φάση διαμόρφωσης και θεσμικής ωρίμανσης. Δεύτερον, λειτουργούν κυρίως σε τοπικό επίπεδο και συνδέονται με σαφείς κοινωνικούς στόχους. Τρίτον, δραστηριοποιούνται σε ευρύ φάσμα κλάδων, γεγονός

που αναδεικνύει τις δυνατότητες του τομέα αλλά και την ανάγκη για σταθερή χρηματοδοτική υποστήριξη. Τέταρτον, οι κοινωνικοί επιχειρηματίες εμφανίζονται αισιόδοξοι και συχνά διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και ηγετικές ικανότητες. Πέμπτον, παρατηρείται ποικιλομορφία στη στελέχωση, στη διοίκηση και στον τρόπο εσωτερικής οργάνωσης των φορέων. Για τον Δήμο Ήλιδας, τα στοιχεία αυτά είναι ιδιαίτερα χρήσιμα, καθώς δείχνουν ότι η ανάπτυξη τοπικών φορέων ΚΑΛΟ είναι εφικτή, υπό την προϋπόθεση ότι θα υπάρξει στοχευμένη υποστήριξη για την αντιμετώπιση γεωγραφικών, χρηματοδοτικών και οργανωτικών εμποδίων.

Στην ελληνική πραγματικότητα, οι φορείς ΚΑΛΟ διακρίνονται σε διαφορετικές κατηγορίες, ανάλογα με τη νομική μορφή, το αντικείμενο δραστηριότητας και τη γεωγραφική τους παρουσία. Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις αποτελούν την πιο διαδεδομένη μορφή κοινωνικής επιχείρησης στη χώρα. Η δράση τους εντοπίζεται κυρίως σε τομείς όπως η φροντίδα ευάλωτων ομάδων, η αγροδιατροφή, ο πολιτισμός, η εκπαίδευση, οι περιβαλλοντικές υπηρεσίες και οι υπηρεσίες συλλογικής ωφέλειας. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης, με πιο μακρά θεσμική παρουσία, δραστηριοποιούνται κυρίως στον χώρο της ψυχικής υγείας και συνδέονται με την εργασιακή και κοινωνική επανένταξη ατόμων με ψυχικές διαταραχές. Παράλληλα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, παρά τα διαχρονικά προβλήματα διοίκησης, χρηματοδότησης και αξιοπιστίας που έχουν αντιμετωπίσει, εξακολουθούν να έχουν σημαντικό ρόλο στην τοπική παραγωγή, στη μεταποίηση και στην εμπορία αγροτικών προϊόντων (Kostas, 2013).

Η γεωγραφική κατανομή των φορέων ΚΑΛΟ στην Ελλάδα παρουσιάζει έντονες ανισότητες. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση παρατηρείται στη Θεσσαλονίκη, στην Αθήνα και γενικότερα στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες πρόσβασης σε πληροφόρηση, δίκτυα, χρηματοδοτικά εργαλεία και υποστηρικτικές υπηρεσίες. Αντίθετα, οι περιφερειακοί και αγροτικοί δήμοι εμφανίζουν συχνά χαμηλότερη παρουσία φορέων ΚΑΛΟ. Η υστέρηση αυτή δεν οφείλεται απαραίτητα σε έλλειψη κοινωνικών αναγκών ή τοπικών δυνατοτήτων, αλλά κυρίως σε δυσκολίες

πρόσβασης σε τεχνογνωσία, χρηματοδότηση, δικτύωση και εξειδικευμένη συμβουλευτική υποστήριξη. Στην περιφέρεια, η ΚΑΛΟ λειτουργεί συχνά σε μικρή κλίμακα, εξαρτάται περισσότερο από δημοτικές ή ευρωπαϊκές επιδοτήσεις και αντιμετωπίζει μεγαλύτερες δυσκολίες εμπορικής βιωσιμότητας (Kostas, 2022).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Γενικού Μητρώου Φορέων ΚΑΛΟ του Αυγούστου 2022, στην Ελλάδα ήταν εγγεγραμμένοι 2.213 φορείς, εκ των οποίων 1.729 εμφανίζονταν ως πλήρως ενεργοί. Η μεγάλη πλειονότητα των ενεργών φορέων, δηλαδή 1.612 φορείς ή ποσοστό 93,2%, ανήκε στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, ενώ 117 φορείς, δηλαδή ποσοστό 6,8%, εντάσσονταν στο Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων ΚΑΛΟ (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2023). Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι ο θεσμικός πυρήνας της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα εξακολουθεί να συγκεντρώνεται κυρίως γύρω από τις κοινωνικές επιχειρήσεις και λιγότερο γύρω από άλλες μορφές φορέων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας.

Η κυρίαρχη νομική μορφή είναι η ΚοινΣΕπ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, με 1.514 φορείς, δηλαδή ποσοστό 93,9% των φορέων του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Αντίθετα, οι ΚοινΣΕπ Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, οι ΚοιΣΠΕ, οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων και οι ΚοινΣΕπ Ένταξης Ειδικών Ομάδων αντιπροσωπεύουν συνολικά μόλις το 6,1%. Η άνιση αυτή κατανομή δείχνει ότι, παρότι το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει διαφορετικές κατηγορίες φορέων, στην πράξη η ανάπτυξη του τομέα συγκεντρώνεται κυρίως σε μορφές ευρύτερης συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως ένδειξη ευελιξίας της συγκεκριμένης μορφής, αλλά και ως ένδειξη ότι οι πιο απαιτητικές μορφές ένταξης ευάλωτων ή ειδικών ομάδων χρειάζονται ισχυρότερη υποστήριξη.

Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στους φορείς ΚΑΛΟ. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα, στο 46% των φορέων ΚΑΛΟ στην Ελλάδα οι γυναίκες αποτελούν πάνω από το 50% των μελών, ενώ στο 44% των περιπτώσεων γυναίκες κατέχουν θέση Προέδρου ή Διαχειρίστριας (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2023). Τα στοιχεία αυτά αναδεικνύουν μια

σημαντική διάσταση ισότητας φύλου στο πεδίο της ΚΑΛΟ, καθώς δείχνουν ότι οι γυναίκες δεν συμμετέχουν μόνο ως μέλη, αλλά αναλαμβάνουν και θέσεις ευθύνης και διοίκησης. Η διάσταση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς η ΚΑΛΟ μπορεί να λειτουργήσει ως πεδίο ενδυνάμωσης, συμμετοχής και επαγγελματικής ενεργοποίησης γυναικών, ιδίως σε τοπικές κοινωνίες όπου οι ευκαιρίες απασχόλησης είναι περιορισμένες.

Παρά τους θετικούς αυτούς δείκτες, η πορεία των νέων εγγραφών παρουσιάζει κάμψη μετά το 2018. Η μείωση αυτή μπορεί να συνδεθεί με την υποχώρηση του αρχικού ενθουσιασμού που συνόδευσε τη θεσμική κατοχύρωση της ΚΑΛΟ, αλλά και με τις πρακτικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φορείς στην καθημερινή τους λειτουργία. Η γραφειοκρατία, η περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοδότηση, η δυσκολία ανάπτυξης βιώσιμων επιχειρηματικών μοντέλων και οι ασάφειες του θεσμικού πλαισίου φαίνεται να επηρέασαν την περαιτέρω ανάπτυξη του τομέα. Επομένως, η αριθμητική αύξηση των φορέων δεν αρκεί από μόνη της για την εδραίωση της ΚΑΛΟ, εάν δεν συνοδεύεται από βιώσιμες δομές υποστήριξης και πραγματική ένταξη των φορέων σε τοπικά αναπτυξιακά και κοινωνικά σχέδια.

Ο κύκλος εργασιών των φορέων ΚΑΛΟ ανήλθε σε 43,9 εκατ. ευρώ το 2019, ενώ το 2020 μειώθηκε σε 36,9 εκατ. ευρώ. Η μείωση αυτή αποδίδεται κυρίως στις επιπτώσεις της πανδημίας, αλλά και στη μειωμένη αναφορά οικονομικών στοιχείων από τους φορείς. Παρά τη συνολική μείωση, ο μέσος κύκλος εργασιών ανά φορέα παρέμεινε σχετικά σταθερός, καθώς διαμορφώθηκε στις 55.971 ευρώ το 2019 και στις 54.355 ευρώ το 2020 (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2023). Η σχετική αυτή σταθερότητα δείχνει ότι αρκετοί μεμονωμένοι φορείς κατάφεραν να διατηρήσουν ένα βασικό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας ακόμη και σε συνθήκες κρίσης. Παράλληλα, η Δυτική Ελλάδα, στην οποία υπάγεται διοικητικά ο Δήμος Ήλιδας, συγκαταλέγεται στις περιφέρειες με σχετικά υψηλή πυκνότητα φορέων ΚΑΛΟ ανά 100.000 κατοίκους. Το στοιχείο αυτό δημιουργεί μια θετική βάση για την περαιτέρω αξιοποίηση της κοινωνικής οικονομίας σε τοπικό επίπεδο.

3.4 Προκλήσεις εφαρμογής στην ελληνική πραγματικότητα

Παρά τη θεσμική αναγνώριση και τη σταδιακή ανάπτυξη του πεδίου, η εφαρμογή της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σημαντικά διαρθρωτικά εμπόδια. Τα κυριότερα προβλήματα αφορούν τη γραφειοκρατία, τη φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση, την ανεπαρκή χρηματοδότηση, την περιορισμένη πρόσβαση σε ιδιωτικά κεφάλαια και ευρωπαϊκά προγράμματα, την έλλειψη κατάλληλης εκπαίδευσης και τεχνογνωσίας, καθώς και τη χαμηλή αναγνωρισιμότητα της ΚΑΛΟ στην κοινή γνώμη. Επιπλέον, η περιορισμένη δικτύωση μεταξύ των φορέων δυσχεραίνει την ανταλλαγή καλών πρακτικών, τη συνεργασία, τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας και την ανάπτυξη κοινών στρατηγικών παρέμβασης (Kostas et al., 2017).

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα είναι η εξάρτηση πολλών φορέων ΚΑΛΟ από εξωτερική χρηματοδότηση. Πολλές κοινωνικές παρεμβάσεις, ιδίως σε επίπεδο δήμων, στηρίζονται σε χρηματοδοτούμενα προγράμματα συγκεκριμένης διάρκειας. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι υπηρεσίες συχνά διακόπτονται όταν ολοκληρωθεί ο αντίστοιχος κύκλος χρηματοδότησης. Η ασυνέχεια αυτή επηρεάζει αρνητικά τόσο τους ωφελούμενους όσο και την αξιοπιστία των ίδιων των φορέων. Σε αυτό το περιβάλλον, η ΚΑΛΟ μπορεί να λειτουργήσει ως συμπληρωματικό εργαλείο που ενισχύει τη βιωσιμότητα των κοινωνικών παρεμβάσεων, υπό την προϋπόθεση όμως ότι δεν στηρίζεται αποκλειστικά σε επιδοτήσεις. Απαιτείται συντονισμός, μακροπρόθεσμος σχεδιασμός, επιχειρηματική επάρκεια και πολιτική βούληση σε τοπικό επίπεδο (Adam, 2018; Αδάμ και Παπαθεοδώρου, 2010).

Οι δυσκολίες αυτές δεν αποτελούν αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει ότι, παρά την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, οι φορείς της αντιμετωπίζουν κοινές προκλήσεις σε ολόκληρη την Ευρώπη. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται η δυσκολία πρόσβασης σε χρηματοδότηση, η αδυναμία κλιμάκωσης επιτυχημένων πρωτοβουλιών, η έλλειψη διαχειριστικής και επιχειρηματικής εμπειρίας, η χαμηλή αναγνωρισιμότητα από το ευρύ κοινό και η

περιορισμένη εμπιστοσύνη εκ μέρους δημόσιων φορέων και διοικητικών μηχανισμών. Η ανεπαρκής χρηματοδότηση θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους περιοριστικούς παράγοντες, καθώς οι φορείς ΚΑΛΟ δυσκολεύονται να αποκτήσουν πρόσβαση σε συμβατικά τραπεζικά δάνεια, κυρίως λόγω έλλειψης εξασφαλίσεων, μικρού μεγέθους, σύντομου ιστορικού λειτουργίας και περιορισμένης κερδοφορίας (European Commission, 2013).

Για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων, ο Οδηγός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προτείνει τη δημιουργία ολοκληρωμένων υποστηρικτικών οικοσυστημάτων. Τα οικοσυστήματα αυτά δεν περιορίζονται σε ένα μόνο μέτρο, αλλά συνδυάζουν κατάλληλο νομικό πλαίσιο, χρηματοδοτικά εργαλεία, εκπαίδευση, συμβουλευτική, δικτύωση και υποστηρικτικές δομές. Η εμπειρία δείχνει ότι η επιτυχία των φορέων ΚΑΛΟ εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητά τους να συνεργάζονται μεταξύ τους και με δημόσιους, ιδιωτικούς και κοινοτικούς φορείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ιταλική κοινοπραξία «In Concerto», η οποία κατάφερε να δημιουργήσει 1.300 θέσεις εργασίας σε μια περιοχή 100.000 κατοίκων. Το παράδειγμα αυτό δείχνει ότι η βιώσιμη ανάπτυξη της ΚΑΛΟ δεν βασίζεται μόνο σε μεμονωμένες πρωτοβουλίες, αλλά κυρίως στη συνεργασία, τη δικτύωση και τη δημιουργία σταθερών τοπικών οικοσυστημάτων (European Commission, 2013).

Η ανάλυση SWOT που περιλαμβάνεται στο Επικαιροποιημένο Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία αποτυπώνει με σαφήνεια τα δυνατά σημεία, τις αδυναμίες, τις ευκαιρίες και τις απειλές που χαρακτηρίζουν την ΚΑΛΟ στην Ελλάδα (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2023). Στα δυνατά σημεία περιλαμβάνεται η ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου που επιτρέπει τη συμμετοχή των φορέων σε δημόσιες συμβάσεις, γεγονός που μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικό εργαλείο για τη σύνδεση της ΚΑΛΟ με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Επιπλέον, θετικό στοιχείο αποτελεί η ετοιμότητα πολλών φορέων για ενημέρωση, επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη. Ιδιαίτερη σημασία έχουν και οι θετικές εμπειρίες ορισμένων περιφερειών, μεταξύ των οποίων και η Δυτική Ελλάδα, στη στήριξη της κοινωνικής

οικονομίας. Το στοιχείο αυτό είναι κρίσιμο για τον Δήμο Ήλιδας, καθώς δείχνει ότι υπάρχουν περιφερειακές προϋποθέσεις πάνω στις οποίες μπορεί να στηριχθεί μια πιο συγκροτημένη τοπική στρατηγική.

Ωστόσο, οι αδυναμίες παραμένουν σημαντικές. Ανάμεσα στις κυριότερες συγκαταλέγονται η υπερρύθμιση και οι ασάφειες του Ν. 4430/2016, η ανεπαρκής γνώση των δημοσίων υπηρεσιών για την ΚΑΛΟ, η έλλειψη επιχειρηματικής κατάρτισης των μελών των φορέων και οι συνεχιζόμενες δυσκολίες πρόσβασης σε χρηματοδότηση. Το Σχέδιο Δράσης επισημαίνει επίσης ότι ορισμένες κρίσιμες διατάξεις του θεσμικού πλαισίου δεν έχουν ενεργοποιηθεί πλήρως. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο προβλέπεται νομοθετικά, αλλά δεν έχει ακόμη λειτουργήσει. Η μη ενεργοποίηση τέτοιων εργαλείων περιορίζει την πρακτική αποτελεσματικότητα του θεσμικού πλαισίου και ενισχύει την αίσθηση ότι η ΚΑΛΟ αναγνωρίζεται θεσμικά, χωρίς όμως να υποστηρίζεται επαρκώς σε επίπεδο εφαρμογής.

Τα ευρήματα αυτά συμπίπτουν με τις διαπιστώσεις της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας για τα εμπόδια ανάπτυξης της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα. Τόσο η Adam (2018) όσο και οι Kostas et al. (2017) επισημαίνουν ότι η ανάπτυξη του τομέα δεν μπορεί να βασιστεί αποκλειστικά στη θεσμική αναγνώριση ή σε αποσπασματικά χρηματοδοτικά προγράμματα. Αντίθετα, απαιτείται ένα συνεκτικό πλαίσιο πολιτικής που θα συνδυάζει πρόσβαση σε χρηματοδότηση, επιχειρηματική υποστήριξη, τεχνική βοήθεια, εκπαίδευση, δικτύωση και συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Για τον Δήμο Ήλιδας, αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη της ΚΑΛΟ δεν μπορεί να περιοριστεί στη δημιουργία μεμονωμένων φορέων. Χρειάζεται τοπικός σχεδιασμός, χαρτογράφηση αναγκών, αξιοποίηση διαθέσιμων πόρων, συνεργασία με περιφερειακούς μηχανισμούς και υποστήριξη των φορέων ώστε να αποκτήσουν πραγματική οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα.

Η ελληνική πραγματικότητα δείχνει ότι η ΚΑΛΟ διαθέτει σημαντικές δυνατότητες, αλλά η εφαρμογή της παραμένει άνιση και συχνά εύθραυστη. Η ύπαρξη θεσμικού

πλαίσιου, η συμμετοχή σε δημόσιες συμβάσεις, η παρουσία ενεργών φορέων και η σχετικά θετική εικόνα ορισμένων περιφερειών αποτελούν ισχυρά σημεία. Ωστόσο, η περιορισμένη χρηματοδότηση, η γραφειοκρατία, η έλλειψη τεχνογνωσίας, η ανεπαρκής κοινωνική αναγνωρισιμότητα και η αδύναμη δικτύωση εξακολουθούν να περιορίζουν την ανάπτυξη του τομέα. Για να μπορέσει η ΚΑΛΟ να λειτουργήσει ουσιαστικά ως εργαλείο κοινωνικής ένταξης και τοπικής ανάπτυξης, απαιτείται μετάβαση από την αποσπασματική ενίσχυση σε μια πιο ολοκληρωμένη στρατηγική υποστήριξης, ιδιαίτερα σε επίπεδο δήμων και περιφερειών.

4 Μεθοδολογία της Μελέτης

4.1 Ερευνητική προσέγγιση και φιλοσοφική βάση της μελέτης

Η παρούσα εργασία υιοθετεί ποιοτική ερευνητική προσέγγιση, βασισμένη στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, στην ανάλυση δευτερογενών δεδομένων και στη μελέτη περίπτωσης. Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθοδολογικής κατεύθυνσης συνδέεται με τον σκοπό της εργασίας, ο οποίος δεν είναι η πρωτογενής εμπειρική καταγραφή στάσεων ή απόψεων κατοίκων και στελεχών, αλλά η συστηματική κατανόηση του θεσμικού, κοινωνικού και τοπικού πλαισίου μέσα στο οποίο μπορεί να αναπτυχθεί η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στον Δήμο Ήλιδας.

Η εργασία ακολουθεί ειδικότερα τη λογική της ανάλυσης περίπτωσης, εστιάζοντας στον Δήμο Ήλιδας ως ενδεικτικό παράδειγμα ελληνικού περιφερειακού και μη μητροπολιτικού δήμου. Η ανάλυση περίπτωσης επιτρέπει την εις βάθος διερεύνηση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού και διοικητικού πλαισίου, χωρίς να απομονώνει το αντικείμενο από τις πραγματικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώνεται. Στην παρούσα μελέτη, ο Δήμος Ήλιδας δεν εξετάζεται ως μοναδική ή εξαιρετική περίπτωση, αλλά ως πεδίο εφαρμογής μέσα από το οποίο μπορούν να αναδειχθούν γενικότερες δυνατότητες και δυσκολίες της ΚΑΛΟ στην ελληνική περιφέρεια.

Η επιλογή ανάλυσης περίπτωσης μέσω δευτερογενών πηγών είναι κατάλληλη για τη συγκεκριμένη εργασία, διότι επιτρέπει την κατανόηση του τοπικού πλαισίου χωρίς να απαιτείται η ενεργός συμμετοχή κατοίκων, αιρετών ή διοικητικών στελεχών του δήμου. Με αυτόν τον τρόπο, η μελέτη στηρίζεται σε ήδη διαθέσιμα, δημόσια και θεσμικά τεκμηριωμένα δεδομένα, αποφεύγοντας ζητήματα πρόσβασης, δεοντολογίας και αντιπροσωπευτικότητας που θα προέκυπταν από τη συλλογή πρωτογενών δεδομένων (Ισαρη και Πουρκός, 2015).

Τα δευτερογενή δεδομένα που αξιοποιούνται περιλαμβάνουν δημογραφικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ 2021, πληροφορίες από την επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου Ήλιδας, στοιχεία της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, εκθέσεις του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, καθώς και ευρωπαϊκά έγγραφα πολιτικής για την κοινωνική οικονομία. Παράλληλα, η εργασία αξιοποιεί ελληνόγλωσση και αγγλόγλωσση επιστημονική βιβλιογραφία για την ΚΑΛΟ, την κοινωνική επιχειρηματικότητα, την Τοπική Αυτοδιοίκηση, την κοινωνική πολιτική και την τοπική ανάπτυξη.

Η μελέτη βασίζεται στη λογική της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και της κριτικής ανάλυσης δευτερογενών δεδομένων. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση επιτρέπει τη συγκέντρωση, οργάνωση και ερμηνεία της υφιστάμενης γνώσης γύρω από τη σχέση ΚΑΛΟ και Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ παράλληλα συμβάλλει στον εντοπισμό ερευνητικών κενών, θεωρητικών συγκλίσεων και πρακτικών περιορισμών (Babbie, 2018). Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η εργασία δεν περιορίζεται στην απλή παράθεση πηγών, αλλά επιδιώκει τη σύνθεση διαφορετικών προσεγγίσεων και τη σύνδεσή τους με το συγκεκριμένο παράδειγμα του Δήμου Ήλιδας.

Η φιλοσοφική βάση της μελέτης είναι ερμηνευτική, καθώς το ενδιαφέρον της δεν εστιάζει στη μέτρηση μεταβλητών ή στη στατιστική γενίκευση ευρημάτων, αλλά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η ΚΑΛΟ νοσηματοδοτείται, θεσμοθετείται και μπορεί να εφαρμοστεί σε τοπικό επίπεδο. Η ερμηνευτική προσέγγιση είναι συμβατή με μελέτες που εξετάζουν κοινωνικούς θεσμούς, δημόσιες πολιτικές και τοπικά πλαίσια

δράσης, καθώς δίνει έμφαση στη σχέση ανάμεσα στο θεσμικό περιβάλλον, τις κοινωνικές ανάγκες και τις δυνατότητες εφαρμογής πολιτικών. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση, ως ερευνητική μέθοδος, επιτρέπει τη σφαιρική κριτική αποτίμηση της διαθέσιμης γνώσης, τη συστηματική σύγκριση πηγών και τη διατύπωση τεκμηριωμένων συμπερασμάτων στη βάση δημοσιευμένης βιβλιογραφίας και αξιόπιστων δευτερογενών δεδομένων (Babbie, 2018; Ιωσηφίδης, 2008).

4.2 Σκοπός, ερευνητικά ερωτήματα και επιμέρους στόχοι

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τη σημασία, τον ρόλο και τη δυνητική συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, με ειδική αναφορά στον Δήμο Ήλιδας. Η μελέτη επιχειρεί να αναδείξει πώς η ΚΑΛΟ μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής πολιτικής, τοπικής ανάπτυξης, κοινωνικής ένταξης και αξιοποίησης τοπικών πόρων σε έναν περιφερειακό δήμο.

Με βάση τον παραπάνω σκοπό, η εργασία οργανώνεται γύρω από τρία βασικά ερευνητικά ερωτήματα. Το πρώτο ερώτημα αφορά το θεσμικό πλαίσιο που συνδέει την ΚΑΛΟ με την Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Το δεύτερο ερώτημα εξετάζει ποιες δυνατότητες και ποια εμπόδια εντοπίζονται στη βιβλιογραφία για την ανάπτυξη φορέων ΚΑΛΟ σε μη μητροπολιτικούς δήμους. Το τρίτο ερώτημα εστιάζει ειδικά στον Δήμο Ήλιδας και διερευνά ποιες τοπικές συνθήκες, ανάγκες και δυνατότητες θα μπορούσαν να στηρίξουν την ανάπτυξη πρωτοβουλιών ΚΑΛΟ.

Οι επιμέρους στόχοι της εργασίας είναι τέσσερις. Πρώτον, να παρουσιαστεί το θεωρητικό και εννοιολογικό πλαίσιο της ΚΑΛΟ, με έμφαση στους ορισμούς, τις αρχές, τις αξίες και τις βασικές μορφές φορέων. Δεύτερον, να αναλυθεί το ευρωπαϊκό και ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, με ιδιαίτερη αναφορά στους νόμους, στις πολιτικές και στα χρηματοδοτικά ή υποστηρικτικά εργαλεία που αφορούν την κοινωνική οικονομία. Τρίτον, να εξεταστεί η σχέση της ΚΑΛΟ με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, ιδίως ως προς την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, την απασχόληση, την κοινωνική ένταξη και την τοπική ανάπτυξη. Τέταρτον, να συνδεθεί η θεωρητική και θεσμική ανάλυση με τα

χαρακτηριστικά του Δήμου Ήλιδας, ώστε να διατυπωθούν τεκμηριωμένες προτάσεις πολιτικής στο επόμενο κεφάλαιο.

Για την επίτευξη των στόχων αυτών αξιοποιήθηκαν βιβλιογραφικές και θεσμικές πηγές που οργανώνονται σε τρεις βασικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ελληνόγλωσση και αγγλόγλωσση ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για την ΚΑΛΟ, την κοινωνική επιχειρηματικότητα, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και την κοινωνική πολιτική. Οι πηγές αυτές εντοπίστηκαν μέσω βάσεων και μηχανών αναζήτησης όπως Google Scholar, ResearchGate και SCOPUS. Η δεύτερη κατηγορία αφορά θεσμικά έγγραφα και νομοθετικά κείμενα, όπως ο Ν. 4019/2011, ο Ν. 4430/2016, έγγραφα της European Commission, εκθέσεις για το EKT+, το Social Economy Action Plan της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 2021 και η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 2023. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει δευτερογενή δεδομένα για τον Δήμο Ήλιδας, αντλημένα από επίσημες δημόσιες διαδικτυακές πηγές.

Η βιβλιογραφική αναζήτηση πραγματοποιήθηκε σε τρία στάδια. Στο πρώτο στάδιο εντοπίστηκε η βασική ελληνική και ευρωπαϊκή βιβλιογραφία για την ΚΑΛΟ και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Στο δεύτερο στάδιο αναλύθηκαν τα θεσμικά κείμενα, δηλαδή το νομοθετικό πλαίσιο, οι εκθέσεις πολιτικής και τα ευρωπαϊκά στρατηγικά κείμενα. Στο τρίτο στάδιο συλλέχθηκαν και οργανώθηκαν δευτερογενή δεδομένα που αφορούν τον Δήμο Ήλιδας, με στόχο τη σύνδεση της γενικής θεωρητικής και θεσμικής συζήτησης με το συγκεκριμένο τοπικό πλαίσιο.

Η κριτική σύνθεση των πηγών πραγματοποιήθηκε επίσης σε τρία επίπεδα. Αρχικά, κάθε πηγή αναγνώστηκε και αξιολογήθηκε χωριστά, με στόχο τον εντοπισμό των βασικών επιχειρημάτων, δεδομένων και συμπερασμάτων της. Στη συνέχεια, οι πηγές συγκρίθηκαν μεταξύ τους, ώστε να αναδειχθούν σημεία σύγκλισης, διαφοροποίησης ή αντίθεσης. Τέλος, τα ευρήματα οργανώθηκαν σε αφηγηματική σύνθεση, με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα και τους θεματικούς άξονες της εργασίας. Η αφηγηματική σύνθεση επιλέχθηκε επειδή είναι κατάλληλη για μελέτες που

συνδυάζουν θεωρητικές πηγές, θεσμικά κείμενα και δευτερογενή δεδομένα, χωρίς να αποσκοπούν σε ποσοτική μετα-ανάλυση.

Η ποιότητα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης επιδιώχθηκε να διασφαλιστεί μέσα από συγκεκριμένα κριτήρια. Πρώτον, δόθηκε προτεραιότητα σε αξιόπιστες πηγές, όπως peer-reviewed άρθρα, επιστημονικά βιβλία, επίσημες εκθέσεις και θεσμικά έγγραφα. Δεύτερον, αξιοποιήθηκαν τόσο υποστηρικτικές όσο και κριτικές προσεγγίσεις για την ΚΑΛΟ, ώστε η εργασία να μην παρουσιάζει το πεδίο μονοδιάστατα ή εξιδανικευμένα. Τρίτον, τα δευτερογενή δεδομένα για τον Δήμο Ήλιδας αντλήθηκαν αποκλειστικά από επίσημες και δημόσια διαθέσιμες πηγές, προκειμένου να διασφαλιστεί η αντικειμενικότητα και η επαληθευσιμότητά τους. Τέταρτον, τα ευρήματα οργανώθηκαν με βάση σαφείς θεματικές κατηγορίες, ώστε η ανάλυση να είναι συνεκτική και να συνδέεται άμεσα με τα ερευνητικά ερωτήματα.

Το συνολικό πλαίσιο ανάλυσης βασίζεται στη συστηματική επεξεργασία βιβλιογραφικών πηγών και δευτερογενών δεδομένων. Συνολικά αξιοποιήθηκαν περισσότερες από τριάντα ακαδημαϊκές πηγές, δεκαπέντε θεσμικά έγγραφα ή επίσημες εκθέσεις, καθώς και δευτερογενή δεδομένα από την ΕΛΣΤΑΤ, την ιστοσελίδα του Δήμου Ήλιδας και την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Τα ευρήματα οργανώνονται σε πέντε βασικούς θεματικούς άξονες, οι οποίοι αντιστοιχούν στη λογική των ερευνητικών ερωτημάτων και στη δομή της εργασίας.

4.3 Θεματικές Ενότητες/Άξονες

Η ανάλυση της εργασίας οργανώνεται γύρω από πέντε θεματικούς άξονες, οι οποίοι λειτουργούν ως πλαίσιο ταξινόμησης και ερμηνείας της βιβλιογραφίας και των δευτερογενών δεδομένων. Οι άξονες αυτοί επιτρέπουν τη μετάβαση από το γενικό θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο της ΚΑΛΟ στο ειδικότερο ζήτημα της εφαρμογής της σε έναν περιφερειακό δήμο, όπως ο Δήμος Ήλιδας.

Ο πρώτος θεματικός άξονας αφορά τον θεωρητικό ορισμό, τις αρχές και τα χαρακτηριστικά της ΚΑΛΟ. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται οι βασικές έννοιες της

κοινωνικής οικονομίας, της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, του τρίτου τομέα και της κοινωνικής καινοτομίας. Η βιβλιογραφία δείχνει ότι στην ελληνική πραγματικότητα η ΚΑΛΟ αντιμετωπίζεται συχνά κυρίως ως εργαλείο κοινωνικής φροντίδας και υποστήριξης ευάλωτων ομάδων, ενώ λιγότερο αναδεικνύεται η δυνατότητά της να λειτουργήσει ως πεδίο τοπικής ανάπτυξης, παραγωγικής ανασυγκρότησης και κοινωνικής καινοτομίας (Adam, 2018; Γεώργιας και Κώστας, 2018).

Ο δεύτερος θεματικός άξονας αφορά τη σχέση ΚΑΛΟ και Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η ανάλυση εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο οι δήμοι μπορούν να λειτουργήσουν όχι μόνο ως διοικητικοί φορείς παροχής υπηρεσιών, αλλά και ως ενεργοί συντελεστές δημιουργίας τοπικών οικοσυστημάτων κοινωνικής οικονομίας. Η βιβλιογραφία τονίζει ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να υποστηρίξει την ΚΑΛΟ μέσα από θεσμική βούληση, στρατηγικό σχεδιασμό, συνεργασίες, παραχώρηση πόρων, κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις και δικτύωση τοπικών φορέων (Σκαμνάκης, 2020; Jenkins et al., 2021; OECD, 2023b).

Ο τρίτος θεματικός άξονας εστιάζει στα εμπόδια που δυσχεραίνουν την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ στην ελληνική πραγματικότητα και ειδικότερα σε μη μητροπολιτικούς δήμους. Η βιβλιογραφία εντοπίζει ως βασικούς περιορισμούς τη δυσκολία πρόσβασης σε χρηματοδότηση, τη γραφειοκρατία, την έλλειψη επιχειρηματικής και διοικητικής τεχνογνωσίας, την αδυναμία δικτύωσης, τη χαμηλή αναγνωρισιμότητα του τομέα και την εξάρτηση από βραχυπρόθεσμα προγράμματα (Αδάμ και Παπαθεοδώρου, 2010; Kostas et al., 2017). Η εξέταση αυτών των εμποδίων είναι απαραίτητη, ώστε η ανάλυση να μην παρουσιάζει την ΚΑΛΟ ως αυτόματη λύση, αλλά ως πεδίο που απαιτεί υποστήριξη, σχεδιασμό και θεσμική συνέχεια.

Ο τέταρτος θεματικός άξονας αφορά τις δυνατότητες που μπορεί να προσφέρει η ΚΑΛΟ στον Δήμο Ήλιδας. Με βάση τη βιβλιογραφία και τα χαρακτηριστικά του τοπικού πλαισίου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τομείς όπως η αγροδιατροφή, ο πολιτισμός, οι υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας, η ανακύκλωση, η προστασία του περιβάλλοντος και η αξιοποίηση τοπικών δεξιοτήτων. Η βιβλιογραφία για τις

αγροτικές και περιφερειακές κοινωνικές επιχειρήσεις δείχνει ότι τέτοιες πρωτοβουλίες μπορούν να συμβάλουν στην κάλυψη ανικανοποίητων αναγκών, στη δημιουργία τοπικής απασχόλησης, στην κοινωνική συνοχή και στη σύνδεση οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων (van Twuijver et al., 2020).

Ο πέμπτος θεματικός άξονας αφορά τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής. Οι προτάσεις αυτές αναπτύσσονται στο επόμενο κεφάλαιο και συνδέονται με τα ευρήματα της βιβλιογραφικής και θεσμικής ανάλυσης. Στόχος τους είναι να αναδειχθούν πρακτικές κατευθύνσεις για την αξιοποίηση της ΚΑΛΟ από τον Δήμο Ήλιδας, με έμφαση στη θεσμική υποστήριξη, στη δικτύωση, στη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, στην ενίσχυση της κοινωνικής φροντίδας και στη σύνδεση της κοινωνικής οικονομίας με την τοπική ανάπτυξη.

Η μεθοδολογία της εργασίας είναι κατάλληλη για τον ερευνητικό της σκοπό, διότι συνδυάζει θεωρητική ανάλυση, θεσμική διερεύνηση και εφαρμογή σε συγκεκριμένο τοπικό πλαίσιο. Η χρήση δευτερογενών δεδομένων και βιβλιογραφικών πηγών επιτρέπει την τεκμηριωμένη προσέγγιση του ζητήματος, ενώ η μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας προσδίδει πρακτικό προσανατολισμό στην ανάλυση. Με αυτόν τον τρόπο, η εργασία δεν περιορίζεται στην περιγραφή της ΚΑΛΟ ως γενικού φαινομένου, αλλά εξετάζει τις προϋποθέσεις, τα εμπόδια και τις δυνατότητες εφαρμογής της σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

5 Η ΚΑΛΟ στο Πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του Δήμου Ήλιδας

5.1 Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην κοινωνική πολιτική

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει αποκτήσει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό και την εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής, ιδίως μετά τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν με τον Ν. Καποδίστριας (Ν. 2539/1997) και, στη συνέχεια, με τον Ν. Καλλικράτης (Ν. 3852/2010). Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αναδιαμόρφωσαν τη λειτουργία των δήμων, διεύρυναν τις αρμοδιότητές τους και τους κατέστησαν βασικούς φορείς άσκησης πολιτικών σε τοπικό επίπεδο. Ειδικότερα, με τον Καλλικράτη, οι δήμοι ανέλαβαν αυξημένες ευθύνες στους τομείς της κοινωνικής πρόνοιας, της υγείας, της παιδείας, του πολιτισμού και της τοπικής ανάπτυξης. Η εξέλιξη αυτή ενίσχυσε τον κοινωνικό ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ανέδειξε τους δήμους ως θεσμούς πρώτης γραμμής στην αντιμετώπιση κοινωνικών αναγκών.

Στο πλαίσιο αυτό, προγράμματα όπως το «Βοήθεια στο Σπίτι» παρέμειναν στενά συνδεδεμένα με τη λειτουργία των δήμων, καθώς καλύπτουν βασικές ανάγκες ηλικιωμένων, ατόμων με αναπηρία και ευάλωτων νοικοκυριών. Παράλληλα, από το 2016 και μετά, η ίδρυση των Κέντρων Κοινότητας μέσω συγχρηματοδοτούμενων από το ΕΚΤ Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων ενίσχυσε περαιτέρω τον ρόλο των δήμων ως κόμβων κοινωνικής υποστήριξης, πληροφόρησης και διασύνδεσης των πολιτών με προνοιακές παροχές και κοινωνικές υπηρεσίες (Σκαμνάκης, 2020). Με τον τρόπο αυτό, η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν περιορίζεται πλέον σε τεχνικές ή διοικητικές αρμοδιότητες, αλλά παρεμβαίνει άμεσα στην κοινωνική προστασία και στην καθημερινή ζωή των πολιτών.

Η περίπτωση του Δήμου Ήλιδας δείχνει πρακτικά αυτή τη διεύρυνση του κοινωνικού ρόλου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Στην επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου καταγράφονται δομές κοινωνικής αλληλεγγύης, όπως το Κέντρο Κοινότητας, η Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών και το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» (Δήμος Ήλιδας,

n.d.-a, n.d.-b, n.d.-c). Το Κέντρο Κοινότητας Δήμου Ήλιδας παρουσιάζεται ως πρώτο σημείο επαφής του πολίτη με την κοινωνική υπηρεσία του δήμου, παρέχοντας πληροφόρηση, παραπομπή σε προγράμματα πρόνοιας και κοινωνικής ένταξης, συμβουλευτική υποστήριξη και διασύνδεση με φορείς και υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας (Δήμος Ήλιδας, n.d.-a). Η λειτουργία αυτή είναι κρίσιμη για τη σχέση Δήμου και ΚΑΛΟ, διότι το Κέντρο Κοινότητας μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός χαρτογράφησης αναγκών και παραπομπής ωφελούμενων προς δράσεις ή φορείς κοινωνικής οικονομίας.

Αντίστοιχα, η Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών του Δήμου Ήλιδας εντάσσεται σε δράσεις καταπολέμησης της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων. Η δομή περιλαμβάνει Κοινωνικό Παντοπωλείο, Κοινωνικό Φαρμακείο και Παροχή Συσσιτίου, ενώ στοχεύει στη στήριξη οικονομικά αδύναμων κατοίκων μέσω παροχής τροφίμων, ειδών πρώτης ανάγκης και άλλων βασικών αγαθών (Δήμος Ήλιδας, n.d.-b· Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, n.d.). Η ίδια η περιγραφή της δομής αναφέρει τη σύνδεσή της με την τοπική κοινωνία, σχολεία και επιχειρήσεις για τη συλλογή προϊόντων. Αυτή η λειτουργία προσεγγίζει τη λογική της ΚΑΛΟ, καθώς συνδυάζει κοινωνική ωφέλεια, τοπική ενεργοποίηση, συνεργασία και κάλυψη βασικών αναγκών. Αν και η ύπαρξη της δομής δεν σημαίνει αυτομάτως ότι λειτουργεί ως φορέας ΚΑΛΟ, δημιουργεί πεδίο πιθανής συνέργειας με κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμούς, συλλόγους και ομάδες πολιτών.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι», το οποίο στον Δήμο Ήλιδας ξεκίνησε στον πρώην Δήμο Αμαλιάδας το 1998 και από το 2011 λειτουργεί στον ενιαίο Δήμο Ήλιδας, εξυπηρετώντας ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρία. Το πρόγραμμα απευθύνεται κατά προτεραιότητα σε άπορους, χαμηλοσυνταξιούχους, μοναχικά άτομα και πολίτες με σοβαρά προβλήματα υγείας που κινδυνεύουν από κοινωνική απομόνωση ή αποκλεισμό. Σκοπός του είναι η παραμονή των ηλικιωμένων και των ατόμων με αναπηρία στο οικείο φυσικό και κοινωνικό τους περιβάλλον, η αποφυγή ιδρυματοποίησης και η βελτίωση της ποιότητας ζωής τους

(Δήμος Ήλιδας, n.d.-c). Η συγκεκριμένη δομή συνδέεται άμεσα με το πεδίο της ΚΑΛΟ, καθώς οι υπηρεσίες κατ' οίκον φροντίδας, κοινωνικής υποστήριξης και συνοδείας αποτελούν διεθνώς βασικά πεδία δράσης κοινωνικών επιχειρήσεων και συνεταιριστικών σχημάτων φροντίδας.

Η διεύρυνση των κοινωνικών αρμοδιοτήτων καθιστά τους δήμους φυσικούς θεσμικούς εταίρους των φορέων της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Οι δήμοι διαθέτουν άμεση γνώση των τοπικών κοινωνικών αναγκών, έχουν επαφή με τους πολίτες, λειτουργούν κοινωνικές δομές, συμμετέχουν σε ευρωπαϊκά και εθνικά χρηματοδοτικά προγράμματα και μπορούν να αξιοποιούν εργαλεία δημόσιας πολιτικής για την ενίσχυση κοινωνικά προσανατολισμένων δράσεων. Από την άλλη πλευρά, οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να προσφέρουν ευελιξία, κοινωνική εγγύτητα, συμμετοχικότητα και δυνατότητα ενεργοποίησης τοπικών πόρων. Επομένως, η σχέση δήμων και ΚΑΛΟ μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά, εφόσον βασίζεται σε σαφές θεσμικό πλαίσιο, διαφάνεια και στρατηγικό σχεδιασμό.

Η σχέση αυτή δεν είναι μόνο θεωρητική, αλλά προβλέπεται και θεσμικά από τον Ν. 4430/2016. Το άρθρο 5 του νόμου ορίζει ότι οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού, τα ΝΠΔΔ και τα ΝΠΙΔ που ανήκουν στη Γενική Κυβέρνηση μπορούν να παραχωρούν τη χρήση κινητής και ακίνητης περιουσίας τους σε Φορείς ΚΑΛΟ για την ενίσχυση δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας (Ν. 4430/2016, άρθρ. 5). Η πρόβλεψη αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για δήμους όπως ο Δήμος Ήλιδας, επειδή η έλλειψη χώρων, υποδομών και εξοπλισμού αποτελεί συχνό εμπόδιο για την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων και συνεταιριστικών πρωτοβουλιών. Ένας δήμος μπορεί, συνεπώς, να στηρίζει έμπρακτα τοπικούς φορείς ΚΑΛΟ μέσω παραχώρησης γραφείων, αποθηκευτικών χώρων, εξοπλισμού ή άλλων διαθέσιμων υποδομών, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι προβλεπόμενες διαδικασίες διαφάνειας.

Επιπλέον, το άρθρο 6 του Ν. 4430/2016 προβλέπει ότι οι Φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις για τη μελέτη και εκτέλεση έργων και προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας με το Δημόσιο, φορείς του ευρύτερου δημόσιου

τομέα και ΟΤΑ α' και β' βαθμού (Ν. 4430/2016, άρθρ. 6). Οι συμβάσεις αυτές μπορούν να αφορούν υπηρεσίες ή προγράμματα που συνδέονται με τους καταστατικούς σκοπούς των φορέων ΚΑΛΟ και χρηματοδοτούνται από εθνικούς, περιφερειακούς ή συγχρηματοδοτούμενους πόρους. Για τον Δήμο Ήλιδας, η διάταξη αυτή δημιουργεί συγκεκριμένη νομική δυνατότητα συνεργασίας με εγγεγραμμένους φορείς ΚΑΛΟ σε τομείς όπως η κοινωνική φροντίδα, η υποστήριξη ευάλωτων ομάδων, η ανακύκλωση, η τοπική αγροδιατροφική παραγωγή, ο πολιτισμός και οι δράσεις κοινωνικής ένταξης.

Ο Οδηγός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2013) αναφέρεται ρητά στον καταλυτικό ρόλο των τοπικών αρχών για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας. Σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, οι δήμοι λειτουργούν ως ανάθετους αρχές που αναθέτουν σε φορείς ΚΑΛΟ την παροχή υπηρεσιών γενικού συμφέροντος. Οι υπηρεσίες αυτές μπορεί να αφορούν τον καθαρισμό δημόσιων χώρων, τη σίτιση σε σχολικές μονάδες, την υποστήριξη ηλικιωμένων, τη φροντίδα παιδιών, την ψυχοκοινωνική υποστήριξη ευάλωτων ομάδων ή άλλες δράσεις κοινωνικής ωφέλειας. Η πρακτική αυτή δείχνει ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική οικονομία όχι μόνο μέσω άμεσης χρηματοδότησης, αλλά και μέσω της αξιοποίησης των δημόσιων συμβάσεων ως εργαλείου κοινωνικής πολιτικής.

Η ενσωμάτωση κοινωνικών κριτηρίων στις δημόσιες συμβάσεις δεν απαιτεί αναγκαστικά ιδιαίτερα υψηλούς πόρους. Απαιτεί, όμως, πολιτική βούληση, διοικητική επάρκεια και γνώση των διαθέσιμων θεσμικών εργαλείων. Ένας δήμος μπορεί, για παράδειγμα, να σχεδιάζει διαγωνισμούς ή αναθέσεις με τρόπο που να λαμβάνει υπόψη την απασχόληση ευάλωτων ομάδων, την τοπική κοινωνική ωφέλεια, την περιβαλλοντική υπευθυνότητα ή τη συμβολή στην κοινωνική συνοχή. Ο ΟΟΣΑ επισημαίνει ότι οι τοπικές και περιφερειακές αρχές συχνά πρωτοπορούν στις κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες προμήθειες, καθώς μπορούν να αξιοποιούν την αγοραστική τους δύναμη για την αναζωογόνηση τοπικών οικονομιών, την πράσινη μετάβαση και την κοινωνική ένταξη (OECD, 2023a). Έτσι, η δημοτική πολιτική δεν περιορίζεται στην

προμήθεια μιας υπηρεσίας με το χαμηλότερο κόστος, αλλά μπορεί να συνδέεται με ευρύτερους κοινωνικούς στόχους.

Χαρακτηριστικά ευρωπαϊκά παραδείγματα δείχνουν ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης ακόμη και σε περιοχές μικρής κλίμακας ή αγροτικού χαρακτήρα. Η εμπειρία της κοιλάδας Stubai, μιας αγροτικής περιοχής περίπου 14.000 κατοίκων, δείχνει ότι η ισχυρή συνεταιριστική παράδοση και η τοπική συνεργασία μπορούν να στηρίξουν παραγωγική δραστηριότητα με εξαγωγικό προσανατολισμό. Αντίστοιχα, η ισπανική επαρχία Almería εξελίχθηκε σε σημαντικό κέντρο παραγωγής οπωροκηπευτικών, αξιοποιώντας τη δικτύωση των γεωργικών συνεταιρισμών και τη συλλογική οργάνωση των παραγωγών (European Commission, 2013). Τα παραδείγματα αυτά αναδεικνύουν ότι η περιφερειακότητα ή ο αγροτικός χαρακτήρας μιας περιοχής δεν αποτελούν ανυπέρβλητα εμπόδια για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, εφόσον υπάρχουν τοπική ηγεσία, συνεργασία και θεσμική στήριξη.

Για την ελληνική Τοπική Αυτοδιοίκηση, και ειδικότερα για δήμους όπως ο Δήμος Ήλιδας, τα παραδείγματα αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία. Ένας περιφερειακός δήμος διαθέτει συχνά περιορισμένους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους, αλλά ταυτόχρονα διαθέτει τοπική γνώση, κοινωνικά δίκτυα, αγροτική παραγωγή, πολιτιστικό απόθεμα και ανάγκες που μπορούν να μετατραπούν σε πεδία κοινωνικής και παραγωγικής δράσης. Η ΚΑΛΟ μπορεί να αξιοποιηθεί ως μηχανισμός σύνδεσης των δημοτικών υπηρεσιών με τοπικές συλλογικές πρωτοβουλίες, κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμούς και ομάδες πολιτών. Στην περίπτωση του Δήμου Ήλιδας, οι υπάρχουσες κοινωνικές δομές μπορούν να αποτελέσουν βάση για συνεργασίες σε κοινωνική φροντίδα και ένταξη, ενώ η αγροτική παραγωγή και η πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής μπορούν να στηρίξουν κοινωνικές επιχειρήσεις στον αγροδιατροφικό, πολιτιστικό και τουριστικό τομέα.

Ειδικότερα, η επίσημη παρουσίαση της Αρχαίας Ήλιδας από τον Δήμο αναδεικνύει τον αρχαιολογικό χώρο και το μουσείο ως σημαντικά στοιχεία

πολιτιστικής ταυτότητας, συνδέοντας την Ήλιδα με την ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων και την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής (Δήμος Ήλιδας, n.d.-d). Το στοιχείο αυτό μπορεί να συνδεθεί με την ΚΑΛΟ μέσα από κοινωνικές επιχειρήσεις ή συνεταιριστικά σχήματα που δραστηριοποιούνται σε πολιτιστικές διαδρομές, τοπικά προϊόντα, εναλλακτικό τουρισμό, εκπαιδευτικές δράσεις και κοινωφελείς πολιτιστικές υπηρεσίες. Με τον τρόπο αυτό, η κοινωνική οικονομία δεν θα περιορίζεται μόνο στην κοινωνική πρόνοια, αλλά θα μπορεί να συνδεθεί με την τοπική αναπτυξιακή ταυτότητα του δήμου.

Ωστόσο, ο ρόλος του δήμου δεν πρέπει να γίνει αντιληπτός ως ρόλος αντικατάστασης των φορέων ΚΑΛΟ ή ως μονομερής κρατικός έλεγχος της κοινωνικής οικονομίας. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν καλείται να υποκαταστήσει τους ίδιους τους φορείς, αλλά να διαμορφώσει τις προϋποθέσεις μέσα στις οποίες αυτοί μπορούν να λειτουργήσουν βιώσιμα και αποτελεσματικά. Αυτό σημαίνει δημιουργία ευνοϊκού πλαισίου συνεργασίας, παροχή πληροφόρησης, παραχώρηση υποδομών όπου είναι δυνατόν, συμμετοχικό σχεδιασμό, αξιοποίηση δημόσιων συμβάσεων και σύνδεση των φορέων ΚΑΛΟ με τις τοπικές κοινωνικές ανάγκες. Υπό αυτή την έννοια, ο δήμος λειτουργεί ως συντονιστής, υποστηρικτής και εγγυητής της δημόσιας ωφέλειας, χωρίς να ακυρώνει την αυτονομία και τον συμμετοχικό χαρακτήρα της ΚΑΛΟ (Σκαμνάκης, 2006, 2020).

Συνεπώς, η Τοπική Αυτοδιοίκηση αποτελεί κρίσιμο επίπεδο για την ανάπτυξη κοινωνικής πολιτικής με τοπικό προσανατολισμό. Η εγγύτητα προς τον πολίτη, η γνώση των τοπικών προβλημάτων και η δυνατότητα συνεργασίας με κοινωνικούς φορείς καθιστούν τους δήμους βασικούς κόμβους κοινωνικής παρέμβασης. Στην περίπτωση του Δήμου Ήλιδας, η ύπαρξη κοινωνικών δομών, η δυνατότητα αξιοποίησης προγραμματικών συμβάσεων, η δυνατότητα παραχώρησης δημοτικών πόρων σε Φορείς ΚΑΛΟ και η τοπική πολιτιστική και αγροτική ταυτότητα διαμορφώνουν ένα πεδίο δυναμικής σύνδεσης κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικής οικονομίας. Η σύνδεση αυτή μπορεί να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα, τη

συμμετοχικότητα και τη βιωσιμότητα των κοινωνικών πολιτικών, ιδίως σε μια περιοχή όπου οι κοινωνικές ανάγκες, οι περιορισμένοι πόροι και οι δυνατότητες τοπικής ενεργοποίησης συνυπάρχουν.

5.2 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση ως πεδίο κοινωνικής καινοτομίας

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία αναγνωρίζεται διεθνώς ως ένα από τα σημαντικότερα πεδία κοινωνικής καινοτομίας σε τοπικό επίπεδο. Η σημασία της έγκειται στο ότι συνδυάζει την οικονομική δραστηριότητα με την κοινωνική αποστολή, δημιουργώντας λύσεις που δεν μπορούν πάντοτε να παραχθούν μέσα από τις παραδοσιακές δημόσιες πολιτικές ή τις συμβατικές αγορές. Η κοινωνική καινοτομία δεν αφορά αποκλειστικά την τεχνολογική πρόοδο, αλλά κυρίως νέους τρόπους οργάνωσης, συνεργασίας, συμμετοχής και επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΚΑΛΟ μπορεί να προσφέρει στους δήμους πρακτικά εργαλεία για την αντιμετώπιση σύνθετων αναγκών, όπως η φροντίδα ευάλωτων ομάδων, η ανεργία, η κοινωνική απομόνωση, η περιβαλλοντική διαχείριση και η τοπική παραγωγική ανασυγκρότηση.

Σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης, η ανάπτυξη της ΚΑΛΟ αποτελεί πολιτική προτεραιότητα, καθώς ο τομέας αυτός θεωρείται ικανός να συμβάλει στην παραγωγική ανασυγκρότηση, να κινητοποιήσει κοινωνικές δυνάμεις, να επιδείξει σταθερότητα και ανθεκτικότητα σε εξωτερικές κρίσεις και να υποστηρίξει έναν δημοκρατικό σχεδιασμό της οικονομίας με βάση τις κοινωνικές ανάγκες (Υπουργείο Εργασίας, 2017). Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι αναγνωρίζει την ΚΑΛΟ όχι ως περιφερειακό ή επικουρικό πεδίο κοινωνικής πρόνοιας, αλλά ως ενεργό μηχανισμό οικονομικής και κοινωνικής αναδιοργάνωσης.

Ο τομέας της ΚΑΛΟ διαφοροποιείται από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα σε δύο βασικά επίπεδα. Πρώτον, οι δραστηριότητές του έχουν ως αφετηρία την κάλυψη κοινωνικών αναγκών και όχι την απεριόριστη επέκταση της κερδοφορίας. Δεύτερον, οι δράσεις αυτές οργανώνονται μέσα από συλλογικές και δημοκρατικές διαδικασίες συμμετοχής, οι οποίες επιτρέπουν στα μέλη, στους εργαζόμενους, στους

ωφελομένους και συχνά στην τοπική κοινότητα να έχουν ρόλο στη λήψη αποφάσεων (Υπουργείο Εργασίας, 2017). Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά, η ΚΑΛΟ μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα ανάμεσα στην κοινωνική πολιτική, την τοπική ανάπτυξη και τη συμμετοχική διακυβέρνηση.

Για έναν δήμο με περιορισμένους πόρους, όπως ο Δήμος Ήλιδας, η ΚΑΛΟ μπορεί να προσφέρει σημαντικές δυνατότητες. Ο δήμος δεν χρειάζεται να αναλάβει μόνος του το σύνολο του οικονομικού και οργανωτικού κόστους κάθε κοινωνικής παρέμβασης. Μπορεί, αντιθέτως, να συνεργαστεί με συλλογικά σχήματα που κινητοποιούν τοπικούς πόρους, ανθρώπινο κεφάλαιο, εθελοντική συμμετοχή, κοινωνική γνώση και παραγωγικές δυνατότητες. Με τον τρόπο αυτό, η κοινωνική πολιτική αποκτά πιο συμμετοχικό και αποκεντρωμένο χαρακτήρα, ενώ παράλληλα ενισχύεται η τοπική υπευθυνότητα και η αίσθηση συλλογικής ιδιοκτησίας των παρεμβάσεων.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να λειτουργήσει ως πεδίο κοινωνικής καινοτομίας ακριβώς επειδή βρίσκεται κοντά στους πολίτες και γνωρίζει τις ανάγκες της καθημερινότητας. Η εγγύτητα αυτή επιτρέπει στους δήμους να σχεδιάζουν πολιτικές που ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένα προβλήματα και όχι σε αφηρημένες ή γενικές κατηγορίες αναγκών. Η κοινωνική καινοτομία σε δημοτικό επίπεδο μπορεί να περιλαμβάνει συμμετοχικά εργαλεία σχεδιασμού, δημόσιες-κοινοτικές συμπράξεις, πιλοτικά μοντέλα παροχής υπηρεσιών, νέες μορφές συνεργασίας με κοινωνικές επιχειρήσεις και συνεταιρισμούς, καθώς και ενσωμάτωση κοινωνικών κριτηρίων στη δημόσια διαχείριση (Jenkins et al., 2021).

Σε πρακτικό επίπεδο, ένας δήμος μπορεί να αξιοποιήσει την ΚΑΛΟ για να δοκιμάσει νέες μορφές παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Για παράδειγμα, υπηρεσίες φροντίδας ηλικιωμένων, δράσεις ανακύκλωσης, προγράμματα ένταξης ανέργων, κοινωνικά παντοπωλεία, πολιτιστικές δράσεις, τοπικά αγροδιατροφικά δίκτυα και υπηρεσίες υποστήριξης ευάλωτων ομάδων μπορούν να οργανωθούν ή να ενισχυθούν μέσω συνεργασιών με φορείς ΚΑΛΟ. Η καινοτομία εδώ δεν βρίσκεται μόνο στο είδος της υπηρεσίας, αλλά στον τρόπο οργάνωσής της: στη συμμετοχή της κοινότητας, στην

αξιοποίηση τοπικών δεξιοτήτων, στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στη σύνδεση κοινωνικού σκοπού με οικονομική βιωσιμότητα.

Η διεθνής και ευρωπαϊκή εμπειρία δείχνει ότι οι πιο αποτελεσματικές τοπικές πολιτικές για την ΚΑΛΟ δεν είναι αποσπασματικές. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παραδείγματα δήμων και πόλεων στην Ισπανία, την Ιταλία και το Βέλγιο δείχνουν ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να ενσωματωθεί ουσιαστικά στην τοπική στρατηγική όταν υπάρχει μακροπρόθεσμος σχεδιασμός. Οι Chaves-Avila και Gallego-Bono (2020) αναδεικνύουν ότι οι πιο επιτυχημένες πολιτικές δεν βασίζονται σε μεμονωμένα μέτρα, αλλά σε ολοκληρωμένες στρατηγικές που συνδυάζουν θεσμική στήριξη, χρηματοδότηση, δικτύωση, τεχνική υποστήριξη και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι η ΚΑΛΟ δεν μπορεί να αναπτυχθεί ουσιαστικά μόνο μέσα από τη δημιουργία ενός ή δύο φορέων, αλλά χρειάζεται ένα ευρύτερο οικοσύστημα υποστήριξης.

Τα ευρωπαϊκά παραδείγματα παρέχουν χρήσιμα μαθήματα για τους ελληνικούς δήμους. Πρώτον, δείχνουν ότι η πολιτική στήριξη της ΚΑΛΟ πρέπει να έχει συνέχεια και να μην εξαρτάται αποκλειστικά από ευκαιριακές χρηματοδοτήσεις. Δεύτερον, αναδεικνύουν τη σημασία της δικτύωσης μεταξύ δήμου, κοινωνικών επιχειρήσεων, συνεταιρισμών, συλλόγων, εκπαιδευτικών φορέων και τοπικών επιχειρήσεων. Τρίτον, δείχνουν ότι η κοινωνική οικονομία χρειάζεται ορατότητα και κοινωνική αποδοχή, ώστε οι πολίτες να την αντιλαμβάνονται ως αξιόπιστο πεδίο δράσης και όχι ως περιθωριακή ή ασταθή πρωτοβουλία. Τέταρτον, υπογραμμίζουν την ανάγκη τεχνικής και διοικητικής υποστήριξης, διότι πολλοί φορείς ΚΑΛΟ διαθέτουν κοινωνική αποστολή αλλά δεν έχουν πάντα επαρκή επιχειρηματική ή οργανωτική τεχνογνωσία.

Για τον Δήμο Ήλιδας, η αξιοποίηση της ΚΑΛΟ ως πεδίου κοινωνικής καινοτομίας μπορεί να συνδεθεί με συγκεκριμένες τοπικές ανάγκες και δυνατότητες. Η αγροτική παραγωγή, η ανάγκη ενίσχυσης της απασχόλησης, η φροντίδα ηλικιωμένων, η υποστήριξη ευάλωτων ομάδων, ο πολιτισμός, η ανακύκλωση και η περιβαλλοντική διαχείριση μπορούν να αποτελέσουν πεδία ανάπτυξης κοινωνικών

επιχειρήσεων ή συνεταιριστικών πρωτοβουλιών. Ο δήμος μπορεί να λειτουργήσει ως συντονιστής, διευκολυντής και θεσμικός υποστηρικτής τέτοιων δράσεων, χωρίς να ακυρώνει την αυτονομία των φορέων. Έτσι, η κοινωνική καινοτομία μπορεί να αποκτήσει πρακτικό περιεχόμενο και να συνδεθεί με τη βελτίωση της καθημερινότητας των πολιτών.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να αποτελέσει προνομιακό πεδίο ανάπτυξης της κοινωνικής καινοτομίας, επειδή συνδέει τη θεσμική αρμοδιότητα με την άμεση γνώση της κοινότητας. Η ΚΑΛΟ προσφέρει στους δήμους τη δυνατότητα να σχεδιάσουν πολιτικές που δεν περιορίζονται στην παθητική παροχή υπηρεσιών, αλλά ενισχύουν τη συμμετοχή, την απασχόληση, τη συνεργασία και την τοπική ανθεκτικότητα. Για τον Δήμο Ήλιδας, η πρόκληση είναι να μετατρέψει αυτές τις δυνατότητες σε οργανωμένο σχέδιο δράσης, μέσα από συνεργασίες, θεσμική υποστήριξη και αξιοποίηση των τοπικών κοινωνικών και παραγωγικών πόρων.

5.3 Κοινωνικές ανάγκες και τοπική ανάπτυξη σε μη μητροπολιτικούς δήμους

Οι μη μητροπολιτικοί δήμοι στην Ελλάδα βρίσκονται αντιμέτωποι με ιδιαίτερες κοινωνικές και αναπτυξιακές προκλήσεις, οι οποίες καθιστούν την ΚΑΛΟ ιδιαίτερα σημαντική. Η γήρανση του πληθυσμού, η χαμηλή προστιθέμενη αξία της αγροτικής οικονομίας, η ανεπάρκεια κοινωνικών υπηρεσιών, η υψηλή ανεργία και η μετακίνηση εργατικού δυναμικού προς τα μεγάλα αστικά κέντρα αποτελούν κρίσιμα προβλήματα. Παράλληλα, σε αυτούς τους δήμους ο κοινωνικός ιστός είναι συχνά πιο συνεκτικός, η εμπιστοσύνη μεταξύ των κατοίκων ισχυρότερη και η γνώση των τοπικών αναγκών πιο άμεση. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να λειτουργήσουν ως πλεονεκτήματα για την ανάπτυξη φορέων ΚΑΛΟ, καθώς οι φορείς αυτοί βασίζονται στη συλλογική δράση, στη συμμετοχή και στην τοπική εμπιστοσύνη (Κώστας, 2014).

Ο Δήμος Ήλιδας δεν πρέπει να εξεταστεί μόνο ως ένας τυπικός περιφερειακός δήμος, αλλά ως ένας δήμος με έντονη χωρική διαφοροποίηση. Σύμφωνα με την επίσημη παρουσίαση του Δήμου, αποτελείται από δύο Δημοτικές Ενότητες, τη Δημοτική Ενότητα Αμαλιάδας και τη Δημοτική Ενότητα Πηνείας, ενώ περιλαμβάνει

μεγάλο αριθμό τοπικών κοινοτήτων και χωριών, όπως η Αρχαία Ήλιδα, τα Σαβάλια, η Ροβιάτα, το Χάβαρι, το Γεράκι, η Δάφνη, ο Κάμπος, η Οινόη, το Μαζαράκι και άλλες κοινότητες (Δήμος Ήλιδας, n.d.-a). Η χωρική αυτή διάρθρωση σημαίνει ότι οι κοινωνικές ανάγκες δεν συγκεντρώνονται μόνο στην Αμαλιάδα, αλλά κατανέμονται σε ένα ευρύτερο δίκτυο αγροτικών, ημιαστικών και μικρότερων οικισμών. Επομένως, η κοινωνική πολιτική του δήμου δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια κεντρική υπηρεσιακή λογική, αλλά χρειάζεται αποκεντρωμένες παρεμβάσεις, τοπική γνώση και συνεργασία με φορείς που έχουν άμεση επαφή με τις κοινότητες. Αυτό ακριβώς καθιστά την ΚΑΛΟ ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς οι φορείς της μπορούν να λειτουργήσουν ως ενδιάμεσοι μηχανισμοί ανάμεσα στον δήμο, τις τοπικές κοινότητες και τις ομάδες πληθυσμού που αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη δυσκολία πρόσβασης σε υπηρεσίες.

Στην περίπτωση του Δήμου Ήλιδας, η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας συγκεντρώνει περίπου το 4% των συνολικών ενεργών φορέων ΚΑΛΟ της χώρας, στοιχείο που φανερώνει ότι υπάρχει σημαντικό περιθώριο περαιτέρω ανάπτυξης (Υπουργείο Εργασίας, 2017). Ο αγροδιατροφικός τομέας της Ηλείας, με προϊόντα όπως το ελαιόλαδο, τα εσπεριδοειδή, η σταφίδα και τα λαχανοκηπευτικά, μπορεί να αποτελέσει κατάλληλη βάση για αγροτικούς και παραγωγικούς συνεταιρισμούς που θα αποκτήσουν ιδιότητα Φορέα ΚΑΛΟ. Παράλληλα, οι αυξημένες ανάγκες κοινωνικής φροντίδας στις αγροτικές κοινότητες δημιουργούν δυνατότητες για ΚοινΣΕπ που θα παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες.

Η αγροτική και ημιαστική φυσιογνωμία του Δήμου Ήλιδας δημιουργεί ένα διπλό πεδίο προκλήσεων και δυνατοτήτων. Από τη μία πλευρά, η εξάρτηση από τον πρωτογενή τομέα μπορεί να συνδέεται με εποχικότητα εισοδημάτων, εργασιακή επισφάλεια, δυσκολίες πρόσβασης σε αγορές και ανάγκη στήριξης μικρών παραγωγών. Από την άλλη πλευρά, ο αγροτικός χαρακτήρας της περιοχής παρέχει σημαντικό υπόβαθρο για κοινωνικά και συνεταιριστικά εγχειρήματα που θα μπορούσαν να συνδέσουν την παραγωγή με την τοπική κατανάλωση, την κοινωνική ένταξη, τη μεταποίηση μικρής κλίμακας και την προώθηση τοπικών προϊόντων. Η ύπαρξη

αγροτικών κοινοτήτων, παραλιακών περιοχών και πολιτιστικών πόρων επιτρέπει τη διαμόρφωση μικτών μορφών τοπικής ανάπτυξης, όπου η ΚΑΛΟ δεν περιορίζεται μόνο στην πρόνοια, αλλά μπορεί να συνδεθεί με παραγωγικές, περιβαλλοντικές και πολιτιστικές δράσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνική οικονομία μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός προστιθέμενης αξίας για την τοπική παραγωγή, ιδίως εάν συνδεθεί με συλλογικά σχήματα τυποποίησης, τοπικά δίκτυα διάθεσης, κοινωνικά παντοπωλεία, αγορές παραγωγών ή δράσεις κοινωνικής επιχειρηματικότητας στον αγροδιατροφικό τομέα.

Η εμπειρία άλλων ευρωπαϊκών χωρών δείχνει ότι η ΚΑΛΟ μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη αγροτικών και ημιαστικών περιοχών, ιδίως μέσα από τη δημιουργία τοπικών αλυσίδων αξίας που συνδέουν την παραγωγή, τη μεταποίηση, το τοπικό εμπόριο, τη φιλοξενία και τον πολιτισμό (Κώστας, 2013). Ο Δήμος Ήλιδας, λόγω της γειτνίασης με την Αρχαία Ολυμπία και της ύπαρξης ισχυρής αγροτικής παράδοσης, μπορεί να αξιοποιήσει την ΚΑΛΟ ως συνδετικό μηχανισμό ανάμεσα στην πολιτιστική κληρονομιά, την τοπική παραγωγή και την κοινωνική ανάπτυξη.

Οι κοινωνικές ανάγκες των μη μητροπολιτικών δήμων, όπως ο Δήμος Ήλιδας, διαφοροποιούνται από εκείνες των μεγάλων αστικών κέντρων. Η πληθυσμιακή γήρανση, η ανεργία, η εξάρτηση από τον πρωτογενή τομέα, η απουσία εξειδικευμένων υπηρεσιών και η δημογραφική συρρίκνωση απαιτούν λύσεις προσαρμοσμένες στο τοπικό περιβάλλον. Η βιβλιογραφία για τις αγροτικές κοινωνικές επιχειρήσεις αναδεικνύει ότι οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να ανταποκρίνονται σε τέτοιες ανάγκες με μεγαλύτερη ευελιξία σε σχέση με τις κεντρικά σχεδιασμένες δημόσιες υπηρεσίες (van Twuijver et al., 2020).

Πεδία όπως η φροντίδα ηλικιωμένων, η υποστήριξη ατόμων με αναπηρία, η τοπική αγροδιατροφική αλυσίδα, η ανακύκλωση και η πολιτιστική ανάπτυξη δημιουργούν σημαντικές ευκαιρίες για την ενεργοποίηση φορέων ΚΑΛΟ σε περιφερειακούς δήμους. Η τοπική γνώση, η κοινοτική εμπιστοσύνη και τα υφιστάμενα άτυπα δίκτυα αλληλοβοήθειας αποτελούν πόρους που μπορούν να αξιοποιηθούν. Ο

Kostas (2022), εξετάζοντας την περίπτωση του Δήμου Καβάλας, δείχνει ότι η συνεργασία δήμου και ΚοιΣΠΕ μπορεί να έχει ουσιαστικά κοινωνικά αποτελέσματα, ιδιαίτερα σε πεδία όπως η ψυχική υγεία και η εργασιακή ένταξη.

5.4 Κοινωνικές δομές και υπηρεσίες του Δήμου Ήλιδας

Ο Δήμος Ήλιδας είναι ένας μεσαίου μεγέθους δήμος της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, με μόνιμο πληθυσμό 29.347 κατοίκους σύμφωνα με την Απογραφή του 2021 (ΕΛΣΤΑΤ, 2023), και διοικητική έδρα την Αμαλιάδα. Η περιοχή του περιλαμβάνει αστικές, ημιαστικές και αγροτικές κοινότητες, ενώ η τοπική παραγωγή συνδέεται κυρίως με το ελαιόλαδο, τα εσπεριδοειδή και τη σταφίδα. Στα όρια του δήμου βρίσκεται και ο αρχαιολογικός χώρος της αρχαίας Ήλιδας, ο οποίος συνδέεται ιστορικά με τους Ολυμπιακούς Αγώνες της αρχαιότητας.

Η Αμαλιάδα, ως έδρα του Δήμου Ήλιδας, αποτελεί τον βασικό διοικητικό, εμπορικό και κοινωνικό πόλο της περιοχής. Η ίδια η ιστοσελίδα του Δήμου αναφέρει ότι η πόλη έχει πληθυσμό 16.841 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2021 και αποτελεί τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Ηλείας (Δήμος Ήλιδας, n.d.-b). Παράλληλα, χαρακτηρίζεται ως αγροτικός πεδινός οικισμός, γεγονός που δείχνει ότι ακόμη και το βασικό αστικό κέντρο του δήμου παραμένει άμεσα συνδεδεμένο με τον εύφορο ηλειακό κάμπο και την αγροτική παραγωγή. Η σύνδεση αυτή είναι κρίσιμη για την παρούσα εργασία, διότι δείχνει ότι ο Δήμος Ήλιδας δεν έχει μόνο ανάγκες κοινωνικής πρόνοιας, αλλά και δυνατότητες παραγωγικής και κοινωνικής ενεργοποίησης. Έτσι, η ΚΑΛΟ μπορεί να εξεταστεί όχι απλώς ως συμπληρωματικό εργαλείο κοινωνικής στήριξης, αλλά και ως μηχανισμός σύνδεσης της τοπικής οικονομίας με την κοινωνική πολιτική.

Ο δήμος διαθέτει ήδη κοινωνικές δομές και υπηρεσίες που μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία για ευρύτερες συνέργειες με φορείς ΚΑΛΟ. Στην κοινωνική του πολιτική περιλαμβάνονται δομές όπως το Κέντρο Κοινότητας, η Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών και το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» (Δήμος Ήλιδας, n.d.-a, n.d.-b). Τα Κέντρα Κοινότητας, τα οποία δημιουργήθηκαν μετά το 2016 μέσω

συγχρηματοδοτούμενων από το ΕΚΤ Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, προσφέρουν συμβουλευτικές και διαμεσολαβητικές υπηρεσίες σε ευπαθείς ομάδες (Σκαμνάκης, 2020).

Πέρα από τις βασικές κοινωνικές δομές, ιδιαίτερη σημασία έχει και η λειτουργία του ΚΕΠ Υγείας στον Δήμο Ήλιδας. Στην επίσημη παρουσίαση του Δήμου, το ΚΕΠ Υγείας περιγράφεται ως δημοτική δομή που εντάσσεται στο πλαίσιο της πρόληψης και της προαγωγής της υγείας, με στόχο την ενημέρωση των πολιτών, την καθοδήγηση για προληπτικές εξετάσεις, την παραπομπή σε υπηρεσίες υγείας και την υποστήριξη ευπαθών ή ανασφάλιστων ομάδων χωρίς οικονομική επιβάρυνση (Δήμος Ήλιδας, n.d.-c). Η ύπαρξη μιας τέτοιας δομής διευρύνει το κοινωνικό προφίλ του δήμου, καθώς δείχνει ότι η τοπική κοινωνική πολιτική δεν αφορά μόνο την υλική υποστήριξη ή την κατ' οίκον φροντίδα, αλλά και την πρόληψη, την ενημέρωση και την υγειονομική διαμεσολάβηση. Η σύνδεση με την ΚΑΛΟ είναι εμφανής, καθώς φορείς κοινωνικής οικονομίας θα μπορούσαν να υποστηρίξουν δράσεις ενημέρωσης, πρόληψης, συνοδείας ηλικιωμένων, προαγωγής υγείας, ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης και κοινοτικής φροντίδας σε συνεργασία με τις υφιστάμενες δημοτικές δομές.

Η Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών αποσκοπεί στην υποστήριξη ατόμων και οικογενειών που αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες διαβίωσης, μέσω της διανομής τροφίμων, ειδών πρώτης ανάγκης και άλλων βασικών αγαθών (Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, n.d.). Η ύπαρξη αυτών των δομών δείχνει ότι στον Δήμο Ήλιδας υπάρχει ήδη ένα πεδίο κοινωνικής παρέμβασης, πάνω στο οποίο μπορούν να οικοδομηθούν πιο οργανωμένες συνεργασίες με κοινωνικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμούς και άλλους φορείς ΚΑΛΟ.

Το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» έχει ιδιαίτερη σημασία για τον Δήμο Ήλιδας, διότι συνδέεται με τη γήρανση του πληθυσμού, την κοινωνική απομόνωση και την ανάγκη διατήρησης των ηλικιωμένων και των ατόμων με αναπηρία στο οικείο περιβάλλον τους. Σύμφωνα με τον Δήμο, το πρόγραμμα ξεκίνησε στον Δήμο Αμαλιάδας το 1998, επεκτάθηκε στον ευρύτερο Δήμο Αμαλιάδας το 2002 και από το

2011 λειτουργεί στον ενιαίο Δήμο Ήλιδας, καλύπτοντας ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρία. Απευθύνεται κατά προτεραιότητα σε άπορους, χαμηλοσυνταξιούχους, μοναχικά άτομα και πολίτες με σοβαρά προβλήματα υγείας, ενώ λειτουργεί με κοινωνικούς λειτουργούς, νοσηλεύτριες και οικογενειακές βοηθούς (Δήμος Ήλιδας, n.d.-e). Η δομή αυτή αναδεικνύει ένα κρίσιμο πεδίο στο οποίο η ΚΑΛΟ μπορεί να συνεισφέρει συμπληρωματικά, όχι αντικαθιστώντας τις δημοτικές υπηρεσίες, αλλά ενισχύοντάς τις μέσω δράσεων συνοδείας, κοινωνικής φροντίδας, κοινοτικής υποστήριξης, μεταφοράς ηλικιωμένων, δημιουργικής απασχόλησης και πρόληψης της μοναξιάς.

Η Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη της ΚΑΛΟ, επειδή δεν λειτουργεί μόνο ως μηχανισμός διανομής προϊόντων, αλλά και ως πεδίο ενεργοποίησης της τοπικής κοινωνίας. Η επίσημη περιγραφή του Δήμου αναφέρει ότι το Κοινωνικό Παντοπωλείο συνδέεται με τοπικές επιχειρήσεις, σχολεία και την τοπική κοινωνία για τη συλλογή τροφίμων, ειδών ατομικής υγιεινής, ειδών ένδυσης, βιβλίων, παιχνιδιών και άλλων προϊόντων, ενώ αντίστοιχη σύνδεση με την τοπική κοινωνία προβλέπεται και για τη Δομή Παροχής Συσσιτίου (Δήμος Ήλιδας, n.d.-d). Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό, διότι δείχνει ότι στον Δήμο Ήλιδας υπάρχουν ήδη πρακτικές τοπικής αλληλεγγύης, δικτύωσης και συλλογικής υποστήριξης, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν βάση για πιο οργανωμένες μορφές ΚΑΛΟ. Με άλλα λόγια, η ΚΑΛΟ δεν χρειάζεται να ξεκινήσει από μηδενική βάση· μπορεί να οικοδομηθεί πάνω σε υφιστάμενες πρακτικές αλληλεγγύης, εφόσον αυτές αποκτήσουν σταθερότερη οργάνωση, θεσμική στήριξη και συνεργασία με κοινωνικές επιχειρήσεις ή συνεταιριστικά σχήματα.

5.5 Δυνατότητες σύνδεσης του Δήμου Ήλιδας με φορείς ΚΑΛΟ

Ο Δήμος Ήλιδας παρουσιάζει σημαντικές δυνατότητες στον αγροδιατροφικό τομέα. Αγροτικοί συνεταιρισμοί, ομάδες παραγωγών και μικροί αγρότες μπορούν να ενταχθούν σε συλλογικά σχήματα ΚΑΛΟ, με στόχο την ενίσχυση της τυποποίησης, της πιστοποίησης και της εμπορίας τοπικών προϊόντων. Παράλληλα, η παρουσία του

αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας Ήλιδας δημιουργεί προοπτικές για κοινωνικές επιχειρήσεις που θα συνδέουν τον τοπικό πολιτισμό με τον εναλλακτικό τουρισμό και την τοπική παραγωγή.

Η πολιτιστική ταυτότητα του Δήμου Ήλιδας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πεδία σύνδεσης της ΚΑΛΟ με την τοπική ανάπτυξη. Η Αρχαία Ήλιδα, ως τόπος άμεσα συνδεδεμένος με την ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων, δεν αποτελεί μόνο μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και αναπτυξιακό πόρο που μπορεί να ενεργοποιηθεί μέσα από κοινωνικά και συνεργατικά σχήματα. Η τοποθέτηση πληροφοριακών πινακίδων προς τον Αρχαιολογικό Χώρο και το Μουσείο της Αρχαίας Ήλιδας στον νέο αυτοκινητόδρομο Πατρών–Πύργου αναδεικνύει την προσπάθεια του Δήμου να ενισχύσει την ορατότητα της περιοχής και να συνδέσει την πολιτιστική της ταυτότητα με την τουριστική ανάπτυξη (Δήμος Ήλιδας, 2025). Σε αυτό το πλαίσιο, φορείς ΚΑΛΟ θα μπορούσαν να δραστηριοποιηθούν σε πεδία όπως πολιτιστικές διαδρομές, εκπαιδευτικά προγράμματα, οι ξεναγήσεις, η προβολή τοπικών προϊόντων, οι δράσεις εναλλακτικού τουρισμού και η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων με κοινωνικό και συμμετοχικό χαρακτήρα. Με αυτόν τον τρόπο, η πολιτιστική κληρονομιά δεν θα αντιμετωπιζόταν μόνο ως στοιχείο ιστορικής μνήμης, αλλά και ως ενεργός πόρος τοπικής ανάπτυξης, απασχόλησης και κοινωνικής συμμετοχής. Η σύνδεση πολιτισμού, τουρισμού, τοπικής παραγωγής και κοινωνικής οικονομίας μπορεί να δημιουργήσει νέες δυνατότητες για τον Δήμο Ήλιδας, ιδίως εάν ενταχθεί σε ένα ευρύτερο σχέδιο συνεργασίας ανάμεσα στον δήμο, τους τοπικούς φορείς, τους παραγωγούς, τα σχολεία, τους πολιτιστικούς συλλόγους και πιθανούς φορείς ΚΑΛΟ.

Ο Ν. 4430/2016 προβλέπει ρητά, στο άρθρο 5 παρ. 3, ότι οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού, τα ΝΠΔΔ και τα ΝΠΙΔ που ανήκουν στη Γενική Κυβέρνηση μπορούν, με απόφαση του αρμόδιου διοικητικού τους οργάνου, να παραχωρούν τη χρήση κινητής και ακίνητης περιουσίας τους σε φορείς ΚΑΛΟ (Ν. 4430/2016, άρθρ. 5). Η διάταξη αυτή παρέχει στους δήμους τη δυνατότητα να διαθέτουν υποδομές, γραφεία, αποθήκες

ή εξοπλισμό σε κοινωνικές επιχειρήσεις, χωρίς να απαιτείται ιδιαίτερα σύνθετη διοικητική διαδικασία.

Επιπλέον, το άρθρο 6 του ίδιου νόμου προβλέπει τη δυνατότητα σύναψης προγραμματικών συμβάσεων μεταξύ φορέων ΚΑΛΟ και ΟΤΑ α' και β' βαθμού για την εκτέλεση έργων και προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας (Ν. 4430/2016, άρθρ. 6). Η ρύθμιση αυτή επιτρέπει στον Δήμο Ήλιδας να αναθέτει, υπό τον απαιτούμενο έλεγχο νομιμότητας από το Ελεγκτικό Συνέδριο, υπηρεσίες κοινωνικού χαρακτήρα σε εγγεγραμμένους φορείς ΚΑΛΟ της περιοχής. Με αυτόν τον τρόπο, μπορούν να ενισχυθούν ταυτόχρονα οι κοινωνικές υπηρεσίες του δήμου και οι τοπικοί φορείς κοινωνικής οικονομίας.

Παρά το ευνοϊκό αυτό θεσμικό πλαίσιο, η SWOT ανάλυση του Σχεδίου Δράσης επισημαίνει ότι πολλές δημόσιες υπηρεσίες και δήμοι δεν αξιοποιούν επαρκώς τις σχετικές δυνατότητες, κυρίως λόγω ελλειπών ενημέρωσης για το πλαίσιο της ΚΑΛΟ (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2023). Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την ανάγκη για ειδικά προγράμματα επιμόρφωσης δημοτικών στελεχών, πρόβλεψη που περιλαμβάνεται και στη Δράση 17 του Εθνικού Σχεδίου Δράσης.

Ο ΟΟΣΑ (2025), σε πρόσφατη συνθετική έκθεση για την κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη, υπογραμμίζει τον κρίσιμο ρόλο των δήμων στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Ιδίως σε πεδία όπως η φροντίδα ηλικιωμένων και η κοινωνική στέγαση, οι δήμοι λειτουργούν σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες ως ανάθετουσες αρχές που αξιοποιούν φορείς ΚΑΛΟ για την παροχή υπηρεσιών (OECD, 2025). Ο ΟΟΣΑ διακρίνει τέσσερις βασικές λειτουργίες των τοπικών αρχών: α) τη διαμόρφωση νομικού και κανονιστικού πλαισίου, β) τη χρηματοδότηση και ανάθεση συμβάσεων, γ) την ενίσχυση ικανοτήτων και δ) τη διευκόλυνση της δικτύωσης μεταξύ φορέων.

Για αγροτικές και ημιαστικές περιοχές με χαμηλότερο βαθμό ανάπτυξης, όπως ο Δήμος Ήλιδας, ο ΟΟΣΑ (2025) επισημαίνει ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να καλύψει υπηρεσίες που η αγορά δεν παρέχει επαρκώς, όπως κατ' οίκον φροντίδα,

μεταφορά ηλικιωμένων και υπηρεσίες δημιουργικής απασχόλησης ή αναψυχής για παιδιά. Η ελληνική εμπειρία των ΚοιΣΠΕ, δηλαδή φορέων ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης που συχνά λειτουργούν σε συνεργασία με δήμους, αποτελεί παράδειγμα που μπορεί να αξιοποιηθεί και σε άλλα πεδία κοινωνικής φροντίδας (OECD, 2025).

Στον χώρο των κοινωνικών υπηρεσιών, η φροντίδα ηλικιωμένων, η ένταξη ατόμων με αναπηρία και η υποστήριξη μονογονεϊκών οικογενειών μπορούν να αποτελέσουν πεδία συνεργασίας ανάμεσα στον δήμο και φορείς ΚΑΛΟ, μέσω ανάθεσης κοινωνικών υπηρεσιών. Η σύνδεση αυτή προϋποθέτει κατάλληλη αξιοποίηση του θεσμικού πλαισίου του Ν. 4430/2016, πολιτική βούληση και διαθέσιμα χρηματοδοτικά εργαλεία. Εφόσον η ΚΑΛΟ ενταχθεί σε ένα ολοκληρωμένο τοπικό σχέδιο κοινωνικής πολιτικής, μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των κοινωνικών παρεμβάσεων του Δήμου Ήλιδας.

5.6 Ερευνητικό κενό και αιτιολόγηση της μελέτης περίπτωσης

Για τη βιώσιμη λειτουργία μιας ΚοινΣΕπ στον Δήμο Ήλιδας, η βιβλιογραφία αναδεικνύει τρεις βασικές προϋποθέσεις ή πυλώνες (European Commission, 2013). Ο πρώτος είναι η κοινωνική διάσταση, δηλαδή ο σαφής εντοπισμός, η τεκμηρίωση και η κατανόηση μιας υπαρκτής κοινωνικής ανάγκης στην τοπική κοινωνία. Χωρίς πραγματική κοινωνική ανάγκη, η ίδρυση ενός φορέα ΚΑΛΟ είναι πιθανό να αποτύχει, καθώς δεν θα διαθέτει ουσιαστικό λόγο ύπαρξης. Ο δεύτερος είναι η συνεταιριστική διάσταση, η οποία αφορά την επιλογή κατάλληλων συνεργατών και τη συγκρότηση μιας λειτουργικής ομάδας, αφού το ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί τον σημαντικότερο παραγωγικό πόρο μιας κοινωνικής επιχείρησης. Ο τρίτος είναι η επιχειρηματική διάσταση, δηλαδή η ύπαρξη μελέτης βιωσιμότητας και επιχειρηματικού σχεδίου. Η οικονομική βιωσιμότητα δεν αντιτίθεται στον κοινωνικό σκοπό, αλλά αποτελεί προϋπόθεση για τη διατήρηση και τη διεύρυνση του κοινωνικού αντίκτυπου.

Τα συνηθέστερα λάθη κατά την ίδρυση μιας ΚοινΣΕπ συνδέονται ακριβώς με την παραγνώριση αυτών των τριών διαστάσεων. Τέτοια λάθη είναι η αντιμετώπιση της

δημιουργίας θέσεων εργασίας ως αυτοσκοπού και όχι ως αποτελέσματος μιας βιώσιμης δραστηριότητας, η παράλειψη μελέτης βιωσιμότητας, η ακατάλληλη σύνθεση της ιδρυτικής ομάδας, η απουσία δεξιοτήτων σε κρίσιμα πεδία όπως η λογιστική και το marketing, ο ασαφής καταστατικός σκοπός, η καθυστέρηση στην έναρξη δραστηριότητας στη ΔΟΥ και η λεγόμενη «αποστολική παρέκκλιση», δηλαδή η σταδιακή μετατόπιση προς εμπορικές πρακτικές εις βάρος της αρχικής κοινωνικής αποστολής (Οδηγός ίδρυσης ΚοινΣΕπ, n.d.). Για τον Δήμο Ήλιδας, η γνώση αυτών των κινδύνων είναι κρίσιμη, ώστε η υποστήριξη των τοπικών φορέων ΚΑΛΟ να μην περιοριστεί στην ίδρυση νέων σχημάτων, αλλά να στοχεύει στη βιώσιμη και ουσιαστική λειτουργία τους.

Ως προς τη χρηματοδότηση, οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να αξιοποιήσουν διαφορετικές πηγές. Σε αυτές περιλαμβάνονται το ΕΣΠΑ 2021–2027 μέσω εθνικών και περιφερειακών προγραμμάτων, τα προγράμματα της ΔΥΠΑ για επιδοτούμενη απασχόληση, το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, ο Εθνικός Αναπτυξιακός Νόμος 3908/2011, καθώς και εμπορικά έσοδα από συμβάσεις και παροχή υπηρεσιών. Βασική αρχή βιωσιμότητας είναι η διαφοροποίηση των πηγών εσόδων, ώστε ένας φορέας να μη στηρίζεται αποκλειστικά σε μία χρηματοδοτική πηγή (Οδηγός ίδρυσης ΚοινΣΕπ, n.d.). Επιπλέον, από την 1η Ιανουαρίου 2024, το ανώτατο όριο των ενισχύσεων de minimis αυξήθηκε σε 300.000 ευρώ ανά τριετία, γεγονός που διευρύνει τις δυνατότητες χρηματοδοτικής στήριξης.

Η ελληνική βιβλιογραφία για την ΚΑΛΟ επικεντρώνεται συνήθως είτε στα μεγάλα αστικά κέντρα είτε σε συγκεκριμένες κατηγορίες φορέων. Αντίθετα, οι μελέτες που εξετάζουν μη μητροπολιτικούς δήμους, όπως ο Δήμος Ήλιδας, είναι περιορισμένες. Το γεγονός αυτό συνιστά σημαντικό ερευνητικό κενό, ιδίως ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι δημοτικές αρχές περιφερειακών περιοχών μπορούν να εντάξουν την ΚΑΛΟ στην τοπική κοινωνική και αναπτυξιακή πολιτική τους. Η παρούσα εργασία επιδιώκει να συμβάλει σε αυτή τη συζήτηση, αξιοποιώντας τον Δήμο Ήλιδας ως παράδειγμα

Ιωάννα Θεοδωροπούλου, «Η σημασία, ο ρόλος και η συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας»

περιφερειακού δήμου με χαρακτηριστικά που συναντώνται σε πολλές ελληνικές τοπικές κοινωνίες.

6 Συμπεράσματα και Προτάσεις

Το παρόν κεφάλαιο συνοψίζει τα βασικά συμπεράσματα της εργασίας, απαντά στον γενικό προβληματισμό της μελέτης και διατυπώνει προτάσεις πολιτικής για την αξιοποίηση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στο επίπεδο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η εργασία βασίστηκε σε βιβλιογραφική ανασκόπηση και ανάλυση δευτερογενών δεδομένων, με στόχο τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με ειδική αναφορά στον Δήμο Ήλιδας. Το βασικό ζήτημα που διατρέχει την εργασία δεν είναι μόνο αν η ΚΑΛΟ μπορεί να υπάρξει σε έναν περιφερειακό δήμο, αλλά υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να αποκτήσει πραγματικό κοινωνικό, αναπτυξιακό και θεσμικό περιεχόμενο.

Το κεντρικό συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι η ΚΑΛΟ στην Ελλάδα παραμένει ένα πεδίο με σημαντικές δυνατότητες, αλλά περιορισμένη πρακτική αξιοποίηση, ιδίως στην ελληνική περιφέρεια. Παρότι το θεσμικό πλαίσιο αναγνωρίζει τον ρόλο των φορέων ΚΑΛΟ και προβλέπει δυνατότητες συνεργασίας με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στην πράξη η κοινωνική οικονομία συχνά παραμένει άγνωστη, αποσπασματική ή περιορισμένη σε προνοιακές δράσεις. Η διαπίστωση αυτή συνδέεται με τη βιβλιογραφία, καθώς οι Adam (2019) και Kostas et al. (2017) επισημαίνουν ότι η έλλειψη ενημέρωσης, τεχνογνωσίας, θεσμικής εμπειρίας και σταθερών μηχανισμών υποστήριξης αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια για την ανάπτυξη του τομέα. Επομένως, η ΚΑΛΟ δεν υστερεί μόνο λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος ή πόρων, αλλά κυρίως λόγω απουσίας οργανωμένης στρατηγικής.

Ιδιαίτερα σημαντικό συμπέρασμα είναι ότι η ΚΑΛΟ δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή αποκλειστικά ως κοινωνική πρόνοια ή ως συμπληρωματικός μηχανισμός φιλανθρωπίας. Μια τέτοια αντίληψη περιορίζει τον ρόλο της και την αποσυνδέει από την παραγωγική, αναπτυξιακή και συμμετοχική της διάσταση. Η ΚΑΛΟ μπορεί ασφαλώς να συμβάλει στην κοινωνική ένταξη, στη φροντίδα ευάλωτων ομάδων και

στην κάλυψη βασικών αναγκών. Ωστόσο, η σημασία της είναι ευρύτερη: μπορεί να αποτελέσει εργαλείο τοπικής παραγωγής, αγροδιατροφικής συνεργασίας, πολιτιστικής αξιοποίησης, περιβαλλοντικής διαχείρισης, κοινωνικής καινοτομίας και ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας. Οι Γεώργιας και Κώστας (2018) αναδεικνύουν ακριβώς αυτή τη διττή διάσταση της κοινωνικής οικονομίας, δηλαδή τη σύνδεση κοινωνικού σκοπού και οικονομικής δραστηριότητας.

Η περίπτωση του Δήμου Ήλιδας είναι χαρακτηριστική, διότι δείχνει ότι οι περιφερειακοί δήμοι δεν στερούνται δυνατοτήτων. Αντίθετα, διαθέτουν κοινωνικούς, παραγωγικούς, πολιτιστικούς και χωρικούς πόρους που μπορούν να αποτελέσουν βάση για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ. Ο αγροτικός χαρακτήρας της περιοχής, η ύπαρξη κοινωνικών δομών, οι τοπικές κοινότητες, η παραγωγική παράδοση, η πολιτιστική ταυτότητα της Αρχαίας Ήλιδας και οι μορφές τοπικής αλληλοβοήθειας συνθέτουν ένα πεδίο με ουσιαστικές δυνατότητες. Συνεπώς, το πρόβλημα δεν είναι ότι ο Δήμος Ήλιδας δεν έχει προϋποθέσεις για την ΚΑΛΟ. Το πρόβλημα είναι ότι αυτές οι προϋποθέσεις χρειάζονται οργάνωση, θεσμική υποστήριξη, ενημέρωση, δικτύωση και πολιτική βούληση για να μετατραπούν σε σταθερές κοινωνικές και παραγωγικές πρωτοβουλίες.

Ένα κρίσιμο συμπέρασμα είναι ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ, αλλά δεν αρκεί να έχει έναν παθητικό ή τυπικό ρόλο. Ο δήμος δεν πρέπει απλώς να αναγνωρίζει την ύπαρξη της κοινωνικής οικονομίας ή να παραπέμπει γενικά στο θεσμικό πλαίσιο. Χρειάζεται να αναλάβει ενεργό ρόλο ως συντονιστής, εμψυχωτής και υποστηρικτής τοπικών κοινωνικών πρωτοβουλιών. Αυτό σημαίνει χαρτογράφηση κοινωνικών αναγκών, εντοπισμό διαθέσιμων πόρων, ενημέρωση πολιτών και φορέων, δημιουργία διαύλων συνεργασίας, αξιοποίηση δημοτικών χώρων και ένταξη κοινωνικών κριτηρίων στις δημοτικές πολιτικές. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν αντικαθιστά τους φορείς ΚΑΛΟ, αλλά μπορεί να δημιουργήσει το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτοί θα αναπτυχθούν.

Η ευρωπαϊκή εμπειρία δείχνει ότι η επιτυχής σύνδεση της ΚΑΛΟ με την Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν είναι αποτέλεσμα μεμονωμένων δράσεων, αλλά προϊόν μακροπρόθεσμου σχεδιασμού. Οι Chaves-Avila και Gallego-Bono (2020) υποστηρίζουν ότι οι αποτελεσματικές πολιτικές για την κοινωνική οικονομία βασίζονται σε ολοκληρωμένες στρατηγικές, θεσμική συνέχεια, χρηματοδοτική στήριξη, τεχνική υποστήριξη και δικτύωση. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την ελληνική περιφέρεια, όπου οι δήμοι συχνά δεν διαθέτουν εξειδικευμένο προσωπικό, τεχνογνωσία ή άμεση πρόσβαση σε ευρωπαϊκά και εθνικά χρηματοδοτικά εργαλεία. Επομένως, η ανάπτυξη της ΚΑΛΟ δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο στην καλή πρόθεση μεμονωμένων προσώπων ή φορέων. Χρειάζεται να ενσωματωθεί σε μια συνεκτική τοπική πολιτική.

Στον Δήμο Ήλιδας, η ΚΑΛΟ μπορεί να συνδεθεί με τρία βασικά πεδία. Το πρώτο είναι το κοινωνικό πεδίο, δηλαδή η φροντίδα ηλικιωμένων, η υποστήριξη ατόμων με αναπηρία, η κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων, η ενίσχυση της πρόσβασης σε βασικά αγαθά και η αντιμετώπιση της κοινωνικής απομόνωσης. Το δεύτερο είναι το παραγωγικό πεδίο, κυρίως μέσα από τον αγροδιατροφικό τομέα, την τυποποίηση και προώθηση τοπικών προϊόντων, τη σύνδεση μικρών παραγωγών και την ανάπτυξη συνεργατικών σχημάτων. Το τρίτο είναι το πολιτιστικό και περιβαλλοντικό πεδίο, μέσα από δράσεις που αξιοποιούν την Αρχαία Ήλιδα, τον τοπικό πολιτισμό, τον εναλλακτικό τουρισμό, την ανακύκλωση και τη βιώσιμη διαχείριση τοπικών πόρων. Αυτή η τριπλή διάσταση δείχνει ότι η ΚΑΛΟ μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα ανάμεσα στην κοινωνική πολιτική και την τοπική ανάπτυξη.

Ωστόσο, η εργασία δείχνει επίσης ότι η ΚΑΛΟ δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εύκολη λύση ή ως πανάκεια. Υπάρχει κίνδυνος να χρησιμοποιηθεί ως υποκατάστατο των δημόσιων κοινωνικών υπηρεσιών, ιδίως σε περιόδους περιορισμένων πόρων. Αυτό θα ήταν προβληματικό, διότι η ΚΑΛΟ δεν μπορεί και δεν πρέπει να αντικαταστήσει την ευθύνη του κράτους και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για κοινωνική προστασία. Η πραγματική της αξία βρίσκεται στη συμπληρωματικότητα, στη συμμετοχή και στην

κοινωνική καινοτομία. Με άλλα λόγια, η ΚΑΛΟ είναι χρήσιμη όταν ενισχύει τις δημόσιες πολιτικές, όταν ενεργοποιεί την κοινότητα και όταν δημιουργεί νέες μορφές συνεργασίας. Δεν είναι χρήσιμη όταν μετατρέπεται σε φθηνή λύση κάλυψης κενών ή σε προσωρινό εργαλείο διαχείρισης κοινωνικών προβλημάτων.

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτουν τέσσερα βασικά συμπεράσματα. Πρώτον, η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να αποτελέσει βασικό μοχλό ανάπτυξης της ΚΑΛΟ, εφόσον διαθέτει στρατηγική, ενημέρωση και διοικητική ικανότητα. Δεύτερον, ο Δήμος Ήλιδας διαθέτει σημαντικό κοινωνικό, παραγωγικό και πολιτιστικό δυναμικό, το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί μέσα από φορείς κοινωνικής οικονομίας. Τρίτον, τα κυριότερα εμπόδια δεν είναι μόνο οικονομικά, αλλά θεσμικά, οργανωτικά και γνωσιακά: έλλειψη ενημέρωσης, περιορισμένη τεχνογνωσία, αδυναμία δικτύωσης και απουσία σταθερού σχεδιασμού. Τέταρτον, η ΚΑΛΟ μπορεί να έχει ουσιαστικό μέλλον στον Δήμο Ήλιδας μόνο εάν συνδεθεί με ένα ολοκληρωμένο τοπικό σχέδιο κοινωνικής πολιτικής και βιώσιμης ανάπτυξης.

Ως προς τις προτάσεις πολιτικής, η πρώτη και βασικότερη πρόταση είναι η κατάρτιση ενός τοπικού σχεδίου δράσης για την ΚΑΛΟ στον Δήμο Ήλιδας. Το σχέδιο αυτό θα πρέπει να ξεκινά από χαρτογράφηση των κοινωνικών αναγκών, των διαθέσιμων δημοτικών υποδομών, των τοπικών παραγωγικών δυνατοτήτων και των υφιστάμενων συλλογικών φορέων. Δεν αρκεί η γενική αναφορά στην κοινωνική οικονομία. Χρειάζεται συγκεκριμένη απάντηση στα ερωτήματα: ποιες ανάγκες υπάρχουν, ποιοι φορείς μπορούν να εμπλακούν, ποιοι πόροι είναι διαθέσιμοι και ποιοι τομείς έχουν ρεαλιστική προοπτική βιωσιμότητας.

Δεύτερη πρόταση είναι η δημιουργία μηχανισμού ενημέρωσης και υποστήριξης για πολίτες, συλλόγους, ομάδες παραγωγών και υποψήφιους κοινωνικούς επιχειρηματίες. Ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια για την ΚΑΛΟ είναι ότι πολλοί πολίτες είτε δεν γνωρίζουν τι είναι είτε τη συγχέουν με τον εθελοντισμό, τη φιλανθρωπία ή τις συμβατικές επιχειρήσεις. Ο Δήμος Ήλιδας, σε συνεργασία με την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, πανεπιστημιακούς φορείς ή εξειδικευμένους οργανισμούς, θα μπορούσε να

οργανώσει εργαστήρια, ημερίδες, συμβουλευτική υποστήριξη και πρακτικούς οδηγούς για τη δημιουργία και λειτουργία φορέων ΚΑΛΟ.

Τρίτη πρόταση είναι η αξιοποίηση κοινωνικών κριτηρίων στις δημοτικές προμήθειες και αναθέσεις. Ο δήμος μπορεί να ενισχύσει την ΚΑΛΟ όχι μόνο με επιχορηγήσεις, αλλά και μέσα από τον τρόπο που αγοράζει υπηρεσίες και αγαθά. Σε τομείς όπως η καθαριότητα, η ανακύκλωση, η σίτιση, η φροντίδα, οι πολιτιστικές δράσεις και οι τοπικές υπηρεσίες υποστήριξης μπορούν να εξεταστούν σχήματα συνεργασίας με φορείς ΚΑΛΟ, εφόσον τηρούνται οι αρχές διαφάνειας, νομιμότητας και ποιότητας. Η προσέγγιση αυτή μπορεί να μετατρέψει τη δημοτική πολιτική από παθητική διαχείριση αναγκών σε ενεργό εργαλείο κοινωνικής ανάπτυξης.

Τέταρτη πρόταση είναι η αξιοποίηση δημοτικών χώρων, υποδομών και εξοπλισμού για την υποστήριξη κοινωνικών εγχειρημάτων. Για πολλούς φορείς ΚΑΛΟ, το κόστος εγκατάστασης και λειτουργίας αποτελεί κρίσιμο εμπόδιο. Ο Δήμος Ήλιδας θα μπορούσε να εξετάσει τη δυνατότητα παραχώρησης χώρων ή υποδομών για κοινωνικές επιχειρήσεις, εργαστήρια, κοινωνικά αγροδιατροφικά δίκτυα, πολιτιστικές δράσεις ή δομές κοινωνικής φροντίδας, σύμφωνα με τις δυνατότητες που προβλέπει το θεσμικό πλαίσιο. Με αυτόν τον τρόπο, η δημοτική περιουσία μπορεί να αποκτήσει κοινωνική χρήση και να λειτουργήσει ως μοχλός τοπικής ενεργοποίησης.

Πέμπτη πρόταση είναι η ανάπτυξη διαδημοτικών και περιφερειακών συνεργασιών. Ο Δήμος Ήλιδας δεν χρειάζεται να λειτουργήσει απομονωμένα. Η ΚΑΛΟ μπορεί να αναπτυχθεί αποτελεσματικότερα μέσα από δίκτυα δήμων, φορέων, παραγωγών, κοινωνικών υπηρεσιών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η συνεργασία με άλλους δήμους της Ηλείας και της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας θα μπορούσε να δημιουργήσει μεγαλύτερη κλίμακα, ανταλλαγή τεχνογνωσίας και καλύτερη πρόσβαση σε χρηματοδοτικά προγράμματα. Ιδίως για μικρούς και μεσαίους δήμους, η διαδημοτική συνεργασία μπορεί να είναι καθοριστική.

Η εργασία παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς. Πρώτον, βασίζεται κυρίως σε βιβλιογραφική ανασκόπηση και δευτερογενή δεδομένα, γεγονός που σημαίνει ότι δεν

αποτυπώνονται άμεσα οι αντιλήψεις, οι εμπειρίες και οι προτεραιότητες των τοπικών δρώντων. Δεύτερον, τα στοιχεία για τον Δήμο Ήλιδας προέρχονται από δημόσια διαθέσιμες πηγές, οι οποίες δεν μπορούν να καταγράψουν πλήρως άτυπες συνεργασίες, τοπικά δίκτυα, ανεπίσημες μορφές αλληλοβοήθειας ή πρακτικές που δεν έχουν θεσμική ορατότητα. Τρίτον, η βιβλιογραφία για την ΚΑΛΟ σε μη μητροπολιτικούς ελληνικούς δήμους είναι ακόμη περιορισμένη, γεγονός που δυσκολεύει τη συγκριτική τεκμηρίωση. Οι περιορισμοί αυτοί δεν μειώνουν τη σημασία της εργασίας, αλλά δείχνουν την ανάγκη για περαιτέρω εμπειρική έρευνα.

Ως προς τη μελλοντική έρευνα, είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν ποιοτικές μελέτες με συνεντεύξεις σε δημοτικά στελέχη, αιρετούς, εργαζόμενους σε κοινωνικές δομές, εκπροσώπους φορέων ΚΑΛΟ, τοπικούς συλλόγους, κοινωνικούς επιχειρηματίες και πολίτες. Μια τέτοια έρευνα θα μπορούσε να δείξει πώς αντιλαμβάνονται οι ίδιοι οι τοπικοί δρώντες την ΚΑΛΟ, ποια εμπόδια συναντούν, ποιες ανάγκες θεωρούν σημαντικότερες και ποιες μορφές συνεργασίας θεωρούν ρεαλιστικές. Επίσης, θα ήταν χρήσιμη η σύγκριση του Δήμου Ήλιδας με άλλους δήμους παρόμοιου μεγέθους και κοινωνικοοικονομικού προφίλ, ώστε να εντοπιστούν κοινά προβλήματα και καλές πρακτικές.

Συνολικά, η εργασία καταλήγει ότι η ΚΑΛΟ μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, αλλά μόνο εφόσον αντιμετωπιστεί με σοβαρότητα, σχεδιασμό και ρεαλισμό. Δεν αρκεί η θετική ρητορική για την κοινωνική οικονομία. Χρειάζονται πρακτικά βήματα, θεσμική συνέχεια, τοπική συμμετοχή και αξιολόγηση αποτελεσμάτων. Για τον Δήμο Ήλιδας, η ΚΑΛΟ μπορεί να αποτελέσει γέφυρα ανάμεσα στην κοινωνική προστασία, την αγροτική παραγωγή, τον πολιτισμό και τη συμμετοχική τοπική ανάπτυξη. Η μεγαλύτερη πρόκληση είναι να μετατραπεί από θεωρητική δυνατότητα σε οργανωμένη δημοτική στρατηγική. Εάν αυτό επιτευχθεί, η ΚΑΛΟ μπορεί να συμβάλει όχι μόνο στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, αλλά και στη δημιουργία ενός πιο ενεργού, συνεργατικού και ανθεκτικού τοπικού μοντέλου ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

- Adam, S. (2018). Social and solidarity economy and the crisis: Challenges from the public policy perspective. *East-West Journal of Economics and Business*, 21(1–2), 223–243. https://www.u-picardie.fr/eastwest/stat_doc.php?doc=230
- Adam, S. (2019). Legal provisions for social and solidarity economy actors: The case of Law 4430/2016 in Greece. *International Journal of Cooperative Law*, 2, 97–110. <https://doi.org/10.36128/4h0pjsx63>
- Αδάμ, Σ. (2020). Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (ΚΑΛΟ): Μία άλλη προσέγγιση για την οικονομία. Στο Χ. Παπαθεοδώρου & Θ. Σακελλαρόπουλος (Επιμ.), *Τα οικονομικά της κοινωνικής πολιτικής* (σσ. 329–352). Διόνικος.
- Αδάμ, Σ., & Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός: Μία κριτική προσέγγιση*. INE-ΓΣΕΕ. <https://ineobservatory.gr/wp-content/uploads/2014/11/meleti8.pdf>
- Amin, A., Cameron, A., & Hudson, R. (2002). *Placing the social economy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203166123>
- Babbie, E. R. (2018). *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*. Κριτική.
- Borzaga, C., & Defourny, J. (Eds.). (2001). *The emergence of social enterprise*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203164679>
- Borzaga, C., Salvatori, G., & Bodini, R. (2019). Social and solidarity economy and the future of work. *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 5(1), 37–57. <https://doi.org/10.1177/2393957518815300>
- Chaves-Avila, R., & Gallego-Bono, J. R. (2020). Transformative policies for the social and solidarity economy: The new generation of public policies fostering the social economy in order to achieve sustainable development goals: The

- European and Spanish cases. *Sustainability*, 12(10), Article 4059. <https://doi.org/10.3390/su12104059>
- Chui, C. H.-K., Chan, C. H., & Chandra, Y. (2023). The role of social enterprises in facilitating labour market integration for people with disabilities: A convenient deflection from policy mainstreaming? *Journal of Social Policy*, 52(1), 176–196. <https://doi.org/10.1017/S0047279421000490>
- Council of the European Union. (2023). *Council Recommendation of 27 November 2023 on developing social economy framework conditions (C/2023/1344)*. *Official Journal of the European Union*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C_202301344
- Defourny, J. (2001). Introduction: From third sector to social enterprise. In C. Borzaga & J. Defourny (Eds.), *The emergence of social enterprise* (pp. 1–28). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203164679>
- Defourny, J., & Develtere, P. (1999). *The social economy: The worldwide making of a third sector*. Centre d'Économie Sociale, University of Liège. https://emes.net/content/uploads/publications/Defourny.Develtere_SE_NorthSouth_Chap1_EN.pdf
- Δήμος Ήλιδας. (n.d.-a). *Κέντρο Κοινότητας*. Retrieved June 11, 2026, from <https://www.dimosilidas.gr/el/kentro-koinotitas>
- Δήμος Ήλιδας. (n.d.-b). *Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών*. Retrieved June 11, 2026, from <https://www.dimosilidas.gr/el/domi-parohis-basikon-agathon>
- Δήμος Ήλιδας. (n.d.-c). *Πρόγραμμα Βοήθεια στο Σπίτι*. Retrieved June 11, 2026, from <https://www.dimosilidas.gr/el/programma-boitheia-sto-spiti>
- Δήμος Ήλιδας. (n.d.-d). *Αρχαία Ήλιδα*. Retrieved June 11, 2026, from <https://www.dimosilidas.gr/el/arhaia-ilida-0>

- Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2023). *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών 2021: Μόνιμος πληθυσμός κατά δήμο και φύλο*. <https://www.statistics.gr/2021-census-res-pop-results>
- EMES European Network. (1999). *The emergence of social enterprises in Europe: A short overview*. Directorate-General XII, European Commission.
- Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. (2013). *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Σύνοψη της έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή από το CIRIEC*. Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. https://www.ciriec.uliege.be/wp-content/uploads/2015/12/EESC_CIRIECReport2012_EN.pdf
- European Commission. (2013). *Social economy and social entrepreneurship: Social Europe guide* (Vol. 4). Publications Office of the European Union. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cc9e291c-517c-4c64-9f29-428b34aea56d>
- European Commission. (2014). *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe: Synthesis report*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. <https://euricse.eu/wp-content/uploads/2015/11/Synthesis-report-FINAL.pdf>
- European Commission. (2021). *Building an economy that works for people: An action plan for the social economy* (COM/2021/778 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0778>
- European Commission. (n.d.). *Greece: EU Social Economy Gateway*. Retrieved June 11, 2026, from https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/my-country/greece_en
- Evers, A., & Laville, J.-L. (Eds.). (2004). *The third sector in Europe*. Edward Elgar Publishing. <https://www.elgaronline.com/edcollbook/9781843764007.xml>

- Γεώργιας, Κ., & Κώστας, Α. (2018). Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα. Στο Θ. Σακελλαρόπουλος, Χ. Οικονόμου, Χ. Σκαμνάκης, & Μ. Αγγελάκη (Επιμ.), *Κοινωνική πολιτική* (σσ. 461–480). Διόνικος.
- International Labour Organization. (2022). *Resolution concerning decent work and the social and solidarity economy*. International Labour Conference, 110th Session. <https://www.ilo.org/resource/record-decisions/ilc/110/resolution-concerning-decent-work-and-social-and-solidarity-economy>
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας* [Ηλεκτρονικό βιβλίο]. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <http://hdl.handle.net/11419/5826>
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Κριτική.
- Jenkins, H., Yi, I., Bruelisauer, S., & Chaddha, K. (2021). *Guidelines for local governments on policies for social and solidarity economy*. UNRISD. <https://www.economiasolidaria.org/wp-content/uploads/2021/02/Report-Guidelines-for-Local-Governments-on-Policies-for-Social-and-Solidarity-Economy.pdf>
- Καβουλάκος, Κ. Ι., & Γριτζάς, Γ. (2015). *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι: Κοινωνικά κινήματα και χωρική ανάπτυξη*. Κάλλιπος. <https://doi.org/10.57713/kallipos-449>
- Kostas, A. (2022). Social entrepreneurship and local development: Case study of the Limited Liability Social Cooperative of Kavala. *Social Cohesion and Development*, 17(2), 117–134. <https://doi.org/10.12681/scad.32247>
- Kostas, A., Tsoukalidis, I., & Karasavoglou, G. A. (2018). Social cooperative enterprises in Greece: The transition from Law 4019/2011 to Law 4430/2016: A process without a “road map”. In A. G. Karasavoglou, P. Polychronidou, A. Śliwiński, K. Łyskawa, & M. Janowicz-Lomott (Eds.), *Proceedings of the 10th International Conference: The Economies of the Balkan and Eastern European*

Countries in the Changing World (pp. 48–58).

http://ebeec.ihu.gr/documents/oldConferences/EBEEC_2018_Proceedings.pdf

Kostas, A., Tsoukalidis, I., Karasavvoglou, G. A., Polychronidou, P., & Tsourgiannis, L. (2017). The barriers for the development of the social cooperative enterprises in Greece. In A. G. Karasavvoglou, S. Goić, P. Polychronidou, & P. Delias (Eds.), *Economy, finance and business in Southeastern and Central Europe* (pp. 513–522). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70377-0_35

Κώστας, Α. (2013). Οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Στο Κ. Γεώργας (Επιμ.), *Κοινωνική οικονομία: Θεωρία, εμπειρία και προοπτικές* (σσ. 83–100). Εναλλακτικές Εκδόσεις.

Κώστας, Α. (2014). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα: Η συμβολή τους στην ενίσχυση της απασχόλησης, την τοπική ανάπτυξη και ο ρόλος των ευρωπαϊκών θεσμών: Η περίπτωση του Δήμου Καβάλας* [Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο]. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/34914>

Μητροσύλη, Μ. (2007). *Μελέτη του θεσμικού και νομικού πλαισίου του τομέα της κοινωνικής αλληλέγγυας οικονομίας*. ΕΚΚΕ–Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αναπτυξιακή Σύμπραξη EQUAL Κένταυρος.

Moulaert, F., & Ailenei, O. (2005). Social economy, third sector and solidarity relations: A conceptual synthesis from history to present. *Urban Studies*, 42(11), 2037–2053. <https://doi.org/10.1080/00420980500279794>

Muukkonen, M. (2009). Framing the field: Civil society and related concepts. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(4), 684–700. <https://doi.org/10.1177/0899764009333245>

Νόμος 4019/2011, ΦΕΚ Α' 216/30.09.2011, *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις*. <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/63473/nomos-4019-2011>

Νόμος 4430/2016, ΦΕΚ Α' 205/31.10.2016, *Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις*.
<https://elib.aade.gr/elib/gr/act/2016/4430>

Neessen, P. C. M., Caniëls, M. C. J., Vos, B., & de Jong, J. P. (2021). Business models of social enterprises: Insight into key components and value creation. *Sustainability*, 13(22), Article 12750. <https://doi.org/10.3390/su132212750>

OECD. (2022). *Recommendation of the Council on the social and solidarity economy and social innovation* (OECD/LEGAL/0472).
<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0472>

OECD. (2023a). *Buying social with the social economy*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/c24fccd0-en>

OECD. (2023b). *Regional social economy strategies: Common challenges and avenues for development*. OECD Publishing.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/regional-social-economy-strategies_558dc0a4/cef31b9c-en.pdf

OECD. (2023c). *What is the social and solidarity economy? A review of concepts* (OECD Local Economic and Employment Development [LEED] Papers No. 2023/13). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/dbc7878d-en>

OECD, & European Commission. (2016). *Policy brief on scaling the impact of social enterprises: Policies for social entrepreneurship* (OECD Local Economic and Employment Development [LEED] Papers No. 2016/04). OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/34ab6255-en>

OECD, & European Union. (2025). *Social economy in Europe: Contributing to competitiveness and prosperity*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/3432de93-en>

- Οδηγός ίδρυσης ΚοινΣΕπ: Δημιουργώντας μια βιώσιμη Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση. (n.d.). *Taxheaven*. Retrieved June 11, 2026, from <https://www.taxheaven.gr/attachment/1616>
- Park, J. H. (2020). Legitimation of social enterprises as hybrid organizations. *Sustainability*, 12(18), Article 7583. <https://doi.org/10.3390/su12187583>
- Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. (n.d.). *Δομή Παροχής Βασικών Αγαθών Δήμου Ήλιδας*. Retrieved June 11, 2026, from <https://socialpolicy-pde.gr/domes/domi-parochis-vasikon-agathon-dimoy-ilidas-2/>
- Powell, M. (2021). Introducing research insights into the third sector, social enterprise and public service delivery. *Public Management Review*, 23(5), 633–640. <https://doi.org/10.1080/14719037.2020.1863700>
- Σακελλαρόπουλος, Θ., & Οικονόμου, Χ. (2007). *Στοχευμένες μελέτες ανάπτυξης κοινωνικής επιχειρηματικότητας*. Αναπτυξιακή Σύμπραξη «Κοινωνικό Επιχειρείν», Κ.Π. EQUAL.
- Σκαμνάκης, Χ. (2006). *Ο ρόλος των φορέων της αυτοδιοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής: Η περίπτωση των φορέων της Αχαΐας*. Gutenberg.
- Σκαμνάκης, Χ. (2020). *Η κοινωνική πολιτική στην αυτοδιοίκηση*. Διόνικος.
- Τσομπάνογλου, Γ. (2008). Κοινωνική πολιτική και κοινωνική οικονομία: Κοινωνικές επιχειρήσεις σαν νέες μορφές οργάνωσης σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Στο Γ. Τσομπάνογλου (Επιμ.), *Η ανάδυση της κοινωνικής οικονομίας: Ο δρόμος της βιώσιμης απασχόλησης σε μία Ευρώπη ενεργών πολιτών*. Παπαζήσης.
- Utting, P., van Dijk, N., & Matheï, M.-A. (2014). *Social and solidarity economy: Is there a new economy in the making?* United Nations Research Institute for Social Development. https://base.socioeco.org/docs/op10_utting_et_al_1_.pdf

- van Twuijver, M. W., Olmedo, L., O'Shaughnessy, M., & Hennessy, T. (2020). Rural social enterprises in Europe: A systematic literature review. *Local Economy*, 35(2), 121–142. <https://doi.org/10.1177/0269094220907024>
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2017). *Ετήσια έκθεση 2017 & σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017–2023*. Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. https://eclass.ekdd.gr/esdda/modules/document/file.php/KTH_SEIRA102/%CE%95%CE%A4%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91%20%CE%95%CE%9A%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%97%20%CE%9A%CE%91%CE%9B%CE%9F%202017.pdf
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. (2023). *Επικαιροποιημένο σχέδιο δράσης για την κοινωνική οικονομία & την κοινωνική καινοτομία*. Γενική Γραμματεία Ενίσχυσης της Απασχόλησης. https://ypergasias.gov.gr/wp-content/uploads/2023/03/%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%94%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%9A%CE%9F_%CE%9A%CE%9A.pdf
- Φεφές, Μ. (2007). *Ευρωπαϊκοί θεσμοί κοινωνικής οικονομίας: Ι. Ο ευρωπαϊκός συνεταιρισμός*. Σάκκουλας.
- Χρυσάκης, Μ., Ζιώμας, Δ., Καραμητοπούλου, Ν., & Χατζαντώνης, Δ. (2002). *Προοπτικές απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας*. Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας Σάκκουλας.

Ιωάννα Θεοδωροπούλου, «Η σημασία, ο ρόλος και η συμβολή της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ήλιδας»

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.